

ఎమెస్కో వదన రామాయణం

నామధ్యం కోట వీరాంజనేయశర్మ

63,195
1.5922
63,195
63,195

ఎమెస్కో వచన రాక్షాయణం
(దశమ సంపుటం)

ర చ స :

శతావధాని కోట వీరాంజనేయ శర్మ

యం. శేషాచలం అండ్ కంపెనీ
మచిలీపట్నం - సికింద్రాబాదు

EMESCO VACHANA RAMAYANAM - Vol. 10 -

as retold by :

SATAVADHANI KOTA VEERANJANEYA SARMA

Cal 2924 12224

first edition :

SEPTEMBER 1981

publishers :

M. SESHACHALAM & Co.,
Machilipatnam, Secunderabad.

cover design :

B A P U

29415922

printers :

MADHU PRINTERS,
Secunderabad.

Price Rs

5-00

distributors :

M/s. ANDHRA PRADESH BOOK DISTRIBUTORS,
3237, Rashtrapathi Road, Secunderabad - 500 003.

ద్వాదశాదిత్య మండలంవలె ప్రకాశించే

13 సంపుటాల ఎమెస్టో వచన రామాయణ ప్రాశస్త్యం.

ఏమిటి వాటికి మహర్షి అపార తపశ్శక్తితో వేదాన్ని రామాయణాత్మకంగా అవిష్కరించాడో ఆ నాటినుండి అవిచ్ఛిన్నంగా శాఖోపశాఖలతో బహు నామాలతో ఆ కల్పవృక్షం భారతాన్ని పుణ్యభూమిగా, కర్మభూమిగా చేసి దిగి గలరాదు ప్రాకింది. ఇంకా ప్రాచుర్యమిది. అందుకే ఒక కవి "రామవేదో ద్విత్రిమం నందరెన్న గరులన్ వర్ణించినన్ గ్రాదే" అని అన్నాడు. మేం కూడా ఆ పశ్చిమ భావంతోనే ఈ మహావైరానికి పూజుతున్నాం. ఈ సూక్ష్మ ప్రయత్నంలో ఒక విలక్షణమైన మార్గం ప్రొక్కడం జరిగింది. వేదానికి వేదం ప్రమాణంగా వాటికి రామాయణానికి వాటికిమే ప్రమాణంగా అనువాదంలోనే ఆపవాదులు పరాస్థం చేయబడినై. యథాతథంగా అనువదించినా స్వతంత్ర కావ్యంవలె చదువరులకు ఆనందం కలిగిస్తుంది. ఎన్నో గ్రంథ గ్రంథాలున్నై. ఎన్నో పురావస్తు విబుద్ధులన్నట్లు పైకి కనువిస్తాయి. వచ్చిన కథలేవనై. ఒకచోట శంకరు ఎక్కడో పరిహారం వుంటుంది. ఈ చిక్కులన్నీ ఇందులో విడదీయబడినై. తైలధారవలె అవ్యాపారంగా రచనా స్తోత్రస్సు ప్రవహిస్తుంటే చవిటినేలలు, కేవలభండాలు నల్లని, ఎర్రని, రేగడ భూములు, సిస్సార పెరువయోగ ప్రదేశాలు సస్యశ్యామలంగా మరి పలానుభవంతో ఇహపర సుఖాలు తమంతరామే కోరి వలించి వనై. ఈ రచనా విశ్వాసం సరికొత్తది. పండిత పామరభేదం లేకుండా శ్రీ శివు వివరణ లేకుండా అందరికీ రామాయణ కల్పవృక్ష ఫలాలును అందిస్తుంది. ఏ అనువాదం వచ్చినా ఈ రామాయణం ఆ పుట్టంలో చూసుకుంటే తెలుస్తుంది. ఇంతకు పూర్వం తెలియని ఎన్నో రహస్యాలు వెలికి తీయబడినై. ఆదాహరణకు దశరథుడు ముగ్గురు భార్యలకు పాయసం నాణ్యంగారెండుడు చేశాడు? వారి వర ఎండుకు దర్శనబృథమెంది? రార పతి ప్రతంగా ఎండుకు ఆదార్య? యిండి? సీతా పరిత్యాగంలో రాముడు అచ్యాయం చేశాడా? ఇంకా ఎన్నో ఎన్నో - ఈ బృహత్కార్యం ఎంచుకు సంకల్పించామో చదివి చదువరులు పొజ్జులుంటి.

స్వామి! భవత్కృపన్, నవమసంవత్సరమున రచించి భక్తితో
భూమి భవాత్మదేవు డదమర్ స్పృశింపఁగనుంచినాను శో
భామయసూనమట్టులుగ, బావవి! ఈదశమాఖ్య సొప్పటిం
బాదుర పండిరా! భవబంధహరంబుగ వ్రాయఁబానుమా.

రాక్షస వానరుల రాత్రివేళ యుద్ధం

పరస్పరానుకూల్యం, పరస్పర వైవిధ్యం, పరస్పర విరుద్ధం ప్రకృతికి సహజమైన గుణం. ఆ ఏకైక గుణం ప్రాణికోటి గతికి ప్రాతి కూల్యాను కూల్యాలను ప్రసాదిస్తుంటుంది. అందువల్ల స్వభావాను సారంగా ఆ రాత్రి రాక్షసులకు ఫలరాత్రిగానూ, కవులకు కాళరాత్రిగానూ పరిణమించింది. అదను వేచివున్న షడ్రవిశ్యా కుళలు, వంచనాజీవులు ఆ వేళను స్వవిషయానికి అవకాశంగా అందులు గ్రహించారు. న్యందనా రూఢులై, శస్త్రాస్త్రపాణులై, త్వరాహంకారులై ఉర్రదిశను కాస్తున్న రాముని ఉగ్రహులై కాకారు. అహంకారాగ్రహాలతో బ్రహ్మాండ కటాహం బద్ధలయ్యేటట్లు అర్పణలు చేస్తూ, అపవానగురుస్తూ, ప్రతిరో దిస్తున్న వానర పూహాన్ని చేదిస్తూ, అతిక్రమించిరావటం రాముడు చూచాడు. కోదందం నశ్యం చేశాడు. అక్షయతూటిన్నీ స్పృశించాడు. తమపై పడుతున్నవి బాణాలో, పిడుగులో రాక్షసులకు తెలియటంలేదు. అనుహాల ప్రతిహతంగా వచ్చిన ఆ చీకటి రాత్రి బద్ధవైరులైన రాక్షస వానరులకు యుద్ధ వ్యాపారంలో జయాపజయాల ఊణ ఊణం సంభిస్తూ, మారుస్తూంది. "ఓరోరి రాక్షసావమా ! పోకుపోకు. ఓరీ కోటిగాడా. రారా. ఈ క్రూరుజీ చంపు. ఆ కూళను దిగమింగు. ఓరి పారిబోతూ నిలుడలు. ఓహో ! పోబోతే పోనిస్తానా ? ఆను" అన్న వచన ప్రతివచనాలు నమి ధ్ధాత్రిలో విడువకుండా విసుపిస్తున్నై. నీల శరీర కాంతులతో, మేలిమి పసిడికర్ణాల మెరుపులతో వనోషధులతో తెలేంద్రం ప్రకాశించినట్లు రాక్షసులు ఆ రాత్రివేళ ప్రకాశించారు. ఆ సాంద్రతను పటలంలో పంలాళనులు పెచ్చు రేగి వానరులను యుద్ధంలో జయించలేక మ్రింగటం సాగించుతుండే వానరులు శత్రువుల తురంగదంతి సంతానాన్ని

పరాశలనూ, ధ్వజాలను నేలమట్టం చేశారు. శత్రువుల కోలాహలం, మిత్ర సైన్యాల భీతి సంచలనం రామలక్ష్మణులు గుర్తించారు. “సకా సమయం రాత్రించడం అనుకూల కాలం. తెల్లవారేలోపల రక్కసులు వానర సైన్యాన్ని మిగులకుండా ఒలిగొంటారు. ఉదాసీనం వహిస్తే చేసిన ప్రయత్నం ప్యర్థుడువుతుంది. దశరథ రక్షిత సైన్యం ఓడితే అపకీర్తి వచ్చేది మనకు. సేనాపతులూ, సైన్యం కయంకిరమైన పోరాటంలో నిమగ్నం కావటంచేత, విశ్రాంతి పొందిన మనం విశ్రాంతి కల్పించాలి” అని సోదరులు భావించారు. కోదండ గుణజంకారం లంకా నగరంలో ప్రతిధ్వనిస్తుంది. అర్ధరాత్రి వేళకు అసురుల ఆట కట్టబడింది. ధనువునుంచి వచ్చే మార్గం ఒక్కడే. అది అభిమంత్రితమై ద్రయోగింపబడటంతో పడులు, పండలు, చేదుగా రూపాలు ధరించి ఎటునుంచి వస్తున్నవో, ఎవరు ద్రయోగిస్తున్నారో తెలుసుకునే వ్యవధి లేకుండా రావణ సైన్యం ముప్పాతిక భాగం హతమైంది. తరిగిన రక్ష సైన్యం జ్ఞానమీద చంద్ర దర్శనానికి సాగరంవలె పెరిగి పొంగి రామలక్ష్మణ దిశగా ముందుకు వస్తుంది. ఆరడనేమిద్వానాలకు, ఆహయఖుర మట్ట నాలకు, పదితి సైన్య పదమూతాలకు రేగిన ధూళి ఇరువాగుల వారిని బిభి రులనూ, అంధులనూ చేసింది. పణవ శంఖ భేరీ కాహళనాదలు అడికం కాసాగినై. “ఆ రాత్రి ఆహవానికి అంతం కల్పిస్తుందా?” అన్నట్లుగా రెండవర్గాలు తమ శ్రువులకు విజయం కల్పించాలని తెలించి పోరాడినై. ఆయోధుల శరీరంనుంచీ, హయగణ మకర గర్భాది వాహనాల నుంచీ వస్తున్న రక్తం పరదయకట్టి ప్రవహిస్తుంది. పరస్పర మష్టి మూతాలకు, బాణవృక్షి పర్వత పాతాలకు ప్రాణావిధిచే వానర రాక్షసుల ఆక్రందనం దెసలాక్రమించి, కర కఠోరం కావిస్తుంది. ఆ సమిధాత్రి కాళరాత్రి సమర్పించిన శరసూనోత్కరంతోను, శోణిత మాంస పంకం తోను, చొరరాక, తెలియరాక మడుగు పడింది.

శ్రీరాముడు రాక్షసవీరుల చంపుట

రామలక్ష్మణులు తెలిపిలేని అంశవానతో అసురులను హతం చేస్తున్నారు. రాత్రికి రాత్రే రామలక్ష్మణులను చంపకపోతే వేగునంతకు

ఆశర నైన్యం మచ్చుకైనా కనుపించదని పేరు వాడిగల మహాసేనానులు
 బావించారు. అన్ని దిక్కులలో ఉన్నవారంతా ఏకమై రాముని తాతారు.
 ఆ రాక్షసపీఠాలు కారుచిచ్చు కాననాన్ని ఆవరించినట్లు రాముడున్న
 దిక్కును క్రమ్మరున్నారు. ఆ ఉరవడి, ఆ అర్బాటాలు, ఆ అట్టహాసాలు
 ప్రళయదేహి పారావారాలు మూర్తిలుటూ తీరిక్రిమిలుం చేసున్న
 చందంగా పొర్లినై. ఆ తాక్షసుల రాకచూచి, లలిత సుందర మనోహ
 రాలైన నేత్రాలు అన్నిగోరాలైనై. సుప్రసన్న మందహాస ముఖ
 విందం సుధ్యందిర మార్తాంధరిబింబం అయింది కోదండం కాండం
 అయింది. చాపం చంద్రమందలాకృతిగా పరిభ్రమిస్తూండే, జ్యాటంకారం
 కర్ణపుటి ప్రవిచారణం కావిస్తుంది. శరనంరానం ఆశరపంకాన ప్రాదాసం
 భుజంగ సంకానంగా రూపు దిద్దుకుంది. రాముని శరలక్ష్యం శత్రు వక్ష
 స్థలం. శరలక్ష్యం ఆతని వెన్నంటి వరుస క్రమంగావున్న రాక్షసుల
 గుండెల్లో దూరి దండ గ్రుచ్చటం. తృటికాలంలో కొండలవలె వచ్చిన
 రక్కసులందఱు మంచులందావలె మారుమైంది. ఎన్నివిధాల ఏది
 రిండినా, ఎన్ని పూహాలు పన్నినా, ఆ సమయం శగడుతాక రాత్రియైనా,
 రాముడు దుష్టదైత్య విరాముడూ, అణేయ భుజిక్రమధాముడూ, దివ
 ద్వైరి భీముడూ కావటం సేనానరుంతు తల నడికినదై సిగ్గు కల్గింది.
 చివరి ఎత్తుగా రామునిపై సకలసేనా నాయక సమాహార సంకల సమర
 పూహం ప్రయోగించారు. స్తంభాల అటవలె రాముణి మధ్యలో సోదర
 యుక్తంగా నిల్వారు. చుట్టూ తమతమ పహునితో ముట్టారు. జగ
 త్రృళయ దేహి పరస్పర ముహూర్ముహూర్నంఘటిత ప్రయోధాలు పిడుగుల
 వరించినట్లు రక్షపీఠ సేనానులు శరసాతం చేశారు. మానవద్యయం
 దాసేవ సముద్రంలో బిందువులుగా కనుపించినై. ఆ సమయంలో దేవతలు
 రాముడు చేసే ప్రతిక్రిమి దర్శించవచ్చి విమానాల్లో ఆరాళంలో నిల్వారు.
 “అశ్వరం! అశ్వరం! అహో! ఓహో! రామా! సీతు సీదే సాటి” అని
 కొందరంటూండే, “సురః తి! చూడు. సహస్రాక్షనామం సార్థకం చేసుకో!
 ఇదివరకు రామునికి రెండు కళ్లే అనుకున్నాం. ఇప్పుడు ఎన్ని కళ్లున్నవో
 తెలియటంలేదు. చేతికి, శరానికి, చాపానికి, తలచుట్టూ వున్నట్లున్నై.

కాకపోతే ముందున్న చాళ్ళపై బాబాలు వేస్తుంటే వెనుకవాళ్ళూ పక్కవాళ్ళూ చస్తున్నారెందుకు? దుర్బయ్యలూ, అమితబిలులూ అయిన సహోదర, మహాపార్శ్వ, మహాకాయ, వజ్రదంష్ట్ర శుకిసారణులు పలాయనం చిత్తగిస్తున్నారెందుకు? పాపం! చావు కబురు చల్లగా రావణునికి మనవి చేసుకోబోతున్నారేమో! ఆ చీకటి రాత్రిలో రాసువిశిషాలు స్వనామానికి తాలై అమావాస్యనాడు చారకల్లాగా అపరపజిన్ని లక్షిస్తున్నై" అంటూ మరికొందరు ప్రస్తుతించారు. "మీరు చెప్పింది ముమ్మాటికి నిజమే. అయినా, మీరిది గుర్తించలేదు. రామధనుర్ముక్త మార్గణం ఎదురుసిలిస్తే చుపుతుంది. వాడేవెప్పుస్తే వదులుతుంది. ఈ లాభం ఇంతవరకు ఎక్కడా, ఎవరిపై చూడలేదు. మనకూ తెలియదు. మరి ఎక్కడ నేర్చుకో?" అని శేషించివారు శేషప్రశ్న చేశారు. దాశరథులు ధర్మర్విద్యా శరధులై, కాండవ పుంఖవిరాజితకాండ సహస్రాలు ప్రయోగిస్తే ఏ ఒకటి వ్యర్థం కాలేదు. పైగా గుండెదిరితే ఆ మోరయ్యమిలో మిణుగురులై కపులకు తమవారెవరో, పెరవారెవరో గుర్తించే అవకాశం కూర్చినై. చీకటితో సరితుగే శరీరకాంతులతో ఒప్పారు తున్న కొండముచ్చులు రొదతో త్రికూటం పేరుగల కొండ నింకిస్తూ, రక్కసుల పిండుకు వంకకుండా కడుపు నింకించుకుంటున్నై. ముఖాముఖి యుద్ధంలో శాపవసుల దాటికి నిశాచరులు నిలువలేకపోతున్నారు. ప్రగల్భాలుపలికిన సేనావతుల జాడ తెలియటంలేదు.

ఇంద్రజిత్తు అంగదునిచే ఓడి మాయా యుద్ధం చేయుట

సమరగతి సకల ధనుర్విద్యాసారజ్ఞుడైన ఇంద్రజిత్తు పీడించాడు. తానిక సమరంలోకి దిగకపోతే సర్వ రాక్షస సంహారం జరిగి తీరుతుందని భావించాడు. పడమర దిశపై కన్నువేసి ఉభయ సైన్యాల పోరాటం చూస్తున్నవాడల్లా ఉత్తర దిక్కునకు హుటాహుటి రథంతోలిస్తున్నాడు. అంగదుడు అది చూచాడు. రావణి మనోగతం రాముని పరిమార్చటం అనే భావాన్ని గుర్తించాడు. చేరకుండా చేయటం తన ధర్మమని తలచాడు. తన సైన్యంతో ఎదురు దాడి చేశాడు. ఆ దాడిలో ప్రవగుల

ఏటు, రాక్షసుల పాటు, రాసు లక్ష్మణుల పోటు రావణికి బ్రహ్మరండ్రం పగలినంత పన్నెంది. వెంటనే చాపం సజ్యంచేసి వానరానీకాన్ని ముందుకు రాకుండా వారింది హిర మారణాస్త్రాన్ని కురిశాడు. ఆ శస్త్రాహతికి అగచర సైన్యం అల్లాడిపోయింది. అంగదు తన సైన్యం పడుతున్న దాద చూచి భరించలేక శ్రవణకాల దుద్రుడై ఇంద్రుణి రథంపైకి దూకి గుర్రాలను కూర్చి సారథిని చంపాడు. చెంపపై చెక్కున చోచాడు. మెడకట్టి నేలపడ నెట్టాడు. ఆ పాటుకు రావణి అవనిపై పడినట్లయితే అంగదుకు చాకి జీవిత కావ్యానికి చరమ శోకం రచించేవాడే. ఆ సంగతి గ్రహించిన అసుర వంశ భూషణుడు మద్యలోనే అదృశ్యుడైనాడు. అంతరిక్షచరులై వీక్షిస్తున్న దేవతలు అంగదుణ్ణి అనేక విచార స్తుతించారు. “మేమనాడు చాపం పట్టినది మొదలు ఇంతవరకు రథహీనుణ్ణిచేసి నేలకు నెట్టిన వీరుడు అంగదుడు ఒకడే” యని అభినందించారు. “వీరుడూ, మాయా యుద్ధ విశారదుడూ, శ్రధర కర్మకుడూ, అజేయుడూ” అని పేరు గాంచిన రావణిని “ఏక్కడి యుద్ధంలో జయించిన తారేయుడు ధమ్య” డని లోకం పొగడింది. రాసులక్ష్మణులు మెచ్చారు. రవి పుత్రుడు మేలన్నాడు విభీషణుడు వేవిచార ప్రతిభను వింగడించాడు. అదృశ్యుడైన అసురేశ్వర సూతి ప్రతిపక్షరెంతటి బలవంతులో తెలుసుకున్నాడు. దివ్య శక్తులుకల దేవతలనే పరాభూతులను చేసిన తప్పు వానరు రథ్య సారథుల చంపి, చెంపను చపేటతో నొప్పించినందుకు సిగ్గుపడ్డాడు. వైరుల నిగ్రహించాంటే మాయ తప్ప మరొక మార్గంలేదని దృఢ నిర్ణయానికి వచ్చాడు. వెంటనే శా.బరిని ఆహ్వానించాడు. అవిచ్ఛిన్నంగా శరాసారం అగచర సైన్యాన్ని ముంచివేసింది. మాయ తెలియని మర్కట వీరులు గుట్టలు గుట్టలుగా కూలసాగారు. ప్రతిరోదింటానికి ప్రతిక్షి అరుకపరంలో ఏక్కడ వున్నాడో తెలియక అన్ని వైపుల నుంచి అస్త్రాల్ని వచ్చి రాకుంటుంటే వారకులు నిశ్శిష్టులై నిలిచారు. అప్పుడు తన వారు పడుతున్న దైన్యావస్థచూచి రాముడు విచారపడ్డాడు. “ఓ కపిశ్రేష్టులారా! ఇది మనకు వేళరాదు. సుగ్రీవుని చుట్టి సురక్షితులై జాగ్రద్దశలో వుండండి. వీరు నను యుద్ధంలో మనచే పరాభవంపాలై మాయను ఆశ్రయించాడు. వీరు మాయా విద్యలో త్రిభువనాలను సైతం

దిక్కులేకుండా చేస్తాడు. నేనాతని అంతరించి నిరించగలను. కాని, బ్రహ్మ ఇచ్చిన వరాన్ని పాటించవలసి వచ్చింది. ఆ మాయకు కూడా కొంత నడుం పుడి. అపైన ఆతడేమి చేయలేడు. అంతవరకు అష్ట పంజరం నిర్మిస్తాను. అది కొంతకాలం మన-ను కాపాడుతుంది” అని ఊరట పర్కి రాముడు బాదాలతో అంతరిక్షంలో పంజరం నిర్మించాడు. అప్పుడు పుత్రుడు అచ్చివస్తూ సాగిపోతున్న శరణు శరపంజరాన్ని తాకి తుత్తువయ్యై పోవడం చూచాడు. “రాముడు దివ్యజాతికి చెందిన వాడై లెక్కతకాలం అనుర శక్తిని ఆగలేడు. మానవుడైతే ఈపాటికి మకిసివుండేవాడు. నా మాయాయుధానికి ప్రతిఘటనలేదని బ్రహ్మ వరం ప్రసాదించాడు. అందుకు త్రిహతంగా అష్ట పంజరం నిర్మించి నిరోధించాడు. ఇక రామలక్ష్మణులను బ్రహ్మకనీయరాదు. బ్రహ్మ వర బలం ముందు నిలుస్తుందో నిల్వదో పరీక్షిస్తాను” అని బ్రహ్మను స్తుతించి ప్రకంపన వాదాన్ని ప్రయోగించాడు. ఆ శరం ప్రచండవాతాన్ని సృష్టి చేసింది. ఆ వేగానికి వాణ పంజరం నాశనమైతే కుండా పోయింది. బాదాలకు బదులు పిడుగులువచ్చే అవరోధంలేని అం వానకు అగచరకోటి వడిచెకి తూచ్రాచి సోలిపోయింది. తర తాడగాని, రూపుగాని తెలియ బడకుండా రామలక్ష్మణుల నాగస్థానంతో శరీరాలను విధ్వంసం చేశాడు. శక్తి సంపన్నులై కూడా వానర దాళరదులు చేకూలాడక నిల్చిన చోటనే నిల్చారు.

రావణి రామలక్ష్మణుల నాగపాశ బద్ధుల చేయుట

ఉన్నచోట తెలియకుండా, కంటికి కనపించకుండా, సర్వంతానగా ప్రవర్తిస్తున్న ఇంద్రుణి వెదికే నిమిత్తం రాముడు నీలజ్ఞ, సుషేణ పుత్రుల్ని, శరభముష సానువ్రస్త విసక ఋషభస్కంధుల్ని పంపాడు. వారు వృక్ష తైలాలు ధరించి అంబరానికి ఎగిరి అంతటా పరిశోధించ సాగారు. వాళ్ళు తన్ను చూస్తే చంపుతారనే భయంతో రావణి జైలును పాపటంబులను పరపి అల్పాడు ఆ కాండాలు రివ్వమనే మ్రోతే బుస రూపంగా ద్రుప కల్పిస్తూ వానరవీరుల గుహాన్ని నిరోధించివై. కాని, దట్టంగా అలముకున్న ఆ గడవలు భాస్కర బింబాన్ని కనుపడకుండా

చేసినటు మాయ ఇంద్రుని మరుగు పరిచింది. “ఇంత తీవ్రంగా శాతశర పన్నులతో దాచించిరా రామలక్ష్మణులు నిశ్చలమైన రే కాని స్థిరము. తెప్పరితే దైత్య వంశం ద్ధం కాకుండా నేను కాని, నా తండ్రికాని కాపాడలేం. ఈ సీతిలోనే వీళ్ళు యుద్ధం పోవాలి” అని తండ్రి సర్వాంగీణంగా శరవిద్ధుల చేశాడు. ఆ చతుల శరభాత జుర్రాన రస పిత్త దేహాలైన సోదరులు పూచిర కింకు వృక్షంను పోలి వున్నారు. కిదరిక లేక నిర్విషున్న బ్రాతలగని విజయ వదం కన్నులు కన్నగా “ఓ అప్పు మానవులా! మీరా నన్ను మార్కొనేకూరులు : యుద్ధ రంగంలో నేను మాయను ఆశ్రయిస్తే, ఇంద్రాదుల కే సమీ పింప దిక్కులేదు అంటే నన్ను చూడటం అసాధ్యమని వేరే చెప్పాలా : ఇక మరణకాలం మీకు దూరంలో లేదు. ఇప్పుడే మీ ఇద్దరినీ అస్త్రాల్నిక బలి ఇస్తాను” అంటూ రోషభీషణ భాషణాను పల్కి జ్యోభీషణ మోషణంగా శత్రువులు బెగ్గడిలాగా, పై రిపన్నయ ప్రేషణ శోషణాపిశరబృందాన్ని ఎడతెరిపి లేకుండా పసి, బరదూషణ ద్వేషణ భూషణులైన రామలక్ష్మణుల బద్ధుల చేశాడు. ఆ దాదాలు వారి శరీరాల్లో ప్రేలేదు విదం కూడా లేకుండా నాటటంతో ఆ బాధకు చలించిపోయారు. బిగించిన ముడి నడలి చూరే ఇంద్ర ధ్వజంలాగా కంపిస్తూ, ధృతితూలి, కన్నులు తెరిపిళ్ళు పడక, విడవకుండా వచ్చి పైన పడుతున్న శరాలకు తాళలేక కర్పిచులై, గాయాల్లోనుంచి బురబురమంటూ స్రవిస్తున్న రక్త పంకింలో బ్రుంగి, కలంగి, నలంగి శింశు చుచ్చిన విగ్రహాలవలె సోదరులు చేష్టా రహితులై నిల్చారు. ఆ అనుజన్ములు ఆపాద శిరః పర్యంతం, అంగుళాలు సముతం, అదాదితం, అప్రదారితం, అనిలాశన శరనికరాబద్ధం కాకుండా వుండక పోవటంతో ఆకారమాత్ర విధవులై గోచరించారు. అప్పటికీ తృప్తిపడని ఆ శరనాయక రత్నం వత్సదంభ భల్లాంజలిషర సింహదం్రికాది శరీముఖాలను పరపి చిత్రహింసచేశాడు. అంతకంతకు అధికం అవుతున్న వ్రణ బాధకు సింహబలుడైన రాముడు త్రిశతమై (మూడుగా వంగి) విజ్యమై (నారినదరి) రత్నాలంకృతమై, శత్రు పీడనకరమైన దావం, కేలు జారుచుండగా నేల శయించింది. అన్న వీరశయనం అలంకరించగానే తమ్ముడు జీవితాళ వదలి శర

శయనం చేశాడు సూర్యచంద్రులులేని ఆకసంలాగా ఆహవ రంగం కళావిహీనమైంది. కపిముఠ్యుల గుండెల్లో బండలు పరుగులెత్తినై.

సుగ్రీవాదులు నాగపాశబద్ధులై పడివున్న
సోదరుల చూడవచ్చుట

వీరమూర్తులైన కపిలౌకం వింజమాకిడినట్లయింది. ఈ వార్త విన్న సుగ్రీవాదులు ఇంద్రజి దాణవర్షం వెలిసిపోతున్నట్లు తోచటంచేత రణరంగం వీడి రాముని దర్శనార్థం బీతితో : దుగుతీశారు. ఇశరథుల చుట్టూ కప్పులు దీవారపై, అశ్రుపూరిత నేత్రులై, అవసర శిరస్కులై మహారం కోల్పోయిన మందభాగ్యులవలె రోదనంచేస్తూ, ఆ పహా మూర్తు శరీరాలవంక చూస్తూ నిలుచున్నారు రవిపుత్ర విభీషణులు వచ్చి రావటంతోనే, క్రిందికి మీదికి చూస్తూ, పరిక్షతగాత్రులై నేలమయి పండియున్న నరకీసుల కాంచి దుఃఖిస్తున్నారు కాని శబ్దం వెలికిరాలేదు. కన్నులు ఎరువెక్కుతున్నై కాని నీటి బిందువులు రాలటంలేదు మైంద ద్వినివాంగద కుముద హనుమజాంబవంతాదులు పటరాని శోకంతోనే పగవదైన రావణికోసం అంతరిక్షంలా అవలోకించారు. కాని, వాడి అడ పొడ ఎక్కడా గోచరించలేదు. ర కం జాలువారి ఎర్రగా జాజు కట్టిన మేనులతో, గజావారిన మోములతో, కరచరణాలు కదలించే శక్తి లేని స్థితితో, ఆ ఆ వదలే నిట్టూర్పులతో, నందులేని శరమూలాలతో, నర్మాలవంటి పూతకారంతో, బాణాలు పరచిన సడకలతో, హేమ ద్వళాం వంటి చేహాలతో, మంచవిక్రములై, వీరశయన శయాపై పండియున్న వీరద్వయాన్ని చూచివిశ్వం విస్తు పోయింది. ధర్మధేవువు ఎత్తు పడింది. సత్యం సంచలించింది. స్వవగుల అన్వేషణ వ్యర్థమైంది. ఆ అసంత వారూసికంలో అదృశ్యుడై యుద్ధం చేస్తున్న అసురపతి సుతుణ్ణి మాయా వేదియై విభీషణుడు ఒక్కడు మాత్రమే చూచాడు.

రామలక్ష్మణులు మరణించారని రావణి

రాక్షసులకు చెప్పుట

జనకుని ఆనందం కోసం శక్రజిత్తు పౌరుషాభిమానాలు వదలి మాయ తెలియని నరనాథులకు నాగపాశబద్ధుల చేసి, శరతల్పగులై పడి

యున్న స్థితిచూచి పొంగి, తనవాటికి ఉబ్బు కల్పించటంకోసం దర్శనంతో కంఠశ్రుతి హెచ్చించి, “రక్షోవీరులారా! ఎవరు ఖరుని నామైక శేషుణ్ణిగా చేశారో, ఎవరు దూషణుని క్రొవ్వు కరగించారో, ఎవరి చింతతో నా తండ్రికి పాస్సుపై ఎవరించికూడ సద్రపట్టక మూడుజాములు గడచినవో, ఎవరు ఋక్ష వానర సైన్యంతో కదలి బంధించి లంకను లగ్గపట్టారో, ఎవరి దోళ్ళక్రికి లంకంతా వానకాలంలో వాహినిలులాగా కలగుండు పడిందో, అట్టి పేరు ప్రధ్యాయుగల రామలక్ష్మణులు నాచేత నాగపాళ బద్ధులై చురణించారు. నా ప్రయుక్త నాగబంధాలను విష్ణునాకవాసులత్వేన సాధ్యంకాదు. తక్కినవాళ్ళ మాట తలచటం అనవసరం. ఇంతవరకు ఈ రాముడు, ఈ లక్ష్మణుడు, ఈ వానరసేన చూపించిన దుగతనం, చేసిన అచ్యుత కృత్యం శారద దినాల్లో మేఘజాలంవలె ఈ రాత్రే విషులం అ... పోయింది. ఇక నన్నెద్దుర్కొనే వాడికోతుల్లో లేదు. ఒక వేళ ఉన్నా నా పునికి వాళ్ళకు తెలియదు విజయం మనదే” అని మేఘ నాదంవలె హెచ్చించాడు. ఆ వాక్యాలకు అపరులు పోతున్న ప్రాణాలు పుంజుకున్నారు.

ఇంద్రజిత్తు వానరవీరుల దాధించుట

“చమూపతులారా! విశ్రాంతి పొందండి. ఇంతవరకు మనల దాధించిన మర్కటాదముల సదం దించురా... ఇప్పుడు నా ప్రతాపం చూడండి నా వరణలమేమిటో, నాకదని పాండిత్యం ఎట్టిదో తెలిసిన పిరికివాడైన పినతండ్రి నన్నెద్దుర్కొడు. సుగ్రీవాంగద హనుమ జాంబ వంశులు ఎక్కటి యుద్ధంలో బలవంశులుకానీ, మాయా యుద్ధంలో నా దరికి రాలేరు. ధర్మరీద్యలో నన్ను మించిన దళరక్షలు మాయానాగప్ర బంధితులై పడియున్నారు. ఈ ఇంద్రజిత్తు ఇక ఎదురు లేదు. చూడండి” అంటూ శక్రజిత్తు నీలుణ్ణి నాగ నారసాలతో, మొందవ్వీపిడుల మార్గజ శ్రమంతో, జాంబవంతుని దారుణాత్మంతో పక్షలు విగిలేట్లు కొట్టి, హనుమపై పేరుకు ఒక బాణం చేసి చాటి, శరథ గవాక్షంగదుల రెంటి, మూట, అమింటి పరాధూరులచేసి సింహనాదం చేశాడు. అగ్నిశిఖలవంటి అంపకోలల్లో అగధమల చేహాలను చూట్లు కొట్టాడు విజయశంఖం

పూరించాడు. రాక్షసులపిల్చి, నిద్రా ముద్రిత ప్రాణిలోకంవలె నిశ్శైత్యంగా పడివున్న వానర సేనలను, చాళుషధ్వ స్మృతి హీనులుగా పడివున్న రామలక్ష్మణులనూ చూపించాడు. “ఇప్పుడైనా మీకు విశ్వాసం కలిందా?” అని ప్రశ్నించాడు. రాత్రించడలు ఆ భీకర దృశ్యం వీక్షించి చాళుషులు నిజంగా మరణించారని నమ్మి మేఘనాదుని అనేక విధాల సుతించారు. పూజించారు.

విభీషణుడు సుగ్రీవునకు ధైర్యం చెప్పుట

శాత్రవలోక సంతాప ప్రసాదకుడైన శక్ర వైరి పరివారం బలసి కొలవగా లంకాపురికి వెళ్ళాడు. సింహాక్షరాక్రములైన చాళుషులు చేష్టలుచేసి శరళయనగతులై, ముకుళితనేత్రులై పండియుండటం చూస్తున్న వైవగులకు గుండెలు నీరైనై. సుగ్రీవుడు రాముని ప్రక్క నిల్చి సుహృత్తులకు సంభవించిన ప్రమాదానికి శోక సాగరంలో మునిగిపో తున్నాడు. ఓవార్చేవారే లేరు. అంతా అయోధ్యయావనలో పడివున్నారు. మరీ సుగ్రీవుడు మనోవ్యధతో, చిన్నదనంతో నిలువరించుకోలేక కూల బడ్డాడు. విభీషణుడు మిత్రుని పాటు చూచి, బె.బేలుపడి, అంతలో ధైర్యం తెచ్చుకుని “మిత్రుడా! మహాబలవంతుడవైన నీవు ప్రాకృతుని చందంగా శోకించటం తగదు. అపార వానర వరూడినిని నడిపించే నాడు దెవ్వడు? నీవే అధైర్యపడితే మా? డిక్కు! యుద్ధాలంటే ఇలాగే వుంటై. ఎంతవారైనా ఎవరికి వారు తమకే విజయం తథ్యమై తలదటం తప్పు. నీవు తేరిగితిమాలిన మమ్మల్ని తేప్పు. మనకు భాగ్యశేషం మిగిలివుంటే, మానవోత్తములు, ఏహాత్ములైన చాళుషులు మూర్ఖులు అవుతారుంటారు. సత్య ధర్మ స్వరూపులైతేప్పుడు అపహృత్వ భయంలేదు. తప్పుకొన్నప్పుడు వస్తుంది. చాళుషులచే దానవ సంహారం జరిగి తీరుతుంది” అని మంత్రాంగనిడుడైన విభీషణుడు మంత్రితాంబువులతో మర్కటపతి నేత్రాంసు మారనంచేసి తుడిచాడు. పిమ్మట కాలగత వాక్య సంతానంతో తొలుపాటు తొలిగిస్తూ, “ఈ సమయం మనకు భీతి చెందవలసిందే కాదు. అంతలో నీకు అనలేకాదు. అతి స్నేహం అపాయాన్ని శంకించటం జరుగుతుంది. కష్టకాలంలోనే మానవుని మాన

వత్సం బయట పడుతుంది. అదైర్యం సర్వానరాలకు సోపానం. దాశరథుడే దిక్కుని నమ్మున్న వానరుల సంగతి విచారించు. వదలి పోలేకపోలే స్పృహ వచ్చేవరకు కాచుకుని వుండు. భ్రాతలు లబ్ధి సంజ్ఞ లైతే మన కప్పాలన్నీ గద్దెక్కుతై. నాగపాశ బంధాలు సోదరులని ఎట్టి ప్రాణోపద్రవం కలిగించలేవు. ఇది సత్యం. మరణదీతి మాత్రం వద్దు. మరణించేవారి వదనాలో ఇంత మహాద్భుత రేఖం సచైతన్యంగా వుండదు. ఇప్పుడు ఒరుగవలసిన పనులన్నీ నేను ముగించేదాకా కీక సైన్యాన్ని ప్రోత్సహించు వారంతా నావంక కళ్ళుపెద్ద చేసుకునిచూస్తూ ఒకరి చెవిలో ఒకరు గుసగుసలుపోతున్నారు. వాళ్ళ వైఖరిచూస్తే పారి పోయేట్లున్నారు. భుక్త పూర్వ స్రజం (ధరించేముందున్న పూమాల) మత సహజ శోభావంతంగా చేయి. భయాన్ని పోగొట్టు అని మిత్రుణ్ణి ఊరపించి, కప్పలకు ఓటపు కలిగే పక్షులు విధిపడుదు పనికి కార్యాం తర విమగ్నమానసుడైనాడు.

దాశరథుల నాగపాశబద్ధులచేసి చంపానని తండ్రితో ఇంద్రజిత్తు చెప్పుట

ఇక్కడ రామస్కంధావారం ఉత్సాహ భూన్యంగా వుంటే రాక్షస స్కంధావారం అక్కడ విజయభావనలు చేస్తూ ఇంద్రజిత్తును లంకకు కొని పోయింది. నగర ప్రవేశం కాగానే పరివారాన్ని బయటనిల్పి రావణి తండ్రి దర్శనార్థం వెళ్ళాడు. అంతవరకు యుద్ధవార్తలలో వానరులదే పై చేయిగా వుంటున్నదని విని విచారిస్తున్న అసురేశ్వరుడు విజయ నాదాలతో పురికి రావటం, వచ్చిన వెంటనే తన దర్శనం కోరి తనయుడు రావటం దప్పిగాన్నవానికి అపృథకం లభించినంత ఆనందం పొందాడు. పీతం పైనుంచి క్రిందికి దూకి ఎదురుగాపోయి బిగ్గ కొగిలించుకున్నాడు. “తండ్రి! నీవిక నిర్భయంగా వాంఛాపూర్తి కయి ప్రయత్నించవచ్చు. నీ శత్రువులైన రామలక్ష్మణులు మాయా యుద్ధంలో నాచేత నాగపాశ బంధితులై చచ్చి వీరశయనం అలంకరించారు” అని చెప్పిన ఆత్మజుని

తనివార ముద్దుగొన్నాడు. మూర్ఖాఘ్రాణం చేశాడు. మాటిమాటికి “వేలు వేలు, బిజిబి” అని మెచ్చుకున్నాడు. సరసన కూచోబెట్టుకున్నాడు. సమరంలో రామలక్ష్మణుల జయించిన విధం సమగ్రంగా చెప్పమన్నాడు. తండ్రి కోరిన ప్రకారం, తమ పక్షం ప్రత్యక్ష యుద్ధంలో పరాజయం పొందటం, అంగదునిచేతా నవమానపడటం తెలిపి, “మాయారణంలో మర్కటుల మర్మాంగలు చేడిచి, రామలక్ష్మణుల సర్వాంగము నాగ పాశాలతో బిందించి న్యృతి తూలించాననీ, వారిప్పుడు శరతల్పగతులై పడివున్నారు!, ఆ బంధాలు విప్పటం దేవతలకు కూడ సాధ్యంకాదనీ, ఇప్పటి మూర్ఖ వీర మూర్ఖగా మారి మరణించారనీ” ముగించాడు. రావణుడు కొడుకు మోక్షలనమ్మి రామవ జనిత భయం వీడి, ఆత్మజుని అనినందించి పంపాడు. ఆ సంఘటన ఆత్మవాంఛ సిద్ధికి అనుకూరించే మార్గం ఆలోచించసాగాడు.

ఆంజనేయాదులు రామలక్ష్మణుల కాచి వుండుట

నిశా ముద్దంలో విజయం గ్రహించి ఇంద్రుని పోగానే వానర వీరులు క్రిమ క్రిమంగా తేరుకొన్నారు. హనుమదంగద నిలగవాడ గవయగజ సుషేణ కుముదనల వృధురంభ శతవరి శరభగంధ మాదనులు, ఇషభ స్కంధుడు రామలక్ష్మణులచేరి నిర్విషేషులై చుట్టూ గస్తీ తిరుగు తున్నారు. వానరులు వృక్ష పర్వతాలు దరించి గిద్దిపోచ కడరినా రావణి మళ్ళీ వస్తున్నాడేమోయని ఊహలు, క్రిందా, మీదా, అన్నివైపులా చూస్తూ కావరి కాస్తున్నారు. వ్రాతలో ఎటువంటి మార్పు రాలేదు.

సీతకు రామలక్ష్మణుల చూపించుదని రావణుడు

రాక్షసాంగనలతో చెప్పుట

పుత్రుడు పోగానే రావణుడు మనోరంజినికి మార్గం ఆలోచించాడు. తన కొడుకుల్లో ఒకనిని సంపి సీతను కా పా డు తు న్ని రక్ష త్తీలను రప్పించాడు. వారు రాగానే సంతోషంతో “జలదాణిక్లరా! మీరు వెంటనే పుష్పక యానం కొనిపోయి, సీతతో రామలక్ష్మణులు చచ్చి సమర స్థలిలో పడి వున్నారని చెప్పి, ఎక్కించుకని యుద్ధ ప్రదేశానికి

కొనిపోయి చూపించండి. ఆ తర్వాత అమె సీత నాకు తెలవండి. ఎవని ప్రాపు చూసుకుని కావరంతో నన్ను గవ్వకు రెక్క కట్టలేదో, తారు కూతలు కూసిందో, ఆ రాముడిప్పుడు రణాంగణంలో ప్రాణాలు వదిలి పడి పున్నాడని సీతకు చెప్పండి. నమ్మకం కోసం కొనిపోయి చూపించండి. కళ్ళార భర్త దావు చూస్తుంది. బుద్ధి మార్చుకుంటుంది. నా అంకాన్ని అనుగ్రహిస్తుంది. ఆపడకదా నా కోరిక తీరే సమయం వచ్చింది. రాను నమ్మకన్న పరిగణించిన తర్వాత తన గతి ఏమిటో అలోచించుకొనక తప్పదు. దానికి అన్య శరణ్యం లేదు. తనంత తానే నన్ను గ్రహిస్తుంది. ఎంతకాలానికి కాలం కలిసి వచ్చింది. ఆలస్యం కాకుండా చెప్పిన కార్యం చేయండి" అని వానిని పంపివేశాడు. వాళ్లు ప్రదువు ఆజ్ఞ 'తు' 'చ' త పృథులం దా పాలించారు. సీతను ఏమానం ఎక్కించి చుట్టూ కూర్చుండి పోలికలనికి కొనిపోయారు. అంతరిక్షం నుంచి రామలక్ష్మణులు పడివున్న ప్రదేశం చూపించారు. సీత త్రిజటతో కలిసి బలిముఖ వైన్యం విలయం పొంది వుండటం విశ్వించింది. ఆట సీతను మరణశయ్యపై వున్న మనోహరుని, మరదినీ చూడవంపి, ఆట లంకలో రణరంగంలో శత్రువులైన రామలక్ష్మణులు మరణించారనీ, ఇంద్రుణి విజయార్థం ఉత్సవం చేయాలనీ, హర్యాళులపై ధ్వజాలు ఎత్తి పతాకాలు ఎగురవేయాలనీ, రావణుడు కార్యకారణ వణింపాడు వరస్సర పరిపాషకంగా వుండేలాగున చాటంపు వేయించాడు.

సీత విమానంనుంచి రామలక్ష్మణులను చూచుట

లంకలో అంతకంతకు చరమస్థాయిని అందుకుంటున్న రక్కసుల హింగూ, షణం షణం షీటిస్తున్న కాకత్తు పార్శ్వగుల క్రుంగూ, శర తల్పగులై పడివున్న రామలక్ష్మణుల ఒడి రంగూ సీతను చేష్టా రహితను చేసినై. వ్రాణదాహం, రుచులు వాడిన రూపం, చీలిన వర్మం, తెగిన జీవిత మర్మం, తూటాతున్న ఉరుకులు, కేలిపోయిన నేర్పులు, వదనంలో వచ్చే మార్పులు, హితలు కూర్చే కూర్పులు, ధూళి బ్రుంగిన కాయం, గమ్యంచేరవి రేగేయం, అంతా ఆమోషయం, అంధకార

బంధురంగా వున్న బ్రాతల స్థితి చూసి సీత బావురుచున్నది. ఎంతటివారు ఎంతైనారని ఏర్పింది. “ఇది విజమా; స్వప్నమా; ఈ పడివున్నది నా నాథుడూ, నా మరదేనా; నన్ను వెరిపించటానికి రావణుడు పూర్వంవలె పన్నిన పన్నాగమా; కాదు. ఇది యధార్థమే. ఇతమితంగా నిర్ణయించ లేని స్థితిలో వున్నవారు, నా పతే. నా మరదే. సంశయంలేదు” అని తర్కిస్తూ, నిర్ణయించలేక తెలివి కోల్పోయింది.

నాగపాశబద్ధులై పడియున్న రామలక్ష్మణుల కని
సీత శోకించుట

అంతలో కొంత తెలివిరాగా, గతాన్ని తలుచుకుని శోకించ సాగింది. “అయ్యో! విచి ఎంత బలియమైంది; అది అనునరించినంత వరకే, అనుగ్రహించినంతవరకే అన్నిధర్మాలు, అన్నికాస్తాల్ని సక్రమ పలితానివై. ఆగ్రహిస్తే జగత్తే తారుమారువుతుంది. కాకపోతే నా బాల్యంలో నన్ను చూచి నా తండ్రితో “నీ బిడ్డ అదృష్టవంతురాలు. ప్రతీకారభావం ఈమెకు కలదు. కలితే దేవతలు వారించలేదు. ప్రతి వీరుడు లేనివాడు పతి అవుతాడు. సుస్థిర కీర్తి కారకులైన సుతులు కలుగుతారు. క్రతు శతనిరతుడూ, సుప్రతీ, సత్రయాగపరుడూ అయిన ప్రభువు నకు పట్టమహిషియై ప్రభావతి కాంచుతుంది. ఈమె పీర్లు సుమంగలియై, నతీలోకానికి ఆదర్శ గృహిణి అవుతుంది” అని మతిమంతులు, క్షేతి సురులు, దైవజ్ఞులు వివేకాగా జ్యోతిశ్శాస్త్ర విదులు సభలో చెప్పారే. మరి పతి హతుడైనాడే; వారి వాక్కులు అన్యకాలెందుకు అవుతై? ఏ కన్యకు పాదార్థ పద్మశంఖాది కుభచిహ్నాలుంటవో ఆ కన్య సార్వభౌము విక్తి పర్తియై, పతితోపాటు పట్టాభిషేక మహోత్సవ గౌరవం పొందు తుందని సామూద్రిక శాస్త్రం చెప్పుతుంది. అవి నాకున్నవే. అవి కూడ నిరర్థకాలెందుకు అవుతై? ఏ అవలక్షణాలంటే తరుణులు భాగ్యహీనలై విదనాత్వం పొందుతారో అవి ఏవీ నాకు లేవే; మరి నాకిగతి ఎందుకు కలిగింది? చిత్రలేఖనా ప్రవీణులు, శిల్పులు, నన్ను చూచి “నలుపు, నసం, నన్నం చికురాలు. కనుబొమలు రెండు, కేశాంతో కలిసి లేవు.

రోమహీనం, వట్టువ అయిన జంఘలు. ఎడంలేని పరువరుస. కణతలు, వేత్రాలు, కరచరణాలు, ఊరులు, గుల్ఫాలు, ఉబ్బులు. గుండ్రం, స్పిగ్గం, సమం నడలు. పయోధరాలు పరస్పర కర్మిణీతలు. వాసక సమీన్నతం. నాచిప్రదేశం మిద్రు. పక్కలులోతు. పద్మినీ జాతి సర్వలక్షణాలు ఈ బాలికలో భాసిస్తున్నై. ఈమె యోనిజ కాకూడదు. ఈ బాలికలో కణ్యాణ లక్షణాలు కొట్టవచ్చినట్లు కనుపిస్తున్నై. పాణి గ్రహించినవాడు పరమేశ్వరాంశ కలవాడవుతాడు. ప్రాకృత మానవుడు కావటానికి వీలులేదు. రోమాలు అతి మృదువులు. ప్రేళ్ళతో కలసి పాదాలు సమంగా నేలపై ఆనటం భద్రప్రద విహ్నం. కరపదాలు లలితా రుదాలు. అధరం హాసరేఖ మధురం" అని వారిలో వారు చెప్పు కుంటుంటే విన్నానే? ఈ పెద్దల శాస్త్ర జ్ఞానం ఏమైంది? వాక్పిత్తి ఏమైంది? నిజంగా పెద్దల వాక్కు పొలెవ్వడుకాదు. ఇదంతా విధి వైపరీత్యం. నా అపహరణం జరగటంతో జనస్థానం కోరించి, నా యునికిని సాదించి, అపార జలనిధి రోదించి వచ్చిన నా భర్త, నా మరది అల్పాసురులచే దాచింపబడటం విధి వైపరీత్యం కాక ఏమవుతుంది? వారుజ వాయువ్య పావక బ్రహ్మకీర్తెంద్రాస్త్రాది దివ్య శర మండలి స్మరణ మాత్ర ప్రసన్నమే. ఎంత మనోజవంగల మగవాడైనా, రణరంగంలో ప్రతిఘటించినా పతి కంటబడి ప్రాజాలతో పారిపోలేదే? ఇప్పటి ఈ దుర్గతి ఏమి? ఇది విధి వైపరీత్యం కాక ఏమవుతుంది? ఈ ఘటన ప్రత్యంగకాక పరోక్షంగా జరిగి వుంటుంది. రావణునికన్న రావణి మాయా సమరంలో తిరుగులేని వరాలు పొందినవాడట. వాడే మాయ కల్పించి నాకు దిక్కు కల్పించ వచ్చిన ద్రాతల వంచనతో సంహరించి వుంటాడు. నా పతికాని, నా మరదికాని సంగరంలో తెగుట విధి కంఠ భారం ఎమీకాదు. దైవమే మేలుకూ, కీడుకూ కారణం. ఆ విధిగర్భంలో ఎన్నో యుగాలు, ఎన్నో ప్రళయాలు, ఎన్నో విలయాలు, ఎన్నోకోటాసు కోట భూరాలు కలసి పోలేదు? నా భర కోసంకాని, మరదికోసంకాని, తలదండ్రులకోసంకాని, నాకోసంకాని నేనంతగా వగవను. నా అత్త మూడుకాళ్ళ ముడుసలి, భర్తృహీన, నశిల్ని సంరక్షిచి, ఇప్పుడు పుత్ర హీన, ఆమెకోసం ఏడుస్తున్నాను. "ఎప్పుడు వియమపాలనం పూర్తి

అవుతుంది? ఎప్పుడు సీతారామలక్ష్మణుల చూచి జీవితశేషం ముగిస్తాను” అని ఎదురు చూచే ఆ మహాసాధ్వి, ఆ మహా శవస్థిని కౌసల్యాదేవి గతి పెనువుతుంది! అని జానకి కంటికిమంటికి ఏకదారగా ఏడ్చి విమానంలో మూర్చ పోయింది.

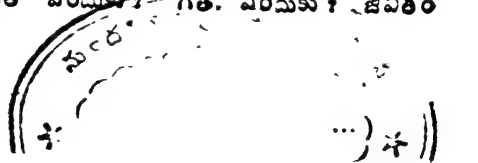
త్రిజట రామలక్ష్మణులు సజీవులేయని సీతతో చెప్పి
ఓదార్చుట

మనో నిగ్రహం కోర్కొయి మైమరచి పడిపోయిన మైథిలికి ఉప చారంచేసి, త్రిజట “అమ్మా! జానకి! ఎందుకమ్మా విషయం తెలుసుకో కుండా ఏడుస్తావు? నీ పతి, నీ మరది సజీవులై వున్నారు. ఇప్పటి సీతి మూర్చ వంటిది. మాయతో బందించిన నాగపాళాలు ప్రాణాలు తీయవు. తీసినంత బాధ కలిగిపై. రాత్రి మూడు జాములు గలించి నాల్గవ జాము సగం నడిచింది. తెల్లవారేలోపల వీరికి స్మృతి వస్తుంది. విన్న ఓదార్చే మాటలు కావు. నా మాటలకు సమ్మతమైన కారణాలు వేసు కన్నవీ, పూర్వం విన్నవీ వినిపిస్తాను విను. ముందు బాహ్య లక్షణాలు నీవు గుర్తించకలవి చెప్పుతా. దాళరతులు హతులైతే, క్రోధం, ప్రతిహింసా భావం గోచరించేలాగా వావరవీరులు గోచరించరు. సరంగు మరణిస్తే ఓడలోని ప్రయాణికులు నిశ్చలంగా వుండగలరా? నీవే చూడు. నీ పతి సైన్యం క్రమశిక్షణతో, భయరహితమై సీవారిని రక్షిస్తుంది. విభీషణుడు గదా దారియై దూరంగాచని అవాంఛనీయ పరిస్థితి రాకుండా ఏకపాదుడై మాయాదేవిని శాంతి స్థవంతో ఉపాసిస్తున్నాడు. ఇక అభ్యంతర హేతువు కూడా ఒకటి చూపిస్తాను. మనం వచ్చింది పుష్పక విమానం. ఇది దివ్యం. అశుభ స్థానానికి పోదు. నిన్నీ రణభూమికి ఆతంక రహితంగా కొనివచ్చిందంటే నీ వారు కుదులై యున్నారన్నమాట. నీవు ఇందాక వేర్కొన్న కుభ లక్షణాలన్నీ నీలో వున్న మాట నిజం. ఆ ఫలితాలను పొందటం ఆతంకన్నా నిజం. అందుకే ఈ విమానాన్ని అధిరోహించావు. ఈ దివ్య విమానం విన్ను భరించికొనివచ్చి నీ మనో హరునిపై, మరదిపై నీ సతీత్వ వీక్షణాలను ప్రసరింపజేసి అపమృత్యు

వును అపకర్షించే అవకాశం కల్పించింది. ఇది నీ భర్త విజయానికి చిహ్నం. ఇన్ని హేతువులు నా మాటలను మన్నించుతున్నాయి. ఇక నా మాట విశ్వసించు. సోదరులు జీవించియున్నారు. ఇంతవరకు నేను అబద్ధం అడలేదు. ఇక ముందాడను. నీమీద, నీ సాక్ష్యత్వం మీద, నీ అదర్శ త్రీత్వం మీద కలిగిన అభిమానంకొద్దీ చెప్పరాని రహస్యాలు రాజుకు వివరంగా చెప్పాను. స్నేహితురాలా! బెంగ పెట్టుకోకు. దాళరథులను గెల్వటానికి సురా సురులకైన సాధ్యంకాదు. విగతాసుతపురి నైజమ్యుతి నిర్వసు. మూర్ఖులనున్నా, శరీరం శరపీకనం చేకు నలిగినా. దేహకాంతి, ముఖకాంతి, పాదరసంవలె జీవంతో ప్రస రిస్తుంది" అని దేవతా త్రీవంటి సీతను ఓవార్చింది. అందుకు సంతసించి సీత, త్రిజటకు అంజలింది "అమ్మా! సూనృతబాధిణివైన నీ వాక్కులు యదాతదంగా జరుగుగాక. మా పునఃసమాగమనానంతరం విన్ను నా హృదయంతో పూజిస్తాను. నీ మేలు జన్మజన్మాంతరాల్లో మరచిపోను" అని ప్రీతిపూర్వకంగా పలికింది. వెంటనే విమానం వారిని అశోకవనంలో దింది స్వస్థానానికి వెళ్ళిపోయింది. జానకి భ్రాతరి రక్షణానికి గొరివి చ్చానిస్తుంది.

రాముడు మూర్ఖులైరి లక్ష్మణునికై శోకించుట

ఎట్టకేలకు శరతల్పగతుడైన రామునకు స్పృహ వచ్చింది. కిశ నాధులందరు తన చుట్టూ దీనముఖులై చూస్తూ కావలా కాయటంచూచాడు. నాగపాళ శక్తివల్ల కదలలేకపోయినా, తన ప్రక్క పడివున్న తమ్ముణ్ణి చూచాడు. తీవ్ర శీత శరాలతో శరీరం చూటువడి నెత్తు చారికలు కట్టి, పూచిన కింకుక వృణలతో ఒప్పిన మందరనగంలాగా పడివున్న జనసుత సౌకీల్యవంతుడైన సౌమిత్రిని తిలకించి, శర వేదనకు మనోవేదన తోడు కాగా, దుస్సహ్యమై నడుగుడుపడి "నాయనా! సౌమిత్రి! అలింగన లతో, అదరణతో, మధుర వాక్కులతో, ప్రియం కూర్చువలసిన నేను నీకు కలిగిన దురవస్థను చూచే దుర్యోగాన్ని పొంది ఇంకా జీవించి వున్నాను. ఎంత పాపిని. అనితరంభ్యమైన విన్ను వంటి అనుజన్ముని కోల్పోయిన నాకు ఇంకా సీత ఎందుకు? గీత. ఎందుకు? జీవితం

ఎందుకు ? గీవితం ఎందుకు ? పోరెందుకు ? గీరెందుకు ? ప్రయత్నిస్తే
 సీత వంటి స్త్రీ దొరుకువచ్చు. కాని ఊమాగుణ సంపన్నుడూ, నచివుడూ,
 పసురకావిడుడూ అయిన నీ వంటి తమ్ముడెక్కడ నాకు దొరుకుతాడు?
 బాణహతిచే నా తమ్ముడే విర్యాణం పొందితే మిత్రులందరు చూడంగా
 నామేను విడుస్తాను. ఇంకా బ్రదికి ఎం ప్రామికోను? నా తల్లి కౌసల్యకు,
 నీ తల్లి సుమిత్రకు, మన తల్లి కైకేయికి, భరతశత్రుఘ్నులకు నిన్ను
 వీడిపోయిన నేను ఏం చెప్పి నమాధానపరచగలను ? ఎప్పుడు బిడ్డడు
 అన్నావదినలతో కలసి వస్తాడో అని మొగం కన్నులు చేసుకుని ఎదురు
 తెన్నులు చూచే నీ తల్లికి, నా వెంట నిన్ను పంపేటప్పుడు మారు మాట
 చెప్పక నాకప్పగించిన మహాయోగివి అయిన నీ తల్లికి నీ మరణవార్త
 నా నోటితో ఎలా చెప్పేది? ఆ వార్తవిన్న ఆమె లేగనుచానని భేసువు
 లాగా రోదిస్తుంటే చూచి ఎలా భరించేది? అసూర్యంవశ్య, అవతారం
 కొన్న పుణ్య సంఘ, సర్వసౌందర్య పరమావధి, భర్తప్రణయదూర,
 మా సుఖానికై తన సుఖమేకాక తన్నే త్యాగం చేసుకున్న మరదలు
 ఊర్మిళను చూడగలనా? ఓదార్పుమాటలు చెప్పగలనా? వారిదక్షిణీవీక్షిస్తూ,
 నేను గృహస్తుగా జీవించగలనా? చేయలేను. ఈ మహా పాపకార్యాలు
 చేయలేను. విన్ను వదలి బ్రదుకలేను. నాకోసం అన్ని సుఖాలు పరిత్య
 జించి అడవికి వచ్చిందేకాక అసువులుకూడ కోల్పోయిన నీకు చూపే
 కృతజ్ఞత నాకింకేం మిగిలింది? నీ శయ్య పరుండి నీ ఆత్మలో నా ఆత్మ
 లీనం చేసి దేహత్యాగం చేయటమొక్కటే. అది ఇప్పుడే చేస్తాను.
 తమ్ముని కాపాడుకోలేని నేను కూడ ఒక వీరుడనేనా? ఛీ. నా బ్రదుకెంత
 వ్యర్థమైంది? జానకికై విలపిస్తుంటే ఎన్నో విచార నన్నూరదించావే?
 ఇప్పుడు నీకై కుండుతుంటే ఎందుకు ఓదార్చవు ? ఏ రాక్షసులు నీ
 బాటాగ్నికి శరణాలైనారో ఆ రక్కసులే నీ మరణానికి కారణాలైనారా
 తండ్రి? శరతల్పగతుడవై, శరవిధ శోణితసిక్త శరీరుడవైవున్న నీవు
 ఉదయ భాస్కరుని తలపిస్తున్నావు. మారణదారిక మర్త్యుడవై, సర్వ
 లేక ప్రణయార్థి దృష్టులతో నన్ను చూస్తున్నావా? నా ఒంటరితనం
 సహించలేక వనానికి నీవెలా వెంటవచ్చావో, అలాగే నన్ను వీడి ఒంట
 రిగా నీవు చేస్తున్న మహా ప్రస్థాన యాత్రకు వేను నీ వెంట రావటం

ధర్మమేకదా: నా అధిక్యం కోసమో, ధర్మంకోసమో, ఎన్నో సార్లు కోపించాను. ఎన్నడై నా పక్షపాతనంకాని, వదన వికృతికాని, భ్రుకుటి బంధంకాని ఎదుగవే. యుద్ధంలో సహస్రబాహుడైన కారపీఠ్యుడు పంచశతాస్త్రాలు ప్రయోగించే కాలంలో నీవు రెండు చేతులతో సహస్ర సంఖ్యలో అస్త్రాలు ప్రయోగించగల నేర్పరివే. వాసవాస్త్రాలను సైతం అస్త్రపాఠో ఖండించగల ధను:పాటవం గలవాడివే. నాగశరజంధన బాధితుడవై పడియున్నవా: విడికి నృశించిన విధి కూడ లోపదలంపిందే. విభీషణునకు లంక నమర్చిస్తానని దాన చేశాను. ఆ ప్రతిని నెరవేర్చుకుండా ప్రాణాలు వదలుతున్నాను. అన్యతదోషం నా అంగులను దహిస్తుంది.

రాముడు కవులతో కిష్కింధకు పొమ్మని సుగ్రీవునితో చెప్పుట

“మిత్రదా: సుగ్రీవా: వెంటనే అంగద జాంబవంతుడలతో కిష్కింధకుపో. ఒక్క షణ్ణం ఇక్కడ నిలువవద్దు. వానర సైన్యంతో వారధి దాటు. ఆ రాక్షసరాజు మేం మరణించామని తెలుసుకుని సర్వ సైన్యంతో నీపైకి ఎత్తి వస్తాడు. ఇంత సేనతో మరణంగా ఆవలి తీరం చేరటం సాధ్యంకాని పని. ఇతరు లెవ్వరైనా చేసేసేనా పావని కావించినట్టి పనులు: ఈ వృద్ధు జాంబవంతుడు, ఈ గవాక్షుడు చూపించిన సాహసం వర్ణన కిందుతుందా? అంగదుడు నాకై చేసిన త్యాగం, చూపించిన శౌర్యం ఇట్టిదని చెప్పటం నాకరిమా: మైంద ద్వింద కేసరి సంపాతి గజ శరభ గవయ గంధమాదనాది వహషీరలు నా విమిత్తం ప్రాణాలు చారపోశారు. వీరిని ఎంత మెచ్చినా ఇంకా నాకు ఋణమే మిగిలింది. నీవు, మిత్రుడైనవాడు చేయవలసిన దానికంటే అధికంగా ధర్మ భీతితో చేసి మిత్ర శబ్దానికి అదర్శమైనావు. నేను అన్నివిధాలా రైవోప హతుణ్ణి. నావార తప్పించటం ఎవరిశరం: ఓ వానర శ్రేష్ఠులారా: ఎంతో భయభక్తులతో, పూజితో నా విజయం కోసం ప్రాణాలు అర్పించటానికి సిద్ధమై పోరారు. వీరి వ్యతిరేకించింది. పాలెప్పడగు

ఈగవులిని మ్రింగింది. మీకు పెరివిస్తున్నాను. మీరైనా కొంతకాలం సంసారసుఖం అనుభవిస్తూ, జాతిధర్మాన్ని రక్షిస్తూ భద్రంగా వుండండి. నా దౌర్భాగ్య జాతకానికి మీ అమూల్య ప్రాణాలు ఇక బలి పెట్టించుకోలేను" అని చెప్పగానే ఒక్కసారి క్రోధిరేడుచు గొల్లుపని గోల పెట్టారు. కన్నులు వాచేలాగా, అశువుల వరదలు కట్టేలాగా ఏడ్చారు. ఆ సమయానికి కవి వ్యూహాన్ని కట్టుదిట్టంచేసి విభీషణుడు రామునివద్దకు వచ్చాడు. అంజనాద్రి ఆకారం దాల్చినట్లు గద దరించి వస్తున్న విభీషణుని చూచి భయపడి ఇంద్రజిత్తుని తలంచి పారిపోసాగాడు. విభీషణుడు ఆ వింత చేష్టకు విస్మయం పొందాడు.

కవులు విభీషణుని ఇంద్రజిత్తుని ఎంచి పారిపోవుట

వాతాహతికి చెల్లొచ్చెదురయ్యే మణ్వులగా మర్కట సైన్యం పారి పోతుండటం చూచి "కదలి నడుచు తుపానులో చిక్కిన నావ తిరుగుదు పద్మలు సైన్యం వంశోభతో ఉక్కిరి బిక్కిరి అవుతుంది. కారణం ఏమిటి?" అని అడిగిన సుగ్రీవునకు అంగదుడు "మన నాయకులు మరణించారని దిగులుతో పారిపోతున్నా" రని చెప్పాడు. "అది కాదు. ఇంకేదో కారణం అయివుందాలె. రామరిష్టానికింతవరకూ ఏ అపాయం రాలేదు. అటు దూరంగా వున్న మనవాళ్ళు ఆయుధాలు పాడేసి, అదరి బెరరి, నిలుచు చూపు, వెల్లనైన మోమూ, వణకుతున్న దేహంతో సిగ్గు విడిచి పారిపోతున్నారు. పడిపోయిన వారిని దాటుకుంటూ, ప్రక్క వారిని లాగుకుంటూపోయే పరిస్థితి ఇప్పుడేం వచ్చింది?" అని సుగ్రీవుడు అడుగుతున్న సమయంలో విభీషణుడు గదాహస్తమై చేరవచ్చి, ఆశీర్వాదించి సుగ్రీవునితో కూడి వాళరథులను పరీక్షిస్తూ దుఃఖంలో మునిగాడు. చేరవచ్చిన రావణాసుజుని చూచి, వానరులు పొందిన భయం చూచి, అరం చేసుకుని, జాంబవంతునితో "మనవాళ్ళు ఇంద్రజిత్తు పెట్టిన హింసలో నుంచి ఇంకా తేరుకొనక, మన విభీషణుని రావణి అనే భోవించి పారిపోతున్నాడు. నీవు పోయి వారిని వారింది స్వస్థులను చేయి" అనిచెప్పాడు. ఆ వార్త విన్న భల్లకపతి ప్లవగులు పారిపోయే దారికడ్డంగా నిల్చి చేతులెత్తి "కవులారా! భయంపడండి. వచ్చినవాడు విభీషణుడు. ఇంద్రజిత్తు

తాడు. నాడు దేహంతో కనపడితే బ్రదికి బట్టకదలాడా? మీరంతా దైర్యంగా వుండండి. రామలక్ష్మణులలో ఇంతవరకు చెడు లక్షణాలేవీ లేవు. ఈ పరికితనం ఏ అంగడిలో కొన్నాడు? తిరిగి వెనుకకు రండి" అని ఉచ్చైర్నాదంతో హెచ్చరించాడు. వానరులంతా భయం వదలి విభీషణుని పోయ్యకుని యథాస్థానాలో అప్రమత్తులై నిలిచారు. దుర్వార బయల్పడిన దాళరతుల పాటుకు విభీషణుడు చింతాదంతురికాత్ముడైనాడు.

శోకించే విభీషణుని సుగ్రీవుడు తేర్చుట

తెలివి వచ్చిన రాముడూ, తెలివి రాని లక్ష్మణుడూ ఒకే విధంగానే కనులుమూసి పడివున్నారు. మంత్ర జలంతో త్రాతల నయనాలను తుడిచి, "ఇంకా తెల్లవారలేదే" అని విచారించి, పృష్టికి హేతువైన అఖండలేజం ఆకృతులు పొందినట్లుండే రామపులు చలనరహితులై శయ నించటం చూస్తున్న విభీషణుడు శోకం ఆపుకోలేక, "నా అన్న కొడుకు ఎంత దుర్మార్గుడు? ఎదిరించిపోరలేక మాయతో మహాత్ముల బంధించాడు. ఈ పటిపాళాలు ప్రాణాపాయం కల్గించకపోయినా కదలకుండా బంధించి స్మృతిరాకుండా చేస్తుంటే. మహా గారుడ మంత్రం వీనికి విరుగుడు. దానికింకా సమయం కాలేదు. ఈయె పోటుతిన్న ఏడు పంది (ముండ్లున్న పంది) పడివున్నట్లు, నాగస్త్రియ నాటిపడివున్న రామపులు చూస్తే కడుపు తరుగుకొని పోతుంది. ప్రతిష్ఠకోసం వీరులో ఏరికోరి ఏరి నాశ్రయించి వచ్చాను. ఈ పుణ్యమూర్తులు ఈ తీరున మృత్యువుతో పోరుతున్నారు. నేను బ్రదికినా చచ్చినవాడిక్రింద జమ అయినాను. భగ్న రాజ్యమనోరతుడనై, పరమాత్మలకోల్పోయి జీవచ్ఛవంగా వుండే కంటే మిత్రులతో నా మేనుగూడా చేరుస్తాను. ఇహం నాకు లేక పోయినా, పరమేశ్వర లభిస్తుంది. దుర్మార్గుడైనదశాస్యుని ప్రతిజ్ఞ నెరవేరుతుంది" అని వాపోతున్న విభీషణుని వానరపతి కాగిటిలో చేర్చి "మిత్రుడా! నాకు దైర్యం చెప్పిన వీవేనా ఈ విధంగా వాపోతున్నది! నాకు ఇతర శాస్త్ర విషయాలు ఏమీ తెలియకపోయినా అంతరాత్మ ప్రసన్నంగా వుంది. శుభం చింతిస్తున్నది. మన మిత్రులు తప్పకుండా కోలుకుంటారు. లంకా నగరానికి నీవే రాజువు. ఈ దివ్యమంగళ విగ్రహాలు ఎన్నడూ అప

మృత్యువు వాత పడదు. లోకోత్తర కీలవతి సీత మంగళ సూత్రబంధం తిరుగులేనిది. హనుమంతుడు ఆమె సాక్షాత్తు అదిలక్ష్మి అవతారమని చెప్పాడు. మహానుభావుడైన మారుతి వచనం పొల్లుపోదు. రావణుడు మాత్రం తనయులతో కూడి లంక ఏలటం ఇక జరుగదు. మిత్రులు మూర్ఖ తేరిన వెంటనే ససైన్యంగా రావణుని మనవారు చంపుతారు" అని విభీషణుని ఓదార్చి, "సుషేణా! నీవు దాళరథులు తేరుకొనగావే సురక్షితంగా కిష్కింధకు చేర్చు. నీతో మన సైన్యాన్ని కూడా కొనిపో. లంకేకుణి నదాంధవంగా సమయించి సీతామాతను కొనివస్తాను. నన్ను జయించేవారు నా అన్న తప్ప త్రిభువనాలో ఇంకెవ్వరు లేరు. ఇప్పుడు నా అన్న లేడు. అతడు దరించిన కాంచనహారం నా మెడలోనే వున్నది. అమరేంద్రుడు నష్టశ్రీని కొనివచ్చినట్లుగా, రావణుని వధించి విజయశ్రీ తోనూ, జానకీ జననితోనూ కిష్కింధకు వస్తాను" అని షేషు గర్జన దిక్పారంగా గళమెత్తి పలికాడు.

సంజీవకరణి తెప్పించుమని సుషేణుడు

సుగ్రీవునితో చెప్పుట

ఆ పలుకులు ఆరించి "ప్రభూ! నేనొక మంచి మాట చెప్పతామి" మన సైన్యం ఇంద్రజిత్తు చేతిలో అపారంగా మరణించింది. మహావీరు లెందరో మడిచారు. మన నాయకులు మూర్ఛితులై శరతల్పంలో పండి వున్నారు. పూర్వం దేవదానవ యుద్ధం ఈవిధంగానే జరిగింది. దేవతలు రాక్షసులచే అసంఖ్యాకంగా మరణించారు. దిక్పతులు మూర్ఛితులై నారు. అప్పుడు దేవగురుడు బృహస్పతి షణి మంత్రాశ్రయంతో వారిని పునరీ వితుల చేశాడు. అవి ఇప్పుడు పారి సముద్ర ప్రాంతంలో వున్నై. మన సంపాతి పనసాది మర్కట శ్రేష్ఠుల పంపి తెప్పించు. మన వాళ్ళల్లో చాలా మందికి ఆ చోటు తెలుసు. అంతకంటే మన హనుమంతునిపంపితే కార్యసిద్ధి త్వరగా కలుగుతుంది. అమృతాన్ని పొందటానికి సురాసురలు ఎక్కడ షీర సాగరం మధించాలో అక్కడ ద్రోణ పర్వతం, చంద్ర పర్వతం అనేవి వున్నై. ఆ పర్వతాల్లో విశల్యకరణి, దివ్య సంజీవకరణి

వున్నై. ఆ దివ్యమైన ఓషధులై న్నే మన వారంతా మళ్ళీ బ్రదుకుతారు” అని సుషేణుడు సుగ్రీవునితో పలుకుతుండగా శ్రవణ దుర్వరంగా పెద్ద హెష విసవచ్చింది.

గరుత్మంతుడు శ్రీరాముని చూడవచ్చుట

పజ్వలహతికి పయోదాలు దూదిపింజరై తూలిపోగా, కదలి కరళ్ళు లేచి అల్లకల్లోలమై గడగడలాడగా, సవీప ద్రుమతైలంగా లవణాంధోచి సంచలనం పొందగా, భూప్రదేశం మూలంతో పెరిగిరి పడిన వృక్షలతో గమన నిరోధంకాగా గరుత్మంతుడు మింటితోచాడు. సంచలద్దహనుని చందంగా ఆకాశాన ఖగవతి గోచరించినంతనే రామ లక్ష్మణుల చుట్టివున్న పాములు యదాయదరై, ప్రాణభయంతో పరుగు లెత్తి లవణాంబుధిలో దూకి మునిగిపోయినై. ఆ పాప పురుగులు అదృశ్యం కాగానే గ్రహణముక్త రవిచంద్రులవలె రామలక్ష్మణులు వెలిగారు. వై నలేయురు పజ్వల కుంచించి భ్రాతల మోలవాలారు. ఇరువురి ముఖ వద్యాలను ముక్కుతో పుణికాడు. అంతవరకు విస్తేజుల, విర్విర్యుల చేసిన నాగపాళబంధాలు విడిపోవటమేకాక వ్రణజాలంతో దున్నహంగా వున్న శరీరాలు స్వాభావిక పొప్పవాన్ని పొందటమేమి వింత! ఎన్నడు ఎరుగని దిషడా బలవీర్య తేజస్సులతో, ఓజం, ఉత్తమ గుణం, ఉత్సాహం, స్మృతి, సత్కర్మదర్శనం అజిప్తవ్రులకు శతసహస్రాధిక గుణంగా కలిగినై. శరీరకాంతులు బంగారువలె మిరిమిల మెరసి పోయినై. అప్పుడు ఖగ రాటు ఆ ఇద్దరినీ పజ్వలతో ఆరింగనంచేసి ఆనందబాష్పాలు కార్పారు. సోదరులు కృతజ్ఞతతో వినములై నారు.

రామలక్ష్మణులు బంధముక్తులై వై నలేయుని

ప్రశంసించుట

“ఓ అవ్యాజ కరుణా సముద్రా! ఆదర్శాంధవా! నీ చేతకు మారు చేత లేదు. పోనన్న మా ప్రాణాలు నిలిపావు. నీ రాకచేతనే మాయావి రావణి ప్రయోగించిన మంత్ర పణిబంధాలు మాయమైనై. నీ స్వర్గ చేతనే మా శరీరాలు వజ్రకల్పారై, అనంత శక్తి వంపన్నమైనై. నీవు మా

.శంధ్రీవరె విందుముదం కల్పిస్తున్నావు. మా పితామహ ప్రపితామహులే నీ ఆకారంతో వచ్చినట్లనిపిస్తుంది. నీవు పుణ్యమూర్తివి. దివ్య శక్తి వముపేతుడవు. నీవు దరించిన భూషణ మాల్యాను లేవనముల, వస్త్రాల చూస్తే అగోచర దివ్యతేజం మా రక్షణకై అవతరించినట్లు అనుభూతి కలిస్తుంది. నీవెవ్వడవు? మహాత్మా! నీ నామం ఏ పవిత్రాక్షర సంయోజితమైంది? మాకు శ్రవణానందం కల్పించు" మంటూ సోదరుల విశ్రుతిని విని పుత్రులవరె వై నతేయుని ప్రార్థించారు.

గరుడుడు రామలక్ష్మణుల జాగ్రత్తగ సమరం

చేయుడని హెచ్చరించుట

ఆ బ్రాతల ప్రార్థనకు ఖగపతి అవధిలేని ఆనందం పొందాడు. "పూజ్యులారా! మీరు గుర్తింపలేదకాని నేను మీకు ఆత్మసంబంధము నన్ను గరుత్మంతుడంటారు. నేను మీకు ఎప్పుడు బహిష్కర ప్రాణాన్ని ఈ బంధానికి కారణం వుంది. నీవు మాయను ఆరాధించటం మాను కున్నావు. సత్యధర్మ స్థిరాలైన శ్రుతిమార్గ శ్రేణిలోనే పయనించ. కంకణం కట్టుకున్నావు. అందుచే మహా శక్తి గల మాయను నీ శత్రువు మాటి మాటికి నిన్ను నిరించటానికి ఆశ్రయిస్తాడు. ఆ మాయకు దేహధారణం చేసిన జీవ కోటి లోపడక తప్పదు. నీ తమ్ముడు కేవలం నిప్పు వంటివాడు. అతని ఏ శక్తి అరి కట్టలేదు. కాని, నీవే అతని అరికట్టి ముప్పు తెచ్చుకుంటున్నావు. ఇకముందు మిక్కిలి హెచ్చరికతో సమరం సాగించాలె. ఇంతవరకు నీ ప్రతిపక్షులు అనలు శక్తులు చూపక లౌకిక శక్తులే చూపారు. దశవద నుని స్కంధావారంలో ఇద్దరే ముఖ్యులు. పంక్తి కందుడూ, అతని పుత్రుడు ఇంద్రజితు. ఈ ఇద్దరు అంతంలేని యుద్ధంచేయగల సమర్థులు. ఇంద్రజి తన మాయా విద్యతో ఆవాహన చేస్తే కాద్రవీయులు బాణ రూపాల్లో వచ్చి మిమ్మల్ని బంధించారు. ఈ కట్టు ఇంద్రాది దివ్యులు వచ్చినా విప్పలేదు. నాకీ వార్త తెలిసి మీకు సాయపడవచ్చాను. అందుకు మీపైగల మిత్రభావమే కారణం. వచ్చిన పని అయిపోయింది. కూట

యోధులు రాక్షసులు. ఇతముందు సాగే సమరం భ్రమ ప్రమాదాలతో సాగుతుంది. నీవు కృపామూర్తివి. అది మీకు నైజగుణం. రాక్షసులు క్రూరులు. వాళ్ళకు నీతి నియమ విర్బంధాలులేవు. కనుక కనువిప్పు కలిగి యుద్ధం నడిపించు. మీ వదనాల్లో “నేను మీకు మిత్రుణ్ణి ఎలా అయినాను అని ప్రశ్న కనుపిస్తుంది. ఆ వివరం యుద్ధానంతరం చెప్పరా. ఇది సమయం కాదు. శ్రీ బాల వృద్ధులు తప్ప నీ శరాగ్నికి లంకంతా సమూలంగా దగ్ధమైపోతుంది. నీ ప్రతిజ్ఞ నెరవేరుతుంది. నీ అర్ధాంగిని స్వీకరించి జన మనోరంజనకరంగా బహుహాయనాలు విశ్వ విభ్యాత కీర్తితో రాజ్యపాలనం చేస్తావు. నాకిక పెంపు” అని రామునితో చెప్పి సోదరుల ప్రేమతో స్ఫురించి ప్రదక్షిణించి పవనజవంతో తాత్క్షణ్య పవన పదానికి ఎగిరిపోయాడు.

స్వస్థులైన రామలక్ష్మణులను చూచి కపులు

సింహనాదాలు చేయుట

ఆగంతుకంగా వచ్చిన ఆ పుణ్యమూర్తి దర్శన స్పర్శన సలాపాలతో ద్వాదశాదిత్యమండలోదయంవలె రామలక్ష్మణులు పునః ప్రకాశ భాసుర రూపులై లేచి, మిత్రుల ఆదరించి, కోదండాలు సారించి, గుణం కూర్చి ఒక్కసారి లాగి వదలారు. ఆ గుణ బంకృతికి స్వర్గమర్త్య పాతాళాలు సముద్ర భంగ మధ్యంలో ఓడవలె క్రిందు మీదైనై. అహో! ఆ సమయం ఎంత విలువైనది! అది ఇక ఎన్నడు రావది. సర్వ భూత సంతోషప్రదమైంది. దుష్ట రాక్షస నాశంకరం, శిష్టజన కుభంకరం, భక్త జనాభయంకరం అయింది. పూజతర్పణం చేస్తున్న ఆ సువాసన లెక్కడివి! తెలిసింది. త్రిశక్తిగ్గటి దేవతలు సంతాన పారిజాత కల్ప ప్రసూనాలను వర్షిస్తున్నారు. ఆ మధుర ద్వానాలెక్కడివి! అవీ వారివే. సత్య ధర్మాలు పునఃప్రతిష్ఠితమైనట్లుగా రామలక్ష్మణులు ధనుర్వరులైనందున అస్పరోంగనలు విజయగీతలు ఆలాపిస్తుంటే వేణుమృదంగ వీణావాదనలు విద్వాంసులు మొరయిస్తున్నారు. అహ్వా! చెవులు సుడిబడుతున్నై. తనువు కంపిస్తుంది. ఈ దుస్సహ సింహనాదాలు, భయంక

రార్చుటలు, శంఖరావాద ఎక్కడివి? అవి రవిపుత్రుని స్కందాచారం నుంచి వస్తున్నాయి. మర్కటేశ్వరులు మళ్ళీ పునఃపూరిత గ్రాణులై ఆహవానికి ఆయత్తం అవుతున్నారు. వానరులవైపు నుంచి వస్తున్న హెష లంకలోని రాక్షసులు చేసే హెష అణగించి గుండెల్లో హెష సృష్టిస్తుంది. అది తొలకరి మేఘపంక్తి కల్పించే గర్జలకు అనురూపంగానే కాక అన్నగా కూడా వుంది.

రావణుడు కవుల సంతోషానికి కారణం విచారించుట

లంకలో కుమార విజయంతో, కోల్పోయిన ధృతికూడగట్టుకున్న కుటిల కర్ముడు రావణుడు మందిరంలో “జానకి తనకెట్లు స్వాధీన అవుతుంది?” అనే ఆలోచనలోపడి ఊహ సుందర మందిర బృందాల నిర్మాణంలో ఉక్కిరిబిక్కిరి అవుతున్నాడు. చెంపపై చరిచినట్లు శాఖా మృగ ప్రళయ భీషణ హెషణాలు ఎడతెరిపిలేకుండా మోగి వింకలి శ్రవణాలను విస్ఫోటితం కావిస్తుంటే మది కుదురుచెదరి “ఇంత ఉత్సాహం కల్గితానికి ఇంతలో అంత సంతోష హేతువు ఏమి వచ్చిందీ క్రోతులకు? పుత్రుడు రామలక్ష్మణులు చచ్చారని ఇంతకు పూర్వమేకదా చెప్పి వెళ్ళాడు? సాగర హెషను సమయింపచేస్తూ వస్తున్న హెషకు ఏదో కారణం వుండి వుంటుంది. అది భ్రాతలు తేరుకోవటం కాదుకదా? ఆ విధంగా జరగటం సాధ్యమా? ఏమో. ఇంతవరకు సృష్టిలో అసాధ్యాలనుకున్నవన్నీ పీళ్ళకు సాధ్యాలవుతున్నాయి. అందుకు వేరే సాక్ష్యాలెందుకు? లంకిణిని జయించటం, లంకలో ప్రవేశించటం, మాయతో నిండిన నగరంలో కోతి వెతకటం, సీతతో మాటలాడటం, అశోకవనం పాడుచేయటం, అక్షయకుమారాదులు అర్హగిస్తే అంతం చేయటం, లంకను కాల్యటం, సముద్రంపై సేతువు కట్టటం, ఒక్క కోతి శతయోజన విస్తీర్ణ సాగరాన్ని కాలిబాట వలె చేయటం, నీళ్ళల్లో రాళ్ళు, చెట్లు, చేమటా తేలటం సాధ్యమైనప్పుడు పుత్రుని నాగపాళ బంధాలు విడివడటం సాధ్యంకాకపోతుందా?” అని పూర్వాపరాధి చింతించి, వార్తాహరుల పిలిచి “అగవర సేనలో రేగుతున్న ఆనందానికి కారణం ఆరసిరం”దని వారిని పంపివేసి, వినరాని క్రొత్త కారణం వినవలసి వస్తుందేమోయన్న శంకతో నిట్టూరుస్తూ ఎదురు

చూస్తున్నాడు. ఇంతలో చారులపోయి ప్రాకారాలెక్కి వృత్తాంతం గ్రహించి వచ్చి “ప్రభూ! రామలక్ష్మణులు పాశము కులై రణానికి సిద్ధంగా వున్నారు. రవి పుత్రుని ఆజ్ఞతో వనచర నైన్యం ప్రహరణ సాధనాలు ధరించి వారే మనపైకి వస్తున్నారని చెప్పి తప్పుకున్నారు. పంక్తి ముఖుని గుండెలో పది కోట్ల అగ్ని పర్వతాలు బ్రద్రలై నై. మనఃకల్పిత సుందర మందిరాలు మాయమై నై. ఆస్థానంలో అపమృత్యువు కఠోర దంష్ట్రా కరాళవక్త్రం విచ్చి. నాలుక సారించి, రక్తం గ్రోలుతూ సాక్షాత్కరించింది.

రామలక్ష్మణులు పాశముక్తులగుటకు రావణుడు వ్యసనపడుట

తనలో కనుపించిన మరణ దేవతను చూచి అనురవతి అవాక్కయి నాడు. అనుకున్నంత అయింది. విభాతృవరప్రతిపన్నాలు, అప్రతీకాలు, వికర్తనాలు, విషదరాస్త్రాలు నా కొడుకుచే ప్రయుక్తమై వ్యర్థం కావ టమా? అయినై. అందుకు నా ఆహంకారమే కారణం. నరవానరులను అలక్ష్యంచేసి అమృతత్వాన్ని పొందాను. అఖిల విశ్వవిజయం చేశాను. వేద విదుడనై, వేదవిహిత కర్మాతిక్రమణంచేశాను, మానవతులశీలం మాయించి అవ్యాజంగా, మానినిని, అనిష్టను, మానవిని అపహరించి తెచ్చాను. హితవు పర్కనవారిని వెలి వేశాను. ఈ స్థితిలో నా విజయం కూన్యం. నా మరణం తథ్యం. నా వాఙ్మిక నన్ను కాపాడలేదు. ఇంత జరిగిన మీదట వెనుకగటం పొరుషవంతుని పనిగాడు. కదగిన కార్యం కద ముట్టవలసిందే¹ అని స్థిరపరచుకున్నాడు. అంతలోనే కవులు తోకలు చర్మకోలవలె మ్రోగిస్తూ, శంఖాలు పూరిస్తూ, ధూమి బడలుపడ అడుగులు వేస్తూ, ఆర్పులు చేస్తూ ముందుకు రావటం గుర్తించాడు. ధూమాక్షుని రప్పించాడు.

ధూమాక్షుడు యుద్ధానికి పోవుట

“కుమారా! నీవు మహావీరుడవు. నీవు నైన్యనమేతుడవై వచారం కామునిపైకి పో. జాగునేయవద్దు. శత్రువులు ద్వారాణు చేదించివేశాడు.

అర్చరక్షణ స్థానాలుగా అన్ని ప్రదేశాలు బలహీనపడై. నీ జనక హంతకుణ్ణి జముని వీటికి పంపు" అని ఆజ్ఞ చేశాడు. వాడు తనకు అవకాశం కల్పించిన ప్రభువును ప్రస్తుతించాడు. వేరు వేరుగా తన శక్తులు తెల్పి వెంటనే పని గొన్నాడు. పుంటాపుణంపుణక్వాణం దిక్కులు విందగా, కూలప్రాసభల్లాది మారణాస్త్రాలు ధగధగిత కాంతులతో మింటిని కళామయం చేయగా, భేరీపణవధక్కారావాలు ధమధమ ధ్వనులతో పర్వత కుహరాలను ప్రతిధ్వనితం కావించగా ధూమాక్షుడు, కాలాయనదండ పరిమళకరవాల కూలముసలముద్గర పట్టిన పరశ్వధభిండి వాలాది నమర సాధన సంపత్తితో కూడిన సేనతో ఇంద్రజిత్తు రక్షించే పశ్చిమద్వారం వైపు పయనించాడు. కవచులై, ఖడ్గులై, ద్వజులై, స్వర్ణ భూషణాలంకృతులై, వివిధాస్థులుగల ఋషాహవాలు కట్టిన రథాలపై కొందరు రాక్షసులు నడువగా, కొందరు జవంగల గుర్రాలపై, మడించిన ఏనులపై, భీకరవ్యాఘ్రాలపై నెక్కి అనుసరించారు. తోడేళ్ళ ముఠాలూ, సింహాల ముఠాలూగల గాడిదలు గట్టిన రథం ఎక్కి, డకడక తోతాలించి పశ్చిమ దిశాభిముఖంగా పోతే అక్కడ సర్వరాక్షస సంహారుడైన హనుమ ఎదురయ్యాడు.

ధూమాక్షునకు దుశ్శకునాలు కానవచ్చుట

మోరాకారుడైన వీర హనుమ దర్శనం కాగానే ధూమాక్షుని తల తిరిగి పోయింది. దానికి బలంగా గ్రద్దలు పైన రొదచేస్తు తిరుగుతున్నై. అందులో ఒక గ్రద్ద దళాతున తేరి మీద పడింది. ధ్వజం పైన విరువకుండా గ్రద్దలువారి లేచిపోతున్నై. నెత్తురు వాన రెండు ఊడలు కురిసింది. కొండలు కొట్టుకని పోయేలాగా గాలి వీచింది. తెలవి కబంధం ఆతని సమీపంగా రక్తంతో తడిసి వికార స్వరంతో ఆతన్నై చూస్తు పెద్దగా అరిచి పడిపోయింది. తృటికాలం భూమి అడిరింది. దూరంగా చీకట్లు క్రమ్మి దిశలు కాంతిహీనాలైనై. ఉత్సాహంగా వచ్చిన రాక్షసులు ఊరకియే మూర్ఛాగతులై, సాధ్యసాక్రాంతులై ధరిజపై పడిపోయారు. అప్పటి కాలసిరీ, తిరుగులేని రాజాజ్ఞ అనుసంధించి విజయాశలేడు సరికి దా ప్రాదాకూడ లేదని ధూమాక్షుడు తనలో కాసు దుఃఖించాడు.

అంతలో నిద్రించి వానరసేనా వాహినికి సేతువుగా వ్యూహాన్ని నిర్మించి రణాంగణంలో ప్రవేశించారు.

ఛామ్రాక్షుని సైన్యం కవులతో పోరాడుట

సమర సన్నాహంతో ద్వారం తరించి వస్తున్న ఛామ్రాక్షుణ్ణి చూసి వానరులు ఇంద్రుణ్ణి పొందిన అవమానానికి ప్రతీకార సమయం వచ్చిందని ఒక్క ఓడుటున, నేలపై నింగిపై నిండి అంటుకొని నిలువ రించారు. అస్త్రాలపై, శస్త్రాలపై, రథాలపై, భుజాలపై, రాములపై, వీశులపై అంతా అగచురే. తన్నేవారు, కొరికేవారు, వీకేవారు, చీల్చే వారు, లాగేవారు, గ్రుద్దేవారు, తోకతో చుద్దేవారు, కలంతో కొద్దేవారు, చెట్లతో మోడేవారు, అరచేతులతో దాడేవారుగా కవులు రాక్షసులకు విశ్వ రూప ప్రదర్శనం చేశారు. ఆ దాడి లక్షణం పూర్వం అనుభవం లేని అనురుధుల ఎక్కడివారక్కడ కప్పకూడిపోయారు. కొంతసేపటికి యుద్ధ గతి అర్థం చేసుకుని రథాధిపతులు వెనుకగిరి, కరకు గదా త్రిశూల శరచట్టిన భక్తక పండితాల ముద్గరాది సాధనాలను చాపాల్లో కూర్చీ, యంత్రాల్లో కూర్చీ ప్రయోగించారు. సూదిమోత ఎడంలేకుండా శత్రువులు ప్రయోగించే దారుణ మారణాస్త్ర పాణికి మరణించేవారు మరణిస్తుంటే, చర్మాలూ, వృక్షాలూ, కరకు గండకాలూ చారాచాపికంగా ప్రయోగిస్తూ పర్కటలు మాంసాశనుల మర్మస్థానాల భేదించారు. తలలు ద్రుద్ధులకొట్టారు. చేతులు కాళ్ళు విడిచారు. పొట్టలు చీల్చారు. నడుములు విరుగిపోయారు. రథాలు కూరినై. భుజాలు వ్రాలినై. శరీరాలు రక్తవాహినుల్లో తేలినై. ఎంత యత్నించినా కవులదే పైచేయి కావడం రాక్షసులకు తల కొట్టేసిపోయింది. తమకున్న శక్తి అంతా చూడలేకుండా భయంకరాస్త్రాలు పరిగించి కాపా చుకుంటు ఉత్తరాన్ని పొంగే పాలపై నీళ్ళు చల్లినట్లు భంగించారు. ముందున్న సైన్యం మందగించటంతో వెనుక రాక్షస సైన్యం సైన్యం వచ్చి చేరింది. ఆ వచ్చిన వానరులు అజేయులు. మృత్యుదేశం కోరలు లాగేవారు. చాక్కు రంగం దిగడం ఏమిటి? రాక్షసులు పలాయన పాతం వల్లించటమేమిటి? యుగ పత్నియగా జరిగిపోయింది. దేవ దైత్య

దానవులకు తేరిచూడరాని తన సైన్యం విశ్వీర్యమై, వీళ్ళుగారిపోవటం చూసి ధూమ్రాక్షుని కళ్ళల్లో ధూమం సుళ్ళు తిరిగింది.

ధూమ్రాక్షుడు కప్పల వధించుట

అరే పీఠం ఒక్కసారి భగ్గున మండినట్లు అవమానకళామాతంతో ధూమ్రాక్షుడు మండి, కోదండమండితకడుదై, చండ శరాన్ని జ్వాలల వరపి వానర కావనాన్ని దహించసాగాడు. పిరికికండలేని కపి వీరులు రాను సేవలో రెక్కకు మిక్కిలి ప్రాజార్యుడంచేశారు. సమరస్థి అంతా తానే ఆక్రమించి, కొందరి ప్రక్కల ప్రక్కలించి, తలల చూలించి కొందరి, స్రుక్కించి మరికొందరి ఉక్కు మిగిలి చెక్కు చెదరక పీఠ విహారంచేసి విజయ శంఖం పూరించాడు. జ్యోతంబ్రీషధురం, హిక్కా రాళ్ళ సమన్వితం, గజఘంటార సంగీతంగా రణగాంధర్వం ప్రవర్తింప చేశాడు ధనుస్సముద్ర నిర్గత శరణాలోర్మిపంక్తులతో తడు చరహ్యూహ ధరణి భాగం ముంచుతూ ముందుకు సాగుతున్న ధూమ్రాక్షుణ్ణి హనుమ చూచాడు.

ధూమ్రాక్షుడు హనుమంతునిచే హతుడగుట

నిశ్చుంకతో దింకం చూపుతూ లంకేనుని ప్రముఖ సేనావతులలో ఒకడైన ధూమ్రాక్షుడు స్వీయ సైన్యాన్ని గదచివస్తూ తాను దరించిని అవశకునాలన్నీ హనుమంతుని ఆకృతిలో చూచాడు. రథగమనం తనంత రానై మందగించింది భన రక్షణలోని కప్పల బలిగాన్న దైత్యుడు తన కభిముఖుడు కావటం హనుమ అగ్రహాన్ని శత గుణితం చేసింది. ఇంద్రుడు వృత్రాసుర వధ సమయంలో, కేల ధరించిన వక్రాయుధం లాగా, అతావృక్ష పన్నగ వ్యాఘ్రానులచే నిండిన పహు వైలాన్ని దక్షిణ హస్తంలో ధరించి గిరగిర త్రిప్పి గుండె లక్ష్యంగా విసరివేశాడు. ఆ పర్వతాగమనంలో ప్రభవించిన ప్రభంజనానికి రాక్షసులు విలపరించు కోలేక నేలపడ్డారు. ధూమ్రాక్షుడు తెలివిగా అరదం మీది నుంచి అవకాశం చూచాడు. ఆ గిరి తాకి రథం రహస్యసారథులతో నగ్గు నూచమైపోయింది. రక్షస్వేనాని గదతో హనుమపైకి దాడిచేశాడు. సేనలు విజృంభించి

వానరులను దాదాంతో దాదించినై. కప్పులు శరవీధికి శరీరాలతోనే రక్కసి మూకల చెక్కి చెందాడు. హనుమ లాంగూలం యుపించి ఎడమైన స్థానంనుంచి లోపలికి చొప్పించి దళ శత సంఖ్యల్లో రాక్షసుల చుట్టి వారణం నీరు పూరించి లొండం పైకెత్తి పూర్కరించినట్లుపైకెత్తి త్రిప్పి దూరంగా పారేస్తూ, తైల వృజాలతో వటవటారవస్థితంగా తలలు బ్రద్దలుకొడుతుంటే రక్తం ఏరులై పారింది. రాక్షసులు శ్రస్త విషణ్ణులై తలై చూలి నేల వ్రాలి పారిపోయారు. నేనాపతి ఎంత మొర బెట్టినా వివేదికులై రేకుండా పోయింది. రాక్షసుల పారిపోక, కపి వీరుల దాక నహించలేక చేతి గద త్రిప్పి మారుతి వక్షం పగిలేటూ వేశాడు. హనుమంతుడు ఆ దాద అలక్ష్యంచేసి నగాన్ని శిరానికి గురిపెట్టి పైనుంచి పడవేశాడు. విదుగు పడిన పర్యంతం బ్రద్దలై నట్లు ధూమ్రాక్షుడు తలవగిరి దారుణంగా చచ్చి మృతవీరులు పొందిన గతి పొందాడు. చాటి పాకలకు అంటుకున్న దహనునివరె ధూమ్రాక్షుని మరణవార్త లంకలో తరక్షణం వ్యాపించింది. రావణుని వింశతి భుజాల్లో ఇప్పటికి రెండు భుజాలు విరిగినై.

రావణుడు వజ్రదంష్ట్రుని యుద్ధానికి పంపుట

ధూమ్రాక్షుని మరణవార్త రావణుని చెవుల్లో సీసం చాచిపోసి నడైంది. వజ్రదంష్ట్రుని కప్పులతో కయ్యానికి కదనరంగునికి పంపాడు. వాడు ధూమ్రాక్షుని చావు తెలిసికూడ మృత్యు ప్రేరితుడై అలంకరించి తెచ్చిన అరదానికి వలగొని మొక్కి నర్వాయుచాలు దరించిన సైన్యం తన్నంటిగా, అంగదుడు నిరోధించిన దక్షిణ ద్వారం దిశగా తరలి వెళ్ళాడు. దక్షిణ ద్వారం దాటగానే మేమరహిత గగనంనుంచిల్కలూ, లగ్ని శకలాలూ వాళ్ళపై పడ్డై. నక్కలు అనుభం సూచిస్తూ భయం కరంగా ఊళపెట్టినై. లంకానగర దహనం సూచిస్తూ పక్షులు ప్రేత భూమిలో గ్రద్దలు సంభారం చేసినట్లు తిరిగినై. ఆ దుశ్శకునాలను గణించక రారేయ రక్షితమైన తరుచర స్వాహాన్న సమీపించాడు. వాడి రాక వానరులకు కాకపుట్టించింది. అంగదుడు చింత సంజ్ఞచేశాడు. అగచరులు

హ్రస్వ రూపులై ప్రాకుతున్న పాముల్లాగా నేలపాటుగా వచ్చి నిశాచర సేనకు అదోబాగంచేరారు. ఒక్కసారి “జయ రావచంద్ర ! జయ రవి పుత్ర ! జయ తారేయ !” అన్న నాదం మిస్సుముట్టింది. చతురంగ బలం చూమిపైలేదు. అవ్వాయుధవ్యతివలె అంతరిక్షానికిపోయి ఆచారం లేక శరదేగంతో అదోముఖంగా ప్రయాణించి సర్వతం తాకిన ఓడవలె అవనిని తాకి పోకిపోడిగా మారిపోయింది. వజ్రదంషుని పండు వజ్రంతో తాకుండానే పాపం చూర్ణమైనై. పృతనాచితులలో ప్రళయ శ్రావణి చెందిన సేనాని మలిచెడి గతితప్పాడు. “ఇదేమి వ్యూహం ? యుద్ధకాత్తంలో ఎక్కడా ఇటువంటిది ఒకటి వుంటుందని చెప్పలేదే ? అప్పుడు, వారెందుకు చెప్పరారు ? మానవులకూ, దానవులకూ, దేవతలకూ చెప్పారు కాని, కోరులకూ, కొండప్రముచ్చలకూ, ఎరుగుబండ్లకూ, మాంసాశులకూ సమరం జరిగుతుందనికలగన్నారా ? ప్రకృతిభర్యాన్ని బట్టి ప్రాచీకోటి ప్రవర్తనలు నిర్ణయించారు. ఈ యుద్ధం ప్రకృతి విరుద్ధం. అందుకే నాకు అవశకం కలుగించినై” అని జ్ఞానం లలో చించి, హతశేష సైన్యాన్ని వ్యూహంగా పన్ని ఆహవానం నడిపాడు.

అంగద వజ్రదంష్టుల ద్వంద్వ యుద్ధం

వానరుల వైపునుంచి రిప్పుమంటూ రాళ్ళు వసుంధే, రాక్షసుల వంక నుంచి, చుప్పలవలె శరాలు చిప్పుమంటూ పోయి తాకి రెండూ భగ్నమైపోతున్నై. రవి చక్రాల చప్పుళ్ళు, గజ దురగ శర పద ముట్టిన స్వనాలు, పరస్పర దూషణ తాషణారావాలు, రణవాద్య నిరోహాల మోషలు, బొబ్బరింతలు, మజాస్పాలనాలు, రౌడ చరుపులు, శంఖసిద్ధులు హోరెత్తూ ఉదయ పక్షులకు నంకుల సమరం జరిగింది. వజ్రదంష్టుడు కపిసేనా వ్యూహానికి గండికొట్టి, శత్రుమధ్యంలో రథాన్ని పరుగెత్తించి ప్లవంగ బలాన్ని పలచపరిచాడు. అసురులు విస్మయించి అగచరుల బలి గొనటం అంగదుడు దూరం వింది చూచాడు. అంజరానికి లంఘించాడు. తాళ వృక్షాన్ని ధరించి, దనుజ శిరాలు తాటివండు రాల్చినట్లు, కొబ్బరి బొండాలు దుర్బినట్లు నేల కూల్చాడు. తారేయని దాటికి దానవ సైన్యం రక్తం కక్కింది. అందబందాలైంది. పొడవదగింది. హారాలతో,

కేయూరాలతో, చిత్ర వర్ణ వస్త్ర వారంతో రజావని కారదరాత్రి వరె
ఒప్పింది. అంగదునిపోటూ, అసురులచేటూ చూచి అగిచారు విజృం
భించి, మానిషునలనట్లు, కొరవిసూడినట్లు రక్షనైన్యాన్నితుచిచెప్పారు.
అంగదవానరులు వీరవిహారంచేసి, ఆత్మనైన్యాన్ని హతమార్చుటంతో
వజ్రదంష్ట్రులు వజ్రసన్నిచ భీముఖాలను చిమ్మి బలిముఖయాచాన్ని బరి
దాటుకుండ నిరోధించి చెడుకకు నెట్టారు. అదనురావటంతో మాంసభక్ష
కులు లైలాటలపైబడి అందినంతవరకూ మ్రింగారు. నరికారు. పొడి
చారు. చుపారు.

అంగదునితో పోరి వజ్రదంష్ట్రుడు చచ్చుట

ఎకమీకతుముల సురురం సాగింది. గుట్టలుగావడ కవాలపై
తోదేళ్ళు అటలాడినై. ఘాత భేదాశ్రహాలు రక్తం త్రాగుతూ పలలం
నంజుకున్నై. ఈ యుద్ధంలో ఇరువాగుల సైన్య నష్టం అపారంగా జరి
గింది. వానర రాక్షస యుద్ధం అటుపోటుతో సముద్రాన్ని తలపించింది.
అటు వజ్రదంష్ట్రుడు తన వాహిని ఊచించటం, ఇటు తారేయుడు తనవారు
మరణించటం వీక్షించి మొన మిగిలి ఎదురై ద్వంద్వనమరానికి ఆయత్త
పడ్డారు. అసురుడు వేసే అస్త్రాలను అంగదుడు పృథ్వీలతో విదలించాడు.
అంగదుడు వేసే లైలశ్చైత్రహాలను అసురుడు కరాలతో సురుమాచాడు.
పోరు మోరంగా సాగింది. ఆతని మూలకాలకు ఈతడు వెనుదగ్గితే,
ఈతని లైలవృక్షపాతానికి ఆతడు వెనుతగ్గారు. నను సురురం కొంత
సేపు సాగి పరస్పర విజిగీషకు దించింది. రాక్షసుడు వాడి ములుకుల
అంగదుని వక్షం నాటి సోరించాడు. యువరాజు పెనుసాలంతో తలపై
బాది రేరిపై తూలించాడు. నిశాటుడు వెంటవెంటనే ముసల ముద్దర కూరి
బాది సాధనాలు వైచి తారేముట్టి బాచించి అక్కడ. వనాట యుద్ధుడు
లక్ష్యం తప్పకుండా గండకలా వరం కురిసి హయసారధి రథికులచేత
విరహితంగా చేశాడు. రాత్రించుడు కాంచనపుంఖ మంకిత కాతకరాశి
గుప్పించి కీకేపని మర్మాలను చేపించాడు. అంగదుడు ఆ బాధకు అగళేక
అవనిధరాన్ని వాలంతో గిద్రున త్రిప్పి రిప్పున గుండెను లక్ష్యంచేసి
రువ్వాడు. ఆ వేగాన్ని భంగించటాని బాబాలు ప్రయోగించి ఫలితం

శూన్యంగా దళాయన గద గొని నేలకు చాటాడు. ఆ గిరి రథసారథి హయాలను పొడిపొడి చేసింది. నేలకు దూకిన విశాఖుడు నిలువరించు కుని పైకి దూకి గవతో రాములతో క్రుమ్మారు. వారి పుత్రుడు ఒడిసి గదలాగి విరిచి పైబడి పదద్రోసి ముప్పులతో పొడిచాడు. ఆ ఎత్తు తప్పించుకొని లేచి మున్నె పెనగి పద హస్త భూతాలతో తలపడ్డాడు. మహా బలసంపన్నుడైన వారి నుతుని రాధని పీడనానికి తట్టుకోలేక తచ్చాడి తప్పుకుని బద్ధం చే ధరించి తారసిల్లాడు. ఒండొరులు కతుల ప్రేటులతో రక్తం కారి పూచిన మోదుగుచెట్లవలె తోచారు. దస్సి విడివడి సేదబీర్పుకొన నిల్చారు. సమయం చాటకుండ అలసినిల్చిన అనురునిపై లంఘించి బంగరు పిడిగల బద్ధంతో కంఠాన్ని సరికాడు. ఆ బద్ధ చారా హతి తెగిన వజ్రదంపుని శరం వంద చాపాల దూరంపోయి నేలపడి పట్ మని శబ్దంచేస్తూ పగిలి బ్రదలైపోయింది. సేనాపతి తెగిపోవటంతో ప్రాణభీతితో రాక్షసులు లంకలోకి పారిపోయారు. అగచర సైన్యం అనందంతో చుట్టుముగి అంగదుని చేతులతో పైకెత్తి పూరేగిస్తూ స్వస్థానం చేరి నిలుచుంది.

అకంపనుడు యుద్ధానికి పోవుట

వాల్తాహరులచే యుద్ధ వార్తలు వింటున్న దశగ్రీవుడు “వజ్రదం ప్తుడు అంగదునిచేత, రాక్షస సైన్యం వానరులచేత ఘరణించా”రని విన్న మీదట పట్టరాని అందోళన, పరిమితిలేని ఆగ్రహం పొందాడు. కాల చోదితమైన కర్మఫలం ప్రేరేపించగా బుద్ధి విరుత రయి అనుసరించింది. స్వస్థానంలో, తనచే విరక్ష్యంచేయబడ్డ నరవాసయై త్రిలోక బీకరులైన సేనాపతులనూ, సైన్యాన్ని తుడిచిపెడుతుండటం చూచి కూడా సమరం సాగించాలని నిర్ణయించటం, ఎంతవాడైనా మానవుడుకానీ, దానవుడేకానీ, నేవకయేకానీ విధి ముందు ఎంత అయ్యులో విచేకి మాత్రమే గుర్తించ కలడు. అజ్ఞానాంధకారం ఆవరించి, అహంకారం విజృంభించి, భౌతిక సుఖ వాంఛ పరాంకోటిని చేరిన జీవి ప్రకృతి సహజ ధర్మాన్ని బహు విచార భ్రష్టంచేసి స్వీయ చాంచాసిద్ధికి దోహదకారిగాచేయ యత్నించటం, తాత్కాలిక ప్రయోజనం పొందగానే తానే సర్వ వృత్తి మూలమనీ, తన

కాననమే తిరుగులేనిదని భావించి కాలగర్భంలో కలసిపోతుండటం యుగ యుగాలుగా పరిపాటియై పాతబడిపోయింది. రావణుడు దాన్ని శక్తి మంతంగా పునఃప్రతిష్ఠచేయ పూనుకున్నాడు కాబోలు. సర్వ దేవ దానవ యక్ష గంధర్వాదులకు గుండెలో గలం, రావణుని దుర్మార్గాలకు మూలం అయిన ప్రహస్తుని వారి సంక్లిష్టములు పారచూచాడు. “ప్రహస్తేనానీ! దుర్దమ శౌర్యధనులైన నేనను ననుకూర్చి, అకంఠనుజ్జీ అహవరంగవికి పంపు. సర్వ శస్త్రాస్త్రవేది. నదురోత్సాహుడ. శాస్త్ర. గోష్ఠనేత. నా శుభచింతనుడు. బలవంతులలో మిక్కిలి బలవంతుడు. ఈతడు అవ రీలగా : రవానరులను నాశనంచేస్తాడు. వెంటనే కార్యం నెరవేర్చు” అని ఆనతి చేచాడు అదిధంగానే ప్రహస్తుడు అసురపతి ఆజ్ఞను పాలించాడు. త్రయత్రింశతోటి దేవాసికం ఎత్తివచ్చి సర్వాయుధాలతో, సర్వ శక్తులతో సమరం చేసినా కంఠనం పొందక “అకంఠనుడు” అన్న పాదప నామం పొందిన ఆ అసుర సేనా, కారుషణ్ణుల కాంచని పరిహాసించే దేహంతో, బంగారు చెవిపోగులు గండసలాలను వెలిగించగా మేరువు లాంటి మహారథంపై ఆరోహించి ఉదయాద్రినైన తోచిన భానుబింబంలాగా ప్రకాశించాడు. ప్రయాణ సంకేత ధ్వనులు ప్రస్తరించబడినై. ఆస్తుల ఇంట జరిగే వివాహానికి అరుదెంచే బంధువులాగా ఆశరిపై న్యంఘండుకు సాగింది. అకంఠనుని సారథి తోత్రంతో హయాలను అదలించాడు. గుర్రాలు రథాన్ని ముందుకులాగుతూ నిర్మమిత్తంగా నేలపైకి మ్రొగినై. సారథి చేతిలోని చర్మకోల జారిపడిపోయింది. అకంఠనుడికి ఎడమ కన్ను దడదడలాడి ఆగింది. గొంతులో గురగురలాడి హీన ధ్వనిగా దగ్గు వచ్చింది. అంతవరకు అపహాసిత భాస్కర మండలంగా వెలుగు తున్న వదనం సున్నపుకాంతిగా సురిగిపోయింది. అఘముఖుగా అనియమ బలంగా వీడ్చు ఆతని వజ్రాన్ని తాకి రథాన్ని స్తంభించాడు. ఆ సమయం విరూలంగా వుండికూడ జ్ఞకాలం దుర్జినంగా (మమ్మలో సూర్యుడు మరుగునకిన వేళ) తోచింది. పక్షిలా, జంతువులా సహజ రుతాది వీడి కర్కశుడతం చేసినై. అనిర్వాచ్య చేజం సత్య సంకేతంతో సర్వాంత ర్యామిగా విండి ప్రకృతి బాహ్యభ్యంతరాలను న్నదర్శకంగా ప్రవర్తించ చేస్తుంటుంది. అందుకే, అకంఠనుడు కూడ తన సరమాను రూపమే

కనుక తన అనిష్టాన్ని ప్రకృతి దుర్నిమిత్తాలతో (అస్వాభావిక ధర్మంతో) అగమనం అనుబంధించింది. ఆ స్వీయబల మదోన్మత్తుడు సర్వక్ష్యంగా సమర క్షేత్రానికి సాగిపోయాడు. మెరికెల వంటి అసుర పీఠాలు మాంస భోజనాలుగానే ఇంతకాలం గడిపారు. ఇప్పుడు సమరభోజనం సంప్రాప్తం కావటంతో అటువంటి కలగుండుపడేలాగా అర్పించారు. వజ్రదంష్ట్రుడు చావగానే రక్షణ్ణేన విరావికలై లంకకు పారిపోవటంచేత దిగ్రాంతిపొందు తున్న కీశ దైన్యం ఆ గర్జలకు ఒక్కసారి ఉలికి పడింది. తమ సహజ ప్రహరణ సాధనలైన కొండలూ, చెట్లూ, గుట్టలూ, చిన్న చిన్న రాళ్లూ సిద్ధం చేసుకుని ప్రతివక్షం రాకకు వేచివున్నారు.

రాక్షసులు పీఠ శంఖాలు పూరించారు. కపిశ్రేష్టులు సింహనాచాలు చేశారు. ఉభయపక్షాలు తమ తమ ప్రభువులకు జయాన్ని హెచ్చిస్తూ తలపడ్డవి. సంకుల సమరం సాగింది. రామ రావణుల విజయారం విలువైన శరీరాలను తృణప్రాయంగా ర్యాగం చేస్తున్నారు. యుద్ధం కొంతసేపూ, అనుకు సమరం కొంతసేపూ జరిగింది. అనుకులు అత్త శస్త్రాగ్రలతో పోరుతుంటే, రాళ్ళు రప్పలూ, చెట్లు చేదులతో పోరుతున్నారు కపివీరులు. అటునా అనుకులే చస్తున్నారు. ఆ రాత్రి అహరయానం నిశాచవనాటలకు యమలోక యానంగా మారిపోయింది. ఒకవైపు అప్పుడు ఇంకొకవైపు వారికి బహిరత్వం ప్రసాదిస్తున్నై. అరుణవర్ణంతో రేగిన ధరాధూ? దళదళాకాంతం అయింది. అశ్వ పదాతి రక్షకుల పద చక్ర మట్టనాలతో ఇంకొకవైపు రేగిన నల్లనిదుమారం కన్నులున్న పీకుల చేసింది. “ఇది తేరు, ఇది గుర్రం, ఇది ఏను, వీరు రథి, వీరు సారథి, ఇది రాయి, ఇది శరం, వీరు పవారి, వీరు తనవాడు, వీరు శత్రువు” అనే వివక్షిత గోచరింపక పరస్పరాక్షేపణారం పలికే గావుతేకలు, పిశాచ భూత గణం గొణుగులు తప్ప అహవరంగం అన్యం కనుపించటం, వినుపించటం లేకుండా అంతర్భూతం అయిపోయింది. ఆ హేరాంధరతమిశ్రణంలో రాత్రించరులు తమవారిని, శాభాచరులు తమవారిని చంపుకున్నారు. ఆ రుషుల సమరంలో తనువుల నుంచి కారుతున్న నెత్తురుచారంతో నేల తడిసిపోయింది. రేగుతున్న ధూ? అణిగిపోయింది. కొంత తెరిపిరాగా,

గుట్టలై పడిన గుర్రాల, ఏనుల, రథి సారథి భటాళి, అత్తశస్త్రాళి గోచరించింది. మళ్ళీ మారణహోమం ప్రారంభమైంది. నభాయుధాలతో నగచరులు నొందిరే, బహు శస్త్రాస్త్రాల్ని రక్కసులు ద్రుంచారు. రెండవసారి సాగిన భండనంలో కప్పలు గుక్కరిప్పకుండా రాక్షసులపైబడి సగానికి పైగా పైన్యాన్ని బలితీశారు. ఇంతలో వాయురహిత భృత్యుల వాయువు ప్రవేశించి పూరించినట్లు నర్వ సన్నద్ధంగా రాక్షస సైన్యంవచ్చి తోటు పూరించింది. ఆ వచ్చిన వారు హతశేష దళాన్ని ఆయత్తంచేసి తగవుకు తారసీల్చారు. నలుడు, కుముదుడు, మైందద్దివిడులు ముక్కటయూధంతో వచ్చి సమశక్తితో సమరంలో దూరారు. పోరు ఘోరంగా మళ్ళీ జరిగింది అమర శక్తిని చుక్కలులు చున్న తినిపించి జయ సూచకంగా సింహచ్ఛానాలు చేశారు. ఆ భయంకర ఘోషకు అకంపనుడు కంపితుడయ్యాడు.

అకంపనుడు హనుమంతునిచే హతుడగుట

రథం తోలించాడు రాద్రాన్నే అత్తశస్త్రాల్ని పడునుపెట్టాడు. కపి సమద్రాన్ని మందరంలాగా కర్పించినవాడు. హనుమంతుడు రంగంలో దిగగానే అగచరులు ద్విగుణీకృతోత్సాహంతో ఎదురుపోయి అసుర బలాన్ని హతంచేశారు. అకంపనుడు మూలతి నడుపుతున్నవైపు మాంసాశులు మరణించటం చూచి ఎలాటి అక్కడికీ రేరు తోరెంచి పరికించాడు. అంజనేయుడు పృథ్వీదేవతగా మేరువు ఆకారం తార్చినట్లు తాను ముందుండి సమరం సాగించటం చూచి జనితామరకుడై, క్షయంలో దైర్యం తెచ్చుకుని మేఘాలు జలాన్నివరించినట్లు శరాసారం పరిచాడు. వర్షంలో ఆటోను కొమ్ములు వంచినట్లు మూలతి శరం ప్రక్కకు త్రిప్పి మదఃజం నడచినట్లు నడచి రాక్షసుని సమీపిస్తుంటే, వాడు, శరాలు శరీరంలో నాటుతున్నానికి పారవీర్య తనపై దృఢానికి వచ్చే వాయువు ప్రజ్ఞి తప్పుకోలేక నివ్వెరపడి ప్రయత్నంతో ప్రక్కకు దాటాడు. వాడు పారి పోవటం వాయు సుతునకు అంగీకారం కాలేదు. “పారుపోతా! నిలు నిలు” మంటూ వెంటబడ్డాడు. తన్ను తరుముతూ వస్తున్న మహాకపిపై మారణ సాధనాలు మహోద్ధృతంగా ప్రయోగించాడు. హనుమ తనదేతిలో

ఏమీ లేదని గుర్తువచ్చి పాతుతో ఒక కైలాన్ని పీకి చేతితో తార్చి దిక్కులదక గర్జించి గిరగిర త్రిప్పుతూ, నేముచి వెంట హస్తంలో కులిశంకొని వెన్నంటిన ఇంద్రునివలె తరుముకుని వస్తుంటే, పాపంపై పెక్కు బాటలు వేశాడు. అర్జునంద్ర శరంతో పర్వతాన్ని చుత్తునియలు చేసి అకంపసుడు అర్పించాడు. తనచేత వినరబద్ధ ధరణీధరం ధ్వజం కావటంతో కపివీరుడు అశ్వకర్ణ వృక్షాన్ని విసిరాడు దన్ని కూడ దెత్తుడు భంగించాడు. హనుమ ఇది పనికాదనుకున్నాడు. ఆశర ప్రయుక్త శర భిన్న శరీరం నుంచి రక్తం కారుతూ పూచిన కింశుకం లాగా భ్రమకూర్చగా, వేరొక సాలాన్ని పీకి రెండు చేతులతో బలంగా పట్టి దానవుని శీర్షంపై పెట్టుపెట్టాడు. ఆ దెబ్బకు సురపరిపంది నెత్తురు క్రక్కి, తలబ్రద్దలై రథం నుంచి నేలపై పడ్డాడు. వాడు చావగానే వాడి సేనను నేలబెట్టి కప్పలు కాలరాచారు. హతశేషులు ప్రాణాలతో లంకికు పారిపోయారు. తమ నాయకుడు దేవతలకు సాధ్యంకాని అకంపన రాక్షసుణ్ణి హత్య చేయటంతో వానరులంతా వాయు సుతుని ప్రార్థిస్తూ పూజలు సరిపాడు.

రావణుడు రణానికి ప్రహస్తుణ్ణి పంపుట

సుంద్రులతో, సేనావతులతో, యుద్ధ వార్తలు వింటూ, ప్రతి క్రియలు ఆలోచిస్తూ ఏకాంత మందిరంలో వున్న లంకేశ్వరునికి అకంప నుని పురణం కంపం కలిగించింది. నిలువునా నీరై పోయాడు. యుద్ధ గతి రానురాను ప్రమాదస్థాయిలో పడుతుంది. కాదు కాలిన కోతిలాగా గంతులు వేస్తున్నాడు. “చూచావాడు, వజ్రదంష్టుడు, అకంపసుడు రణంలో పురణించటం గత గాథలో తానెరుగని అనుభవం. మాల్యవం తుడు, నిలీషణుడు, కుంభకర్ణుడు మొగమాటం లేకుండా కుండ బ్రదిలు కొట్టినట్లు రాబోయే దుష్పరిణామం ముందే చెప్పారు. తనలోని బలహీనత, తనకున్న పరబలం, తద్విరుద్ధ హేతువులు సమంజసంగా చూపిస్తూ సంచి చేసుకోమని చెప్పారు. తానే వినలేదు. మహారథుల ముగ్గురిని ఇప్పటికే కోల్పోయాను. ఇంకెంత మందిని కోలుపోవాలో, తనకు విజయం కను చూపు మేరలో కానరాదు. పైకెంత నిర్బరంగావున్నా, తన పక్షం

వారు లోలోపల భయపడుతున్నారు. కాలం గడుస్తుంది. శత్రువులు ఇంతవరకు కోటలో ప్రవేశించలేదు. ఇక విజృంభిస్తారు. అడవింక వస్తే” అని ఆలోచించి ప్రహస్తుని వంక చూచి, “ప్రహా సేనానీ! ఉదయం కావస్తుంది. నేను నగర రక్షణలో విచ్చుమ్రైస వాణి, యుద్ధ సన్నాధులైన వాణి పరికించి వచ్చాను. కాపు గట్టిగానే వుంది. కాని, వెలుపల పోరాడేవారు లేకపోలే ఈ రక్షణ క్షణం నిల్వలేదు. అపారంగా వున్న వానర వటాశిని లంకను ఆక్రమిస్తుంది. రథిక శ్రయం సరణించింది. మనవాళ్ళు కోతుల మడియించినా ఉసిగ్గు పుట్ట వగిరినట్లు వస్తూనేవున్నారు. కోట ముట్టడి అంతకంతకు హారంగా అధికం అవుతుంది. ఈ భారాన్ని తగ్గించాలంటే, నేను కాని, తమ్ముడు కుంభకర్ణుడు కాని, ఇంద్రజిత్తు కాని, నికుంభుడు కాని, సర్వసేనావతివైన నీవు గాని సమర్థులం. శ్రుతి మించకముందే ద్రుతగతి నీవు నీ వలసిన వారితో, సైన్యవాహన సతి పించు. క్రోతులు నీ పేరు చెబితే గుండెలదరి పారిపోతై. ఆ వానరులు దెదరుగొడ్డులు, అవిసీతులూ, అదరుగుండెవాళ్ళు. నీ సింహానాదాలక, నీ కోర్కెలకు నిల్వలేరు. రామకృణుల కాకున్నా సేననైనా చుడిచిపెట్టే రాముడు రెక్కలు తెగిన పక్షివలె శక్తిహీనుడవురాదు. మనం సులభంగా జయించవచ్చు. కాక మనం ఉపేక్షించి ఊరకుంటే మండిరాల్తోవున్నా మనకు మరణం తప్పదు. రణంచేస్తే మరణం కొంతకాలమైనా ఆగుతుంది. దైవానుకూల్యంవల్ల జయంకూడ మనకు దక్కవచ్చు. ఇంటిలో విష్ణురథంగా మరణించటం మేలో, సమరంలో చావటం మేలో ఏక మాంకాదుడవైన నీవే నిర్ణయించు” అని పల్కాడు. చికి శుక్రనివలె ప్రహస్తుడు “ప్రహా! ఇప్పుడీ చరిత్ర చర్చణం ఎందుకు? పూర్వం వాదోపవాదం జరిగిందికదా? నీకనిచ్చి నంది చేసుకోమని ఒక వర్గం, యుద్ధమే కర్తవ్యమని ఇంకొక వర్గం అనాటి నభలో వాదించిందికదా? నా వాదం నీవు విన్నదే. నేను సేనాధ్యక్షణ్ణి. నాకు రణ మర్మం తెలిసి వంత రాజనీతి తెలియదు. పోరాటంలో నంది ఎప్పుడు చేయాలో మాకు తెలుసు. యుద్ధం ముందు రామదానంకానీ, నందికానీ అది మంత్రులూ, ప్రభులూ చేయవలసిన కార్యం. నీ పట్టదల, మనోభావం తెలిపినాణ్ణి

కనుక యుద్ధం కర్తవ్యమన్నాను. మంత్రులు కొందరు అది మంచిది కాదన్నారు. మీ నిర్ణయం సమరం సాగించుదని జరిగింది. జానకినిచ్చి సంచి చేసుకుంటే నా అభ్యంతరంలేదు. రణం చేయాలంటే ఇప్పుడే పోరాడు. నన్ను అన్ని విధాల మన్నించి అధికారం ఇచ్చి ఆడుకున్న ప్రభువునకు వ్యతిరేకంగా ప్రవర్తించను. పుత్ర మిత్ర కళత్ర కేత్రాదుల నీకంటే ప్రేమమైనవి నాకురావు. ఈ నా గాత్రాన్ని నీవు నీ వాంఛ సిద్ధికి కల్పించిన మహారా యజ్ఞంలో సమిధగా చేస్తాను. నేను విజయం వస్తానన్న నమ్మకంలేదు. నా అనంతరం నీకు విజయం సాధ్యం కాదేమో. కనుక లోబడించి ఆహవాన్ని నడిపించు" అని రావణునికి వెప్పాడు.

ప్రహస్తుడు దుర్ణిమిర్తాలను త్రోసి ప్రళయ రంగానికి పోవుట

వెంటనే తన బలాధ్యక్షికి నైన్యాన్ని ఆయత్తంచేసి రథం కొని రమ్మసి ఆజ్ఞ చేశాడు. తిగ్గునానాయుధ ధీప్తి తిమిర ధ్వంసం చేయగా నైన్యాన్ని సంపూర్ణంచేసి రేచుకొని వచ్చి మహాధ్యక్షనిముందు నిల్చాడు. నైన్య సంచలనంతో లంకానగరం ఊదించింది. మహానేనాని విజయానికి బ్రాహ్మణులు అగ్నిహోత్రుణ్ణి అర్పించి, పురవాసనలతో కూడిన చూస్తూ లతో పూజాపుష్పాలు, అక్షతార్పి అర్పించారు. వృద్ధ సుమంగళులు దృష్టితీసి వీరగంధం (రక్తచందనం) పూసి ప్రభుజీనుంచి ఊర్ధ్వంగా కుంకుమ దిద్ది హారతులు పట్టారు. మేడలపైనుంచి అనుర యోచతులు నేసలు, పన్నీరుతో ముంచిచేశారు. అంగరక్షకులు, పూజాహరచనా నిపుణులు, చారులు, సర్వాలంకారశోభితులై వచ్చి సానాల్లో నిలుచున్నారు. ప్రహస్తుడు అధికార చిహ్నాలన్నీ ధరించి, అవేద్య కవచం, దాద, ఖడ్గం, ధనుస్సు, శరం, చూడేరం ఆ భయంకరమూర్తిని అధికాధికంగా చేర్చుండగా రథాన్ని సమీపించాడు. సకలాత్మ శత్రు సంచయ సంయుతం, పటుతర తురంగవాహితం, రణ కళాకుశల సారథి చోడితం, నిష్ఠురాంబుధర నిస్సవనం, ప్రత్యక్ష రవిచంద్ర భాస్వరం, హాటకజాల సమంచితం,

భయదకాలాహిర్భూషణదుర్గం, రథగుప్తి రథాంగళాభితం, అవ్యవస్థవహన ప్రదాపికం, అమన అరదానికి ప్రదక్షిణించి, ఆహూతుడై, శంఖదుంధుని విరోషసంకులంగా సమరక్షోణికి సాగాడు. నిరర్హుడైదకంగా, పర్జన్యవ్యాసో బహుళంగా, భుజశౌర్యావర్జిత పరిపంథులైన రాక్షసులు గర్జలుచేస్తూ క్రమగతిలో కదలిపోయారు. భీమదేహులైన నరాంతక, మహానావ, కుంభ, హనులు స్వీయవాహినులతో అనుసరించగా ప్రాగ్నిశాముఖంగా చయనం సాగించారు. ద్వారం చేరారు. ప్రహస్తుని ప్రయాణ హెష, సైన్యం సరిపే హెష లంకిలో పున్న దానవులకు గుండెదడ బెట్టిదంగా కూర్చుండి. భూత సంధానం గూపెట్టింది. మేఘంలేని ఆకాశంలో చంద్రమణిచేస్తూ పక్షులు రథానికి అనుసరించగా ప్రదక్షిణించేసిన్తె. పరదులు (నక్కలు) ఆదరులునున్తె. దనుషంగా ప్రభంజనుడు హోరు మంటూ పీచారు. గగనంలో గ్రహాలు ఒకదానితో ఒకటి తలపడ్డె.

ఉల్కలు వ్రాలినై. దక్షిణముఖంగా భూజగపై గ్రద్ద ముక్కుతో రెక్కిలు పొడుచుకుంటూ నిర్మించి. దివిజ విరోధితేజం అల్పంగా హరించింది. చేరిలోనేపున్న సెలకోల సారథి హయాన్ని అదరించకుండానే జారి పడింది. మళ్ళుకునాలు ధావళలాన్ని తెలుపుకున్నా, అసురభతి అనెందం కోసం అధానుజర్తియై సర్వసేనాని సమరాంగణంలో దూరారు. ఇంత పరకు ఉత్తర దక్షిణ పశ్చిమ ద్వారాల్లోనే యుద్ధం సాగింది. ప్రాగ్భ్యారం విరోధించి నిర్మించిన కవీసేన కదనంలోకి రారేరు. చెక్కుచెదరక, సర్వ సమృద్ధంగా పున్న రెండు సమైక్యవారు రంకెలుచేస్తూ పోటగిత్తులపరె పోరుకు సిద్ధమయ్యారు. రాముడు దూరంనుంచి రాక్షస సేనానిని చూచి దడదూసంచేసారు.

వనాట నిశాటుల పోరాటం

అంతకంతకు చేడకగా వస్తున్న రథంపై అతిలోక ఓడిదైన అసుర సేనానాయకుని చూచిన దాశరథి విభీషణునితో “అ వచ్చిన మహా బలవంతుడెవ్వ”దని ప్రశ్నించాడు. “ఈతడే మా అన్నకు ఎంతో ప్రేమ పాత్రుడైన సర్వ వైన్యాధిపతి. కూరులలో ప్రతమంగా పేర్కొనకగిన

వాడు. త్రిభాగ సైన్యాన్ని కలిగిన నిష్ఠురకర్ముడు. ప్రహస్తునాముడు. ప్రఖ్యాత పరాక్రముడు. దేవసేనానితో రుద్రుడు" అని సమాధానం ఇస్తుండగానే, తుముల నమర సంకేతం, ఉభయ సేనలు కలియడటం ఒక్కసారే జరిగింది. కూలాలు, గదలు, యోధులు, కత్తులు, గుడియలు, బరిపెలు మొదలైన తైదువులతో విశాలులు తలవడగా, గోలాంగూలులు కొండలు, గుట్టలు, చెట్లు, గండశిలలు తాల్చి ఎదిరించారు. రాళ్ళువాన, అంపవాన ఏకఘటిగా కురిసింది. ఇరువాగురివారు వ్యధార్తులై, కూకలు పెడుతూ, ఏన్న శిరశ్శరీరులై నలిగి కూలిపోయారు. ఆ ఉదం సమంగా కొంతసేపు సాగింది. కాణాచరుల వ్రేటులకు విశాచరుల పోటులు వద్దుపడిగినై. ప్రహస్తుని బలం పలచబడింది. రాక్షస సైన్యం పిశాచులకు బజ్జీలు, ఊరుబొడ్లు, పచ్చళ్ళు, గుజ్జులు, పెనుముద్దలుగా నల్లనల్ల బోజ్య వస్తువులుగా మారింది. నరాంతకాది మంత్రులు అంతకోపములై, అనంత క్రోధంతో కపిసేనను తుక్కురేగేట్లు కొట్టారు. వానరులు వారి ధాటికి నిర్వలేక వెనుకంజ వేస్తుంటే, ద్వీవిదుగు శైల ప్రయోగంతో నరాంతకుణ్ణి అంతకుని చేరువకంపాడు. విభాత సుతుడు మహానాడుని యమ మందిరానికి పంపాడు. దుష్టులుడు పెనువృక్షంతో తల మోది సమున్నతహనుని సాగనంపాడు. భారకుడు ధరణీధరాశంతో తల పగిల్చి కుంభహనుని నేలకూల్పాడు. తన నల్వరు మంత్రులు దండ దరుని పురం చేరగానే, మండినదుతూ ప్రహస్తుడు ప్రాచారకు తెగించి పోరి వానర సైన్యాన్ని బరిగొన్నాడు. ప్రహస్తుడు ప్లవగాంధోనికి మందరమైతే, అశచరులు ఆ శరాటానికి అగ్నిహోత్రులైనారు. కీశ రాక్షస రక్తస్రోతస్వినీచే తడిసి, వసంతవేణ వికిసిత కింశుక సుమధరితగా ఊడేవి పోల్చింది. కూలిన వీర సైన్యం దరులై, విరిగిన ఆయుధాలు వృక్షలై, కీలాల జాలం కేలాలజాలం (నెత్తురు, నీరు) అయి, కారిజం, స్త్రీహం, బురదై, ప్రేవుల ప్రోవులు శైవాలమై (నాచు) హస్త పాద ఖండాలు చేపలై, గాత్రాంగాలు కడిమిపట్టై, గ్రద్దల గుంపు రాయంచలై, రాబందులు ఉయ్యెల పులుగులై, మెదడు నురుగై, ఏడ్పులు కలిసే,

నదాల్లె, నైతరణిలాగా కాపురుషదుస్తరంగా మహాహవవాసిపారింది. శారద రాత్రుల్లో హంస సారనచయం, సరోవరాన్నివలె దీదులూ, వీరులూ అయిన వానర రాక్షస ప్రముఖులు ఆ నది తరించారు.

నీలుడు ప్రహస్తుని చంపుట

అదృం అపులేక, ఎవ్వరు ఎదిరించేవారులేక అచ్చుపోసి విడిచిన అబోతు వలె ఆ స్కందన చాత్రిలో న్యందనాన్ని తోలిస్తూ నంచరించే నర్వ నైన్యాపిపతియైన ప్రహస్తుణ్ణి నర్వ వానరావీకాడిపతియైన నీలుడు విలువరించాడు. ఒకడు రథి. ఒకడు పదాతి. ఒకడు సర్వాత్మ శత్రు సంరన్నుడు. ఒకడు పర్వతవృక్ష ప్రయోగకుళుడు. ఒకడు రాక్షసుడు. ఒకడు వానరుడు. ఇరువురూ సేవాధ్యక్షులు. ఇరువురూ ఇద్దరూ ప్రాణ నమానులు. ఇద్దరి ఆశయం పరస్పర వధ. అహంకారంతో హంకారం చేస్తూ, రసప్రసంగం జోడించి, విశాచుడు వనేచరుని మేను రక్త సిక్తంగా చించివేశాడు. ఉద్దండ మార్గణ కాండాలతో కపిసేనను దుమ్ము దులిపాడు. ఆతని పోటుకు నీలుడు కాలుదెనాడు. సారిం ధరించాడు. అసుచవి అంక్ష్యం చేస్తూ చేబోయి తల దిమ్మెక్కిట్లు వెన్నుపాము విరిగేటు ఒక దెబ్బతీశాడు. సింహనాద బభిరత దిగ్గజ సంతానమే, శర వరా కల్లోరిసిలో ఆశుడు నీలుణ్ణి ముంచాడు. నీలుడు ముహూర్త కాలం నిశ్చేష్టుడైనాడు. ఆ సారానికి వృషభంవలె కన్నులు అరమోక్కి, వోస్సారం ఊతగా నిర్వి అవకాశం రాగానే అమాంతం రవంపై దూకి గుర్రాలను చంపాడు. చేతిలో చాపం గుంజుకుని విరిచి ముక్కలు చేశాడు. గుండెమీద బలంగా గుచ్చాడు. శరాసన కూస్తున్న ఆశర నాయకుడు గదతో భూమికి దూశాడు. గదా సాధనంతో కయ్యానికి దిగిన శత్రువుకు కాలు చాచి రామ్ముపై తన్ని అడుగు ముందుకు రాకుండా ఆకట్టాడు. ఇద్దరు ఇప్పుడు పదాతులే. ఎవరికి ఎవరు తీసిపోకుండా మల్ల యుద్ధం చేశారు. ఇరువురి శరీరాలు పగిలి నెత్తురు కారుతున్నా అలుపు సొలుపు లేకుండా పోయారు. కొమ్ముచేస్తులాగా హుమ్మని ఒకమాటు డీ కొన్నాడు. గొర్రెపాడేళ్ళ వలె వెనుకకుపోయి ఉరవడితో వచ్చి తడిసుని ఒకమాటు తలలు కొట్టుకున్నారు. పందెపు కోడిపుంజులాగా పట్టడంతో

చుట్టు తిరుగుతూ ఒకచూటు ఒకరినొకరు తన్నుకున్నారు. అచ్చటోసిన అబోతుల్లాగా, సింహాలవలె, పెద్దపులుల చందంగా పోరి విశ్రాంతికోసం విడిపకీ నీల్చున్నారు. కన్నరెప్పకాలం దృష్టి సడలిన నీలుజ్జీ రాక్షసుడు లోకలో పాలం పగిలేట్లు బాదాడు. కన్నులు చైర్లు క్రొక్కగా, జొట జొట శోణితం స్రవించగా నీలుడు ప్రహస్తుణ్ణి సారంతో చావు దెబ్బ కొట్టాడు. వాడు ముసలం రెండు చేతులతో పట్టి పైకెత్తి నీలుని తల పగులకొట్టటానికి పటు చేగంగా వస్తుంటే పెద్ద గండలం తలాన్ని లక్ష్యంగా చేసుకుని చేకొద్ది విసిరాడు. ఆ రతి దెబ్బకు తల సహస్ర శకలాలుగా ప్రహస్తుడు పుడమిపైపడి ప్రాదాలు విడిచాడు. కట్ట తెగిన నీరులాగా రక్తములు తమ నాయకుడు మరణించగానే కాలు నేల నిలువలేక లంకకు పారిపోయారు. ధ్యానమూకత్యమున తెలివితప్పినట్లు, శోక సాగరంలో మునిగి, పెరిచూపుతో, వెడలే కన్నీటి చారతో రావణుని సమక్షంలో చాపుదప్పినవాడు కొండకు వచ్చి నిల్చారు. జగ దాశ్చర్యకరంగా నీలునిచే ప్రహస్తుడు నీలటం ప్రభువుతో చెప్పలేక కొట్టుమిట్టాడుతున్న భట వర్గాన్ని చూచి రావణుడు కూడ స్తంభీభూతు డైనాడు. నీలుని విజయానికి కపిలోకం ఉత్సాహంతో పొంగిపోయింది. రాముడు అధినందించాడు. సౌమిత్రి ప్రశంసించాడు. కవులు పూల కొమ్మలు విరిచి రెచ్చి నీలుజ్జీ పుష్పాభిషేకం చేశారు.

రావణుడు మొదటిసారి యుద్ధానికి పోవుట

కింక రవ్యరాముడుదైన పంకి గ్రీవుడు వచ్చిన భటులచే ప్రహస్తుని మరణం విని క్రోధంతో బడలు కంపిస్తుండగా, చేపనేనతో ఇంద్రుడు పర్కినట్లు, వాళ్ళను చూచి “చేప సైన్యాన్ని దిక్కులేకుండా చేసిన ప్రధన కర్మకుడు నా చమూసాలాడు ప్రహస్తుడా కోతి చేతిలో చావటం? వెంటపోయిన రాక్షసానీకం రథ గజ తురగ భట బృందంతో మచ్చుకు కూడా లేకుండ మరణించటం? ఇది వింతలో వింత. కోతులు రాక్షసులను చంపటమా? ఇక ఉపేక్షించటం ఉత్తమ లక్షణం కాదు. చూస్తాను. వేనే యుద్ధానికి పోతాను. వనాటలు నిశాటులను ఎలా చంపుతారో పరీక్షిస్తాను. నా సైన్యం నిరూపలమైనట్లే రాముని

సైన్యం నిర్మూలం అయిపోయింది. ఎవడూ యద్ధంలో నన్నెదిరించి బ్రతికి? చూడిలోపద్ధ వహ్నికణంలాగా కోతి గుంపును చూపుతూ ఉన్నాను. ఇంత సీతికి తెచ్చిన ఆ మానవాధములకు నా శరణు వాడి, వేడి చూపిస్తాను. ఇంక సహిస్తానా? అని సాలంకృతమైన రచంపై ఆసీనుడై, ఎవర శంఖ భేరి ధించారో, సింహనాదం హోరైత్యం వరుసకు చూడటమైన సంగర చూడికి వెళ్ళాడు. కదన చూడికి అంత దూరంలో ఉంది నిజమే. సర సైన్యాన్ని పారచూచాడు. మాజీ సైనికులూ, అరచ జల ధర మోపుతూ, దృష్టిభీకరులూ అయిన కపింద్ర సైన్యం గోచరించింది. పటి పతి పోలిన చాహాయ్యం కలవాడు, నగచర యుద్ధ పరివృత్తమైన రాముడు, ససైన్యంగా యుద్ధానికి వెళ్ళి వచ్చిన చూడ మూర్తిని చూచి, రావణాసుజునితో “మిత్రుడా! అనేక కేతన జన్మం, అనేక మారణమార్గదాహం, పరిహసిత దిగ్గజ బృంద పరివృత్తం, అనంత పీఠ భట విరాన భీమం అయిన ఈ సైన్యం ఎక్కడిది? వీనికి అతిపతి ఎవ్వరు?” అని సాధిప్రాయంగా అడిగాడు.

విభీషణుడు రాక్షసవీరుల నిరూపించి

రామునకు చెప్పుట

రామచంద్రుడు క్రొత్తగా ఆహవానికి అసారంగా వచ్చిన అమర సైన్యాన్ని, దాని అధిపతులను విభీషణుడు పేరుపేరుగా చెప్పిస్తాడు. “రామప్రభా! అమర దంతావళంపై ఆసీనుడై వచ్చినవాడు మా అన్న కుమారుడు అకంపనుడు. చూచావా అతని మూర్తి? పొడవు కొండపైకి వచ్చిన సూర్యనివలె కాసిందే ముఖం, ఆ శౌర్యం, ఆ దౌర్జన్యం, ఆ దుర్గర తేజం, ఆత్మభార సంచరిత పేదందోత్తమాంగం, ఆ ధనుర్వింశతి హస్తం? వజ్రంతో సమానమైన ధనువు ధరించి, సింహపాతాళంతో ప్రకాశించే రచంపిక్కి మవలను అంధోకగా చూస్తున్నాడే వాడే ఇంద్ర జిత్తు. సర్వ మాయాస్వరూపి, చాతృవర దిలాజయ్యుడు. అతిరథశ్రేష్ఠుడు, ఆత్మ శరాసనటంక్రియోద్యోగుడు, అస్త్ర మహేంద్ర వింధ్యపర్వత కారుడు, శరాంగగతుడు, ఆహవ రంగంలో అనాహతుడు, అద్భుత

కర్ముడు, వాడే అతికాయుడు. వహ్ని ప్రతిమాననేత్ర యుగళుడు, ముటికానిస్వనానీలస్తంభేర (ఏనుగు) వాహనుడు, కంఠావవిజిత శర సహస్రవాదుడు, రామచంద్రా! లోక భయంకరమైన మహోదరుడు. గాంగేయాదిష్కృత (బంగారంతో చేసిన) కుంఠాన్ని చేతితోపట్టి, సంధ్యా నమయంతో అరుణాగ రంజితమైన అద్రంవంఽ గుర్రాలతో కూడిన అరదంపై సమర వ్యాయామం కోసం కోరివచ్చిన వాడే సీరావతి! పితామహుడు. ఈశ్వర వాహనంపంటి ఆదోతుడైనెక్కి, మెరపులాగా మెరిసే చూల్పాని కేలగీరించి వస్తున్నవాడే త్రిళిరుడు. ఆతడి పరాక్రమం జగ త్రస్సిధ్ధం. ఘటిరాజు చిహ్నంతో ప్రకాశించే కేతనంతో, రాజనద్యుక చాపంతో, ప్రచండ విక్రమంతో వచ్చేవాడే కుంభుడు. అన్ని విధాల అన్నసుబోధన ఆ భీకరాకారుడు పరిమిటి వస్తున్నాడే వాడు కుంభుడు. ఆరాళం అంటే రథకేతనంతో, జవనజవంగరి తురంగాంతో, సర్వాత్మ మండితమైన రేరెక్కివచ్చేవాడు నరాంతరుడు. సర్వభూతాం హయపుగ సింహాష్ట్ర శర ముదాలుగల భూరాజు శంకరురు భూతగణంలాగా బంపి కొలువగా, సూక్షలలాకా సుందరం, సోమసంకాళం, పుట్రాతపత్రం శోభిం దగా, రత్నస్థాకకరీరీకాంతులుమరుమిటుకొల్పగా, చలయందలాలు తగతళ లాడగా, సహస్ర దివ్యుల్లరా శోభితం దృగ్గున్మహంబైన రథంపై ఆహుతుడై, అమర తపనమూర్తివలె వెలుగుతున్న వాడే దిక్పాలదర్శ హంత, లంకావిసిరి, రావణుడు అని వికదం చేశాడు.

రావణుని చూచి రాముడు ఆశ్చర్యపడుట

విభీషణుడు చెప్పిన విధులువిని రాముడు విస్తుపోయాడు. “ఓహో! ఏమి చేశాం? ఏ, పరాక్రమం? మధ్యందిన మూర్ఖునివలె ఈతడు మిర్చిరీక్షింపగా పున్నాడు. దేవతల్లో కాని, దేవేంద్రుల్లో కాని ఈ రేతోమయ హాసం పున్నట్లు విననుకూడ లేదే? ఈ ప్రకాశం స్వర్ణలో ఎవ్వరికీ లేదంటే అతిశయోక్తి కాదు. అహో! ఈతని పరివార వైభవం! అందరు వైలక్కబాపులు. అందరు నగయోధులు అందరు ఆముదూస్తులు. అందరు ప్రవీణ భేజులు ఇంత బలపరాక్రమ సంపన్నులైన వీరులు ఉండటంచేతనే లోకకంటకుడైనాడు. ఇటువంటి సువంపన్ను

మైన సేనామహావీరుకకలిగి సుగ్రీవునివలె సుఖంగాతనదేశాన్ని పాలించు కుంటే ఎంత బాగుండేది; ఈ దుష్టుడు దైవవశంచేత నా దృష్టిగోచరుడైనాడు. ఇంకెక్కడికి పోతాడు; సేనాపహరణంచేసి నాకు అమిత వ్యధ కూర్చిన వీరు విజయగర్వంతో లంకలో ప్రవేశిస్తాడా? అని అవమాన సంజనిత రోషకషాయిత నేత్రద్వంద్వదై, దనువును నారితో కూర్చి శరంవేరపట్టి సుమిత్రపట్టి ప్రక్కనిల్వగా ఆహవార్చితచిత్తుడై ఆసురపతి రాక నిరీక్షిస్తున్నాడు. దశవదనుడు తన్ను పరివేష్టించి వచ్చిన అతిరథ మహారథులను ఆలోకించి “భూరులారా! మీరంతా నగరానికి పొండి. నగర రక్షణలో నిమగ్నులుకండి. ఉన్న వీరులంతా ఇక్కడికి వచ్చారని పగవార్షు గ్రహిస్తే పట్టణంలో ప్రవేశించి పాదుడేస్తారు. ఇంత మంచి వీరులు పోరాడవలసిన అవసరం లంకేశ్వరుడు స్వయంగా రణ భూమిలో నిలిస్తే అవసరమని మీరనుకున్నారా; అక్కరలేదు. అవసరం వచ్చినప్పుడు రావచ్చు. ఇప్పటికి సుఖంగా పొండి. శత్రువులు చొరబడకుండా నగరం కాపాడండి” అని యోధులను పంపివేసి, తీవిలో నుండి సముద్రంలోకి దిగే తిమింగిలంలాగా కీశసైన్య సాగరాన్ని చీలుస్తూ రణభూమిలో రాక్షసనేత చొరబడ్డాడు.

రావణుడు సుగ్రీవాదులతో పోరుట

రావణుడు రణరంగంలో దూకి సరస్సును మదగజంకలచినట్లు కరివివేస్తుంటే సూర్యసుతుడు జృంభన్మహారోషుడై బాహుబోపంబహిర్యతంబాగా మూర్ఖనిరోధం చేయటానికి పర్వతాన్ని పంక్తి ముఖునిపై విసిరాడు. వింశతిభుజుడు దుక్కుపుంధామిత దేగవిశిఖావళితో చాపకా ప్రవీణత వెలివిరియగా మధ్యలోనే శతభావికలం చేశాడు. అంతతో ఆగక వాసే రేంద్రుణ్ణి వచించాలనే సంకల్పంతో, వానవాయుదశుర్యం, మారు తుర్యదేగం, పావకరేజం అయిన భాసురమూర్ఖుణ్ణి గాఢముట్టి ఆ కరాంతంలాగి హృదయకవాట విపాటనంగా సూటిగా నాటాడు. షణ్ముఖునిదే విసరపడ్డ శక్తి క్రాంతాద్రివి చేదించి వెలికి వచ్చినట్లు సూర్యసుతునిగాడి పారింది. ఆ శర తీవ్రాఘాతానికి పెనుబొబ్బపెట్టి భూమిపై పడిపోయాడు. వానరపతి పుడమి పడిపోగానే రాక్షససైన్యం అట్టహాసం అంతరిక్షం

నిందగా మోరంగాచేసింది. ప్రభువత్సనం సహించలేక జోతిర్ముఖ గవయ గవాక్ష ఋషధ సుదంష్టులు ఒక్కటిగాచేరి జలధరం వరించి నటు పర్వతవరం పంక్తిముఖునిపై కురిపించారు. రావణుడు శరణాలతో గిరులను చూర్చించేసి, వారి తనువుల జలైదవిధంగా శరీముఖాలతోరంధ్రాలు చేశాడు. ఆ తీక్షణశరదాటికి నిలువరించలేక చుహులకాయలు చుహిమీద వ్రాసారు. అరురవేతను అనేవారులేకపోవటంతో వీరవిహారం చేస్తూ కపి పైర్కాన్ని కాలారంభుని పురానికి పంపాడు. చచ్చినవారు చావగా, మూర్ఛిల్లినవారు మూర్చలో పుండగా, తక్కిన సైన్యం భయంతో పారిపోయి, దీనశరణ్యుడైన రామునిచేరి “పాహి పాహి రామప్రభూ!” అంటూ లేకలు పెట్టారు. రాముడు భక్తరక్షణ దీక్షప్రశస్తమైన దక్షిణ హస్తంచాచి అగచరులకు అభయం ఇచ్చాడు.

లక్ష్మణుడు రావణునితో పోర రామునివేడుట

కోదండాన్ని సజ్యంచేసి శరం తొడగపోతున్న అన్ననుచూచి సౌమిత్రి పరమార్థమైన సూక్తులతో “అన్నా! ఈ క్రూరకర్ముణ్ణి చంపటానికి నీవే అరుదవు. అయినా, నాకీ అపకాళం ఇచ్చి నా కోరికతీర్చు. నన్ను మీరితే నీవు ఉండనే ఉన్నావు కదా!” అని ప్రార్థించాడు. అమాటలకు సత్యపరాక్రముడైన రాముడు “సోదరా! నీవు కోరితే ఈయ గలచేముంది! ఎన్నడు కోరని నీవు నాకై యుద్ధంజే కోరావు. అదికూడ నీ ర్యాగాన్నే సూచిస్తుంది. రాక్షసులు మాయాపులు. అందులో ఇంద్రుణ్ణి ఆరితేరినవాడు. రావణుడు అంతకంటె పునుడు. ఏమరుపాటువద్దు. ఈతని విక్రమం మూడు లోకాలకు విదితమే. ముందు ఆతని లోపాలు గ్రహించు. నీలోపాలు వానికి తెలియనీయకు. చాపానికికన్నులు కల్పించి ఆత్మరక్షణ చేసుకుంటూ యుద్ధంసాగించు. నా ప్రతిరూపమైన నీకు రణపర్మాలు చెప్పనక్కరలేదు. నీవు తీవ్ర కోపంలో లబ్ధ్యన్నేకాని లోకాన్ని చూడవు. అందుకు మాత్రమే నా హెచ్చరిక. అప్రమత్తుడవై అతనితో తలపడు. మళ్ళీ హెచ్చరిక చేస్తున్నాను” అని ఆదరపూర్వకంగా అనుజ్ఞ ఇచ్చాడు. రాముని ప్రియమార కౌగిలించుకుని, ప్రదక్షిణ పూర్వక పాదాభివందనంచేసి, రణ కుతూహలంతో రావణునకు అధి

ముఖంగా పోయారు. పోయి, బీమకాండాననుష్ఠి, ఆశీవిషహర్గణాచార్యుడి తనిష పై న్యవివహరించి, తతకరవ్రాత నిర్మిస్తూ శరీర రవాక్రంతర దిగ్బాగుణ్ణి, రావణుని రక్తాంత లోచనుడై వీక్షించారు.

హనుమద్రావణ సంగ్రామం

సంగరార్థాహంతో వచ్చిన సామిత్రినికాంచి సమీరపుత్రుడు అర్ధంగపోయి, రావణుడు ప్రమోగించే అస్త్రాంశు తోకతో చెల్లాచెదుగుగాచేసి, పళ్ళు పటపటలాడిస్తూ, పంక్తిముఖుని లేర్పైకి ఒక్కడిడుతునలమించి, దక్షిణహస్తం పైకెత్తి, చూపుల చేతితో శరీరాన్ని చురిగిస్తూ "ఓరీ రావణా! నాగయక్ష దానవ సురరాక్షస భగావులచే చావకుండా పరాణ పొందావుకాని, నరవాసరులచే నీకు చావులేకుండా కోరలేదు కనుక మృతి నీకు తప్పదు. ఇదిగో ఎరిగిన నా కుడిచేతినిచూడు. ఇది పంచశాఖాన్యతం. ఇంతకాలం నీ శరీరంలో పుంకి లోకపీఠాకర కార్యాలు చేయించిన ప్రాణాలు విడిచిపోయేటటు చేయటంకోసం ఎర్రాను. సిరుడవై నా గుడ్డు కాచుకో. ఏమంటావు?" అనగానే, రావణుడు అగ్రహించి "ఓరీవాసరుడా! నేనూచూస్తాను. నీవెంతజలశాలివా? ఏదీకొట్టరా. అనుమానించక కొట్టి తరుగని యశం పొందు. నీ శక్తి తెలిసిన పీడట నీ మరణాన్ని కూర్చి ఆలోచిస్తా" నన్నాడు. "నాచేత చెబ్బి తిని ఆ లో చించే అవకాశం కలగటం కష్టం. లోగడ నాచేత చచ్చిన అక్షయుణ్ణి చున్నప్పులో ఒక మాటు స్మరించుకుని మరిమాటాడు" నన్నాడు పావని. "అయితే ముందే నా శక్తి రుచి చూడు. నీవు బ్రదికితే నీ దాహుణలాన్ని నేను చూస్తా" నంటూ వింశతిభుజుడు పావని వక్షస్థలాన్ని గాఢతమశాదన వీక్షితం చేశాడు. అమాతానికి హనుమ నిలుపునా కంపించిపోయాడు. నిమిషార్థంలో నిగ్రహించుకుని, స్థైర్యాన్ని సంగ్రహించి, తీంద్ర కోపంతో, చంద్ర విపులు కన్నుల్లో కురుస్తూ, కాంక్రిస్తూ మొగంపై, తీంద్రపెట్టగా ఒక్క గుడ్డు గుడ్డాడు. ఆ హనుమ కొట్టిన చెబ్బుకు దళ శరీర స్ఫులు, వింశతి నేత్రాలు, వింశతి భుజాలు, పర్వతంపంటి కాయం, భూకంపానికి పర్వతాలు ప్రకంపనం పొందినట్లు పొంది వచ్చేపోయే ప్రాణంతో ఒడలు తెరిచుని స్థితిలో రావణుడు ఉండిపోయాడు. ఆ స్థితిలో వున్న అసురాది

వతినిచూచి, అవదళులు, మహర్షులు హర్షవార్తను గుర్తులై హనుమ
 శౌర్యాన్ని కొండాడారు. రావణుడు తన చావు హనుమతో కానందున
 కొందొకవడి తెప్పరిల్లాడు. "మేలు మేలు. భీభీ. నీవు నాకు శత్రు
 స్థానీయుడవైనా, నీ బాహుదర్శాన్ని, నీ అమిత దుస్సహ శక్తిని మెచ్చు
 కున్నాను. నీవు దండి మగటివే. నూనృతనాదివే. చెప్పినట్లు చేసే అధి
 కారివే" అంటూ శ్లాఘించాడు. హనుమ అప్రస్తుతులకు లజ్జపడ్డాడు.
 "ఓరీ రావణా! ఎందుకురా నన్ను మెచ్చుకుంటున్నావు? చీ చీ! ఇదేమి
 దెబ్బ? ఇంకా బ్రదికేవున్నావు. ఎందుకు నా భుజిలం శౌర్యాలు?
 తాల్చినా? పోటుల్లో తారతమ్యం, నూటి తెలియని మూర్ఖదపు. నన్ను
 ఈసారి నీ వారందరినీ తలచుకుని గ్రుద్దు. అపై నా పిడికిటి పోటుతో
 నీ చావు కళ్ళ చూస్తాను. ఎదిరా నీ ఇష్టం వచ్చిన చోట పొడుస్తావో,
 గ్రుద్దుతావో నీకు తోచిన విధంగా చేయి. మళ్ళీ నేను గ్రుద్దేలోపల మరణ
 దేవతాస్మరణం చేయి. పారిపోయి అపకీర్తి తెచ్చుకోకు" మన హెచ్చ
 రించగా, దానవపతి శక్తివంతా కూడదీసుకుని దక్షిణ బాహు ముడ్డితో
 హనుమ ఉర్రాన్ని తాచాడు. ఆ పోటుకు హనుమ దదరించాడు. మళ్ళీ
 నిలబ్రొక్కుకుని, తన తండ్రినీ, రాముణ్ణి, సీతామాతాను స్మరించి కుడి
 చేయి పైకెత్తాడు. ఈ లోపల రావణుడు రథం దూరంగా తోలించి
 నీలునితో తలపడ్డాడు. పారిపోయిన పంకి కండ్లజీ చూచి "ఓ పారు
 బోరా! మాట నిలకడలేని మాంసబోడి! పారిపోయి ప్రాణాలు దక్కించు
 కున్నావు. ఈసారి నా దెబ్బ తింటే బ్రదుకవని నీకు తెలిసే తప్పించు
 కుని పోయావు. నన్ను దాటినా, మా రాష్ట్రవ్రదువు దృష్టి లోనుంచి
 తప్పికోలేవు. నీ చావు ఆయన చేతుల్లోనే వుంది. పోపో" అంటూ తను
 హర్షం నిల్పిన స్థానానికి పోయాడు. ఇది చూస్తూ పుర్న కపిసేన
 హనుమ దివ్యవరాక్రమాన్ని, సాహసాన్ని వేనోళ్ళ నుతించింది. లోక
 కంఠకుడన్న పేరు మోసిన రావణుని పాదబోతుకనాన్ని గేలి చేసింది.

రావణుడు నీలునితో యుద్ధం చేయుట

హనుమంతుని ముష్టిపూతాన్ని తప్పించుకుని అనురేళ్ళరుడు
 మృత్యు ముఖంనుంచి బయటపడ్డ వానిగా తన్ను నిభించుకు, తొందరగా

రథం తోలించుకుని, కపి సేనాపతి నీయజీతాకారు. యుద్ధ భేదకాలైన మార్గబాధ కురిశాడు. నీయడు, తనపైకి వచ్చి శర ప్రయోగం చేస్తున్న విశాచనాకునిపై గిరింద్రాన్ని గిరి గిరి త్రిప్పి విసిరాడు. ఈ లోపం పాపని సృష్టికలవాడై, నీయతో పోరుతున్న రావణునిచూచి, “అయ్యో! తప్పించుకుపోయాడు. వాడికి ఇంకా బలం తీరే సమయం కలసికాలేదు. ఇతరులతో యుద్ధంచేస్తున్నవాడిపై పడపోరాడు. మళ్ళీ అవకాశం వస్తే వాడి మరణం నా చేత తథ్యం” అని విచారించాడు. అక్కడ రావణుడు నీయనిచే విసరబద్ధ పెనుకొండను బాదాలతో పగులకొట్టాడు. నీయడు తెరిపిలేకుండా శైల వృక్షసారం కురిపించాడు. వాటినిన్నించిని మధ్యే మార్గంలోనే అందించి ఏకలక్ష్యంగా అసురపతి నీయని మీద అంపవాస కురిశాడు. నీయడు తన వీర్లు కాయాన్ని తక్షణంలో హ్రస్వీకరించి ఎగిరి ధ్వజంపైకి దూకాడు. “ఎక్కడికి పోరావు? అంతక నిలయంలో నీ కోసం అన్నీ సిద్ధపరచాను. ఆతిథ్యం తీసుకోపో” మృంటూ, ధనుష్టంకారం చేయబోతుండే, నీయడు సింహగర్జనంచేసి, నాగంమీదా, కేతనంమీదా, తలమీదా, గుర్రాలమీదా, సారథిమీదా, రుదకు రావణుని చాపంమీదా దూకుచూ, ఇటుచూస్తే అటూ, అటుచూస్తే ఇటూ దూకి లంకేకుని లక్ష్యన్ని భంగిస్తూ సారథిని చావుచెట్టు కొట్టాడు. గుర్రాలను నేలకు త్రొక్కాడు. నీయడు చేస్తున్న వింత యుద్ధం రావణునికి చెవిలో జోరీగ లాగా తోచకుండా చేసింది. కలవరపాటునుండి రేచుకున్న రావణుడు తన మాయాలంతో నీయడున్న చోటు గుర్తించి “టరీ కోరిగాదా? నీ మాయ చేష్టలు మహా మాయావిధులైన నా పద్ధత సాగుతవా? నీ చెంత ఎగురు లాడినా, కుప్పిగంతుడవేనా ఈ అత్తం నీ ఆటలు కట్టిస్తుంది” అంటూ అనలాస్తూన్న అరిపోసి ప్రయోగించాడు. ఆ అగ్నిశరంసోకగానే నీయడు సృష్టిహీనుడై నేలపడిపోయాడు. అగ్నిఅంశతో జన్మించినవాడకనుక, బల సంపన్నుడు కనుక ఆ వహ్ని శరానికి కాలిపోకుండా బ్రదుకకలిగి నాడు. నీయనిపాటు చూచి రావణుడు ముందుకు రథం తోలించాడు.

రావణ లక్ష్మణ సంవాదం

మురజ ధ్వనిలాగా రథం మోషపెడుతూ లక్ష్మణాచిముఖంగా పోతుంటే కపిపీఠులు చుట్టూ అడ్డుపడుతూ సామిత్రిని చేరకుండా చేయాలని ఎంతో ప్రయత్నించారు. కాని, పంక్తిముఠుని దాద్రప్సారాన్ని నిలువరించ లేక కొందరు నీలారు. మరికొందరు భగ్గుతనులైనారు. ఇంకా కొందరు రక్షణలేక పారిపోయారు. తన వారు శాత్రువశరాన్నికి ఇంకనాడుగా అవుతుందని చూచి సహించలేక సామిత్రి తానే కర్పించుకుని, శరశరాస నాలు దరించి మూర్తికొన్న ఆదిశేషునివలె శ్వాసలు విడుస్తూ, “ఓరీ కూడా! నిశాటా! అగు, అక్కడే అగు, అరుగు ముందుకువేసి అంతక నిలయానికి అతిచివితాకు. సామాన్య సైన్యంపై నీ ప్రతాపం చూపిస్తే ఎవరు మెచ్చతారు. నా అన్న అనుమతితో నీతో ద్వంద్వయుద్ధానికి వచ్చాను. నా పేరు లక్ష్మణుడంటారు. త్రిలోకాలను జయించావట! నీ కెదురునిలిచే పీఠదేలేదట! మా హనుమంతుని రెండో గ్రుడ్డతీసకుండా పారివచ్చిన నీ పరాక్రమం ఎంతటిదో మాకు తెలియనే తెలిసింది. ఏదీ నీ శరతాళం! ఏపాటిదో నేనూ చూస్తాను. ముందు నీవే అత్తప్రయో గించేయి. ఆపై నేను చేస్తాను” అని మేఘగుంధీర మోషణంగా పలి కాడు. ఆ రౌద్రమూర్తిని, ఆ గుండర్పనినీ, ఆ సాహసాన్ని నిరాదరించి “ఓ మానవ జాలకా! ఎవరితో ప్రసంగిస్తున్నావో ఎరుక పరుస్తాను. నీకు వివేకబుద్ధిపుట్టి నీ అన్నకు మారుగా నీవు వచ్చావు. ఆతరువాతనే కొంతకాలమైనా నీ ఆయుష్కాలం మిగిలేది. పాపం. అది ఇప్పుడే ముగించుకో తలచినట్లున్నావు. నవయుద్ధంలో నా దృష్టినుంచి తప్పు కోక నిల్చి. నీవో నేనో యమలోకానికి అతిథులుగా పోయేది ఇప్పటి కిప్పుడే లేదుంది” అని రావణుడు వికటహాసం చేశాడు సామిత్రి ఆ మాటలకు వియపనీయకుండా “ఆత్మశ్లాఘ పరాయణులంతా నిన్ను ఇక ముందు గురువుగా భావించేటటు పలికావు. ఈ అధిక ప్రసంగం ఎందుకు చేస్తున్నావో నీకే తెలియాలి. నేను నిన్ను శర ప్రయోగం చేయమంటే నీవు వికత్తనాథ (ఆత్మస్తురు) ప్రయోగిస్తున్నావు. నీ పూర్వ విక్ర మాలు నాకు తెలియకపోయినా తెలిసినవి కొన్నివున్నై. మా పాపని నీ

కొడుకును చంపి, నిన్నెదిరించి, నీ లంకకాల్పి విరుపద్రవంగా రావటం. మేడపైవున్న నిన్ను మా కీనాథుడు కిరీటంపడదన్ని నిన్ను నిస్తేజస్థి చేసి నిరాటంకంగా రావటం. మా యువరాజు అంగదుడు నీ భటులను చంపి, నీ ప్రాసాదంకూలచన్ని రావటం. మా పావని ముక్తికి వయసకి పరునితో తలపడటం. ఇవి నీవు కాదనలేని పౌరుష ప్రదర్శనం నేను నీతో రణంకోరి వచ్చాను. కాచేతిలో శరదాపాలునై. నీకిష్టమైతే యుద్ధంచేయి. కాదంటే లంకకుపోయి సింహాసనం ఎక్కు. పండి మాగురువైచారం వింటూ వుండవచ్చు" అని రావణునకు ప్రయత్నం మిచ్చాడు.

రావణ లక్ష్మణుల యుద్ధం

లక్ష్మణుని చచ్చిపోకు రావణుడు నిరుత్తులకై నాడు. ఓస్తుడై నాడు. లక్షితుడై నాడు. పట్టరాని కోపంతో పండ్లుకొరిచాడు. మేడనన్నిధి చాపం సజ్యంచేసి విషసదృశాలైన దాదాల్ విడిచింది లక్ష్మణునిపై ప్రయోగించాడు. అవి నడుచునే అంతర్హితమైనై. ఎన్ని దాదాలు రావణుడు వేసినా లక్ష్మణుని దాదాలు దరికి రాకుండా ధ్వంసం చేస్తున్నై. అంతకంతకు అపరవశికి అవమానం హెచ్చుతూంది. ఇరువది చేతులకు పని కల్పించాడు. ఆ అస్త్రాలను సామిత్రి కర్ణిభల్లీకర కాంచా చేసి, అర్ధ చంద్ర మార్గదాని పరపి తురారుకలు చేసి కసికందకుండా నిశ్చలంగా నిల్చున్నాడు. ఎన్ని మారణాయుధాలు చేస్తున్నా చెంతకురాకుండా చేదిస్తున్న లక్ష్మణుని హస్త లాఘవానికి అపరవశి అబ్బురపడాడు. అదరిపడాడు. సామిత్రి శత్రువాడ నిమ్మకత్త శరీముదా లను ఖండించి ఖండించి, తన శక్తి చూపతలచి అగ్ని సంకాశ మార్గదాలను అవ్యాహతంగా ప్రయోగించాడు. నిశాటవతి చాచి నన్నింటిని రూపుమాపి, బ్రహ్మదర్శ దివ్యాస్థాయి లలాటం లక్ష్మంగా విడిచాడు. అంతటి శక్తి కలిగిన వివిధాస్థాయితో ఆ శరాలను విధ్వంసంచేసి, చేతిలోని శరానాన్ని త్రుంచి మూడు దాదాలు గుండెది బ్రద్రలయ్యేలాగా నాటాడు. అండ్రిభూత చాపుడు, రక్తకిన్నగుత్రుడు, షేదోండ వ్యాప్త శరీరుడు, అనంజ్ఞుడు అయి, తెలివి ఎట్టకేలకుదాగా, "ఇక ఈతనితో యుద్ధం అవసానకాలాన్ని

సమీపించటమే." అని భావించి, ఒకవంక బ్రదుకుపై తీసి వాటింప, పే రొకవంక అవమానం సాధింప, వెర్రెత్తి, పులిచెడి, గరిదప్పి, బ్రహ్మ దేవుడు ప్రాణ రక్షణ కొరకెచ్చిన మహాశక్తిని జీవకోటి బెగ్గిలగాచేకొంది రావణుడు సామిత్రిపై విసిరాడు. ఆ శక్తిని దరిచేరకుండా అనేక మార్గ చాలసు లక్ష్యణుడు ప్రయోగించినా, తీవ్రపహిష్కారం లోహంపై, అండ్, జలకా నేచనంలాగా ఆహరిస్తు వచ్చి ఉరాన్ని నాటింది.

మూర్ఖపోయిన లక్ష్యణుని రావణుడు కొనిపోనెంచుట

మహా వేగంగావచ్చి ఉరాన్ని నాటిన శక్తి ఘరానికి సామిత్రి జ్వలిస్తున్న గాత్రంకలవాడై, చాపం జారగా సామ్యస్థిలి నేలకు పోలాడు. ఆ మనోహరాకారుడు, ఆ లేజన్సి, నాతిగల బ్రహ్మచారి, అప్రతిహత ప్రతీకారచింతనుడు, అఖిలాత్మ విద్యానంవేది, కనకనగ సదృశమూర్తి మూర్ఖుడు కాగానే, తన వెంట లంకకు కొనిపోవాలన్న భావంతోరథం దిగి రావణుడు లక్ష్యణుని చేరవచ్చాడు. వింశతి భుజాలతో పట్టిపై రెత్తచూచాడు. కాని చీమ తలం తెనా లేవలేకపోయాడు. మేరుమందర తుహినాచలాలేకాక, ద్యోయానంపై పోయి కనదగిన సర్వ విశ్లంభర అవరీలూ కదల్చగల మహాబాహుజల సముద్రగుడు ఒక మానవుని కదల్చలేక సిగ్గుతో తలవంచుకున్నాడు. మళ్ళీ పంగటించి బలంగా ఎత్త ప్రయత్నించాడు. ఇంతలో వనజ భవదత్త శక్తిని సృష్టి తప్పిన సామిత్రి సకల లోకారాధ్యమైన, విష్ణ్వంశ భూతమైన, స్వస్వరూ పాన్ని సంస్మరించాడు. వైష్ణవ హంశం మానవదేహ సమాశ్రయమై మహా భారంగా పరిణమించింది. అడుగుడుగునా అవమానం ఎదురై ఆపరినేత క్రుంగిపోయాడు. మళ్ళీ - మళ్ళీ ఎన్నిసార్లు యత్నం చేశాడు. అదంతా బూడిద పోసిన పన్నీరువలె వ్యర్థమైంది. ఎత్తజాలక, విడిచిపెట్టి పోలేక రావణుడు మూర్ఖ ముద్రిత లక్ష్యణకాయంతో పెనగులాడసాగాడు.

**హనుమ రావణుని తన్ని లక్ష్యణుని రామునివద్దకు
కొనిపోవుట**

తన ముష్టి ఘరానికి వెంచి దళకంబుడు పారిపోయి సీలాదులతో యుద్ధం చేస్తూపోయి లక్ష్యణుని ఎదుర్కొనటం, వారిపోచూ దూరంనుంచి

చూస్తున్న మాడుతి, లక్ష్మణుని మూర్ఖు, రావణుని దుష్టయత్నం గమనించి, తృటికాలంలో చేరవచ్చి, “ఓరి పాదబోతా! ఇదేంపని? నా నాయకుణ్ణి నీవా కొనిపోయేడి? ఇందక తప్పుకున్న నా గ్రుడ్డు ఇప్పుడు చనిచూడు” మంటూ, ముట్టి బింబి, కొబ్బరికాయను పందానికి గ్రుడ్డి నట్లు రాములపై గ్రుద్దాడు. ఆ మాటానికి మోములవెంట, చెవులవెంట, కన్నులవెంట, ముక్కులవెంట, బొటానె నెత్తు వెడలి నేల తడవగా, దిమ్మతిరిగి, దిక్కులేక, చేష్టలుడిగి, సోలి, తూటతూ రథంలో కూల బడ్డాడు. అయిన పూర్వస్థితి రాలేదు. హనుమ కొట్టిన దెబ్బతో అరచావు చచ్చిన రాక్షసవతిని చూచి, ఋషులు, దేవతలు, కప్పలు హనుమంతుని ప్రశంసావాక్య సందోహంతో అండరాన్ని ప్రతిభ్రష్టంచేశారు. వెంటనే అన్బలత బ్రహ్మచర్యవ్రతుడు, మహాయోగి, అనేకానేక దివ్య దత్త వర లు సంపన్నుడు, సీతారామ పదచింత నానక్త చిత్తుడు, మనోజవుడు, మాదతతుల్యవేగుడు, బుద్ధిమంతుడు, అవలీలగా సామిత్రిని ఎత్తి ధుజంపై పడిలంగా ధరించి రాముని నన్నిటికి కొనిపోయాడు. శాత్రువునకు అప్ర కంఘ్యుడైన సామిత్రి హనుమ దాహపుల్లో లఘుమూర్తిగా భాసించాడు. కొంతసేపటికి సామిత్రిని ఆహ్వానించిన శక్తి మగ్ని రావణుని చేరింది. శక్తినిర్వచనంతో సామిత్రి మెల్లగా నేడ తీర్చుకున్నాడు. హృదయంలో విష్ణుశక్తితో కూడిన స్వీయభావాన్ని సామిత్రి సంస్కరిస్తూనే వున్నాడు. మిక్కిలి కష్టంపడ మగ్ని తెలివ వచ్చిన రావణుడు శరచాపాలు దాల్చి రణానికి సిద్ధమైనాడు.

హనుమదై నెక్కి రాముడు రావణునిపైకి పోవుట

తమ్ముని పాటు చూచిన దశరథి కన్నులు కెంపెక్కెగా, తన పైన్యాన్ని హతమార్చిన దశకంఠుని దిక్కుగా హుటాహుటిస నడువ సాగాడు. అంతలో హనుమ చెగంగా వచ్చి “స్వామీ! వాడు రధికుడు. నీవు ఎదతిమిగా పోరటం తగుదు. రాక్షస హరణంలో విషువు వైన రేయునిపై అభివసించినట్లు రావణ వదోద్యోగంలో నాపై ఆసీనుడవు కమ్ము. నేను న్యందనంగా నీకు తోడ్పడతాను. నన్ను జయించటం విచిత విరివించిన ఈ నృప్తికి అసాధ్యం” అని పాదాభివందనం చేసి

మోకాలిపై కూర్చున్నాడు. ఆ చుహా కప్పి అంసభాగంపై అధివసించి నింకతి మజ్జిటి వీక్షించాడు. చెయ్యోచుని ఎంటతగితే విష్ణువువరె బిచిరీ కృతమార్వీ టంకృత దిగ్విగంతయతై "రాక్షసపతి నిదు నిదు. నాకు విప్రియం కలిగించిన నీవు నేటికి నా రృష్టిలో నిల్చావు. వంచనతో ఎక్కడికైనా పారిపోలే వదలుతాననుకున్నావేమో. నా చేత విడుదలైన శరం చతుర్థక భువనాలు తిరిగి నీ చెనువెంటనే వస్తుందని తెలుసుకో. నీ చేహరికీ, జీవానికి ఈ నాటితో యువం తీరింది. బ్రహ్మప్రసాదిత శక్తిని ప్రయోగించి ఎవ్వని నీవు కాచిచుని చేశావో, ఆరవి పాముకు పొంగురున్నావో ఆ లక్షణాలుదే, నా తమ్ముడే నిన్ను సపుత్ర మిత్ర కళత్ర వంధవంగా వానరేశ్వరునికి అప్పగించ వచ్చాడని దాచించు. ఈ వచ్చిన నేను, నీ వాచున్న జనస్థానాన్ని, కూన్యస్థానం చేసిన వాణ్ణి గుర్తుంచుకో" అని రాముడన్నాడు.

రామ రావణుల మొదటి యుద్ధం

రామవచనాలకు రాక్షసపతి భగ్గున మండిపడ్డాడు. స్వందన మాతంగా పున్న హనుమంతునిపై తీవ్ర శరవృష్టి కురిసి నొప్పించాడు. కాని, మామతి కాయం వజ్రకాయం కనుక అంత కంతకు రేపం అధికమైందేకాని, తగ్గలేదు. తనపై మార్కానటానికి మామ, హనుమపై అత్తప్రయోగం చేస్తున్న దళగ్రీవునికిపై దాశరథికి పట్టరాని ఆగ్రహావేశాలు కలిగి. తన రక్షణకై దాధ సహిస్తున్న తరుచర శ్రేణుని శరీరంచూచి నేరాలు అన్నిగోణాలుకాగా, ఆకర్షాంతం నారిలాగి "ఇక నీవు లేవు" అంటూ శతమారదాలకు విదిరాను సంధానంతో సంపించాడు. ఏం మ్మిగింది? చక్రాశ్వభ్యుజ్వలత సూతకూలాశనిఖిద పతా కాన్వితంగా పంక్తికంధురి రచం సుడిగాలికి వగుడాకువరె లేచి మింటిని పరిభ్రమించి నేలపైబడి నిరాకారతత్వంలో రీనమైపోయింది. ఆగ్రహం అగని రాముడు వజ్రసన్నిభమైన దారుణ దాదాన్ని మేచుకైలాన్ని వజ్రంతో ఇంద్రుడు కొట్టినటు వ్యూధభుజాంతరంలో తీవ్రంగానాటాడు. అప్పటికీ కోపం చలారక అర్థచంద్రవాణంతో కువలయ విర్రోచివరె చేదీప్యమానంగా వెలిగే కిరీటాన్ని నేలరాల్చాడు. మళ్ళి శరాన్ని తీసే

లోపల మాంసాశనవతి చేతిలోనున్న ధనువుపదల పెట్టాడు. దీక్షిజయ యాత్రలో ఎంత పీడుకెదుర్కొనినా తృప్తికలిచి "అన్యధావంశం నాస్తి" అని అనిపించాడో ఆ దేవతా వయంకరుడు నిరాయుషియై, బీసయై అడుగు కదల్చలేక, శరద్ధి శరదాధ సహించలేక వదవద వణకుచుండటం చూచిన రాముడు, అవ్రాక్ష్మిచయుద్ధం చేయనొలక "ఓ రావణా! అనితర సాధ్యమైన, సర్వయావహమైన రంజనం నాలో ఇంత వరకు చేశావ. నన్నే నొప్పించావు. ఇప్పుడు నీవు కోరడం ఓసిన సర్పం లాగా, చేపిచల్లారిన సూర్యుడవలె, కిరీటతలంతో ధ్రువప్రేక్షకుడవై విల్పావు. నీవు ఎక్కిరిగిదస్సి పోయావు. అహవంలో నిర్బీనరాముడు అత్రహీనుణ్ణి అచర్యంగా చంపడు. సురక్షితంగా లంకకు పోవటానికి అనుజ్ఞ ఇస్తున్నాను. వెంటనే వెళ్ళిపో. నావారు నిన్ను గేలించేస్తారు. నీ తమ్ముడు విశిష్టణుడు నిన్నీ స్థితిలో చూచి సిగ్గుపడరాడు. నా మిత్రుడు సుగ్రీవుడు నిన్ను మన్నించడు. నీవలె మాయతో మనుష్యులు లేని సమయంలో బంబిగిగానన్న వనితను అవహరించే నీచబుద్ధిగలవాడు రాముడు కాదు. లంకాపతీ! హాయిగా లంకకుచేరు. అలసట తీర్చుకో. ధన్వియై, రక్షియై, దివ్యాత్మ శోభితుడవై, శతాంగస్థితుడవై, రాతగిన వారిని చేర్చుకుని తీరికగా రా. అప్పుడు మళ్ళీ రాముని పరాక్రమం చూద్దువుకాని. ఇప్పటికి పో" అని దయాల్పూరితముగా, సమయపాలకుడు, ధర్మవిరతుడు అనతి ఇచ్చి అనురంజనము పడలివేశాడు. ఈ విధంగా రావణుడు రామునిచేత రణభూమిలో పరాజితుడై, తలవంచు కుని పోవటం చూచి దేవతలు హర్షదాననా చేశారు. రాముడు కిచ్చలను ఓదార్చి సంతోషం కలిగించాడు.

పంక్తిముఖుడు తను పొందిన పరాభవానికి

విలపించుట

"అంకకు పూర్వం ఎవ్వరు చేయని అభిచార రూపమైన మోర తనస్సు చేసి విచారను మెప్పించి అసాధ్య వరదాటపొంది అజేయుడై, దేవతల జయించి, దిక్పాలక సాధించి, ముల్లోకాంపీరుల వేదించి, విశ్వ కర్మ నిర్మితమైన లంకా నగరంలో అనంత భోగభాగ్యాలు అమరేంద్రుని

మించి అనుభవించిన పంక్తి ముఖదు తన వరాల్లో నిర్జడ్యం చేసిన సరవానరులు దండెత్తి వచ్చి స్వస్థలంలో ప్రవేశించి, తన వారిని చంపి, తన్నే యుద్ధానికి వచ్చేట్లు చేయగా, మానవమాత్రుడు ద్వంద్వ యుద్ధంలో విరదుణ్ణి, నిరాయుధుణ్ణి చేసి దయతో, చంపకుండా వదలటం చాపుకుపించిన అవమానం. బ్రహ్మవంశంలో పుట్టాడు. దనవతిని జ్యేష్ఠుడుగా పొందాడు. కుంభకర్ణుడు సాటిలేని మేటి తమ్ముడు. ఇంద్రజివంతివారు పుత్రులు. నేను దశగ్రీవుణ్ణి. వింశతి భుజుణ్ణి. కామచరులైన దైత్యులు పరివారం. సముద్ర మధ్యంలో నివాసం. సర్వం నిష్కలం. విధి వైపకీత్యంచేత దైవబలం లేకుండా పోయింది. ఇది స్వయంకృతాపరాధం. ఎవరిని ద్వేషించానో వారు హితం చెప్పారు. ఎవరిని భూషించానో వాళ్లు యుద్ధానికి పురికొల్పారు" అని పలుమారు భావించి, రామశర ప్రయోగశక్తిని తలచి తలచి, భగ్నదర్శుడై, వ్యధిరేంద్రియుడై, వై నరేయ పదాఘాత పన్నగమై, హర్యక్ష ముఖము క్త హస్తమై, స్రోవీరుని దాదాని ఇంకా తన్ను తాకుతున్నట్లే కలకపక్షి, అతి వీరంగా శ్వాసలు వదలుతూ, చిత్ర కనకానాసీమడై, మంత్రులతో, సేనాపతులతో, గద్గదకంఠుడై దళ కంఠుడు పలుకసాగాడు.

“అమాత్యులారా ! పృతనావిపులారా ! బంధువులారా ! నేను చేసిన అగృహ్యకరమైన తపం వ్యర్థమై పోయింది. సురవతిని యుద్ధంలో జయించి చరణదాసుణ్ణి చేసిన నేను మానవుని చేతిలో ఓడిపోయాను. కాలంలో ఎంత మార్పు కనువిస్తోంది ? మనుజులనుడు మానవునిచే పరాభూతుడైనాడు. నాకు వరప్రదానంచేస్తూ నాకీకభవుడు నరుని చేతిలో నీకు భయం తప్పదన్నాడు. ఆ మాట ఈనాటికి రూపు కట్టింది. ఆనాడు దుర్యుధంతో సరవానరుల గణించలేదు. ఇప్పుడది ప్రాణానికి ముప్పు తెచ్చింది. పూర్వం ఇచ్చెకురాజు అనరణ్యుడనే వాణ్ణి నిష్కారణంగా యుద్ధంలో చంపాడు. వాడుచస్తూ, “నా వంశంలో వాడే నీ సర్వ సంపదలతో, పుత్రమిత్ర కళత్రాదులతో నిన్ను చంపురా”డని చెప్పి చచ్చాడు. ఆ రాజు కావం నేటికీ ఫల రూపాన్ని పొందింది. ఆ వంశంలో వాడే కినుక రాముణ్ణి మానవుడుగా భావిస్తున్నాను. ఒకానొకప్పుడు నాచే అవమానం పొంది మహా తపస్వినియైన వేదవతి “నేనే నీ కులనాశనానికి, నీ

నాశనానికి మళ్ళీ జన్మిస్తానని చెప్పి యోగిన్నిలో దగ్ధం అయింది. ఆమె జనకునికి పుట్టి సీతగా రాముని చేరింది. పార్వతి, రంభ, వసుదాపుత్రిక, నంది నన్ను శపించారు. వారివాక్కులు అనుభవానికి ఇప్పుడు వస్తున్నై. మహర్షుల పలుకులు వ్యర్థం ఎన్నడూకావు. నాకున్న శాపాలక్షణం ఇది. వాచకుండా మీకు చెప్పారు. చేసేటప్పుడు అజ్ఞానంతో, అహంకారంతో, అవికార దర్పంతో, ప్రతీకారభావంతో, దుర్బుద్ధితో, అనాలోచితంగా చేశాను. వీర విక్రములూ, ఆపులై నవారూ అనిలోహతులైనారు. ఇప్పుడు సీతను రామునికు ఇచ్చి సందిని చేసుకుని సీతపు చావు చావటంకంటే కదనంలో మరచించి వీర స్వర్గం పొందటం చేయ. ఇంకా అపార సైన్యం వుంది. ప్రతిపక్షదుర్భార చిరాయుధులన్నారు. కదనం కడముట్టగా సాగించ వలసిందే. నా బొందిలో ప్రాచం వుండగా రామునకు సీతను దక్క సీయను. వెలిసిడిన స్థానాల్లో నూతన సైన్యాన్ని నిలిపి, బ్రహ్మశాపో పహతుడైన కుంభకర్ణుని లేపండి.

రావణుడు కుంభకర్ణుని నిద్రలేప మంత్రుల

నియోగించుట

భయంకర ప్రవనంలో ప్రహస్తుడు వచ్చాడు. నేను రామునిచే నిరియకనై వచ్చాను. శత్రువులు లంకలో ప్రవేశించకుండా వియవరించే వారెవరున్నారు? ఈ తరుణంలో నా తమ్ముడు కుంభకర్ణుడు ఒక్కడే కాపాడగల సమర్థుడు. మీరు మీ మీ సైన్యాలతో ద్వారాలను కాపాడండి. ప్రాతారంపై ఎక్కి పగవళ్ళు ప్రయత్నాలను పరిశీలించండి. నేను కారోపహాసుకనై ఈ విధంగా ఆవమానంతో కుళ్ళిపోతుంటే, ఆదమరచి నా తమ్ముడు హోయగా నిద్రిస్తున్నాడు. త్రిదశమాసాలు ఒడలు తెరియని నిద్రలో వుంటాడు. (ఇది ఒక లెక్క. ఆరు, ఏడు, ఎనిమిది, తొమ్మిది నెలలు సంవత్సరంలో విడివిడిగా ఒక్కొక్కప్పుడు నిద్రిస్తాడని వేరొక లెక్క. గుంటే, ఆరు మాసాలు విడిగా నిద్రిస్తాడు. అపై అతని ఇష్టానుసారం నిద్రించవచ్చు. లేకపోలేకపోవచ్చునను కోవాలి.) అంత కాలం అపరకులం జీవించదు. నాతో రాజ్యశంత్రం, యుద్ధమంత్రాంగం చేసి ఈ రోజుకు రామ్మిది రోజులక్రిందనే నిద్రించాడు. ఇప్పుడు అతని

లేవటం సుకరం. ఆతడులేనే సోదరయుక్తంగా వానర సేనను రూపు
మాపుతారు. రాక్షస వీరుల్లో అతనికి సరిజోడు లేడు. దేవతలనే సరకు
గొనని దిట్ట. ఈ నదులూ, వానరులూ అతనికి ఏం చెక్క? బహుశాల
విద్రీతుడు కావటంచేత జాగ్రదవస అర్జుం కావటంచేత గ్రామ్య సుఖ
జీవనుడై ప్రొద్దులుపుచ్చాడేకాని, నాకు కలిగిన దుఃఖాన్ని గూర్చి ఆలో
చించలేదు. నా తమ్ముడే విద్రలేనే సీతావలయం నేను పొందిన పరాభ
వాన్ని తీర్చి, పదింతరంగా ప్రతిపక్షి కల్పిస్తాడు. నా మనశ్శల్యం నా
స్తుంది. మళ్ళీ ఉత్సాహంతో యుద్ధాన్ని కొనసాగి స్థాను. ఈనడయంలో
అతవాదు తమ్ముడుగా వుండి నాకు తోడ్పడకపోతే లేనివాడికిందే
జను. అన్నీ ఆలోచించాను. కానున్నది కాకమానదు. మీరు త్వరగా
పోయి ఆ మహాకూరుణ్ణి నిద్ర లేపండి. లేవగానే వచ్చి నాతోచెప్పండి
అని చెప్పాడు. ఆ వెంటాడు చిన్న అమాత్యులు సంక్రమాశ్శుర్యలు
సమంగా పొందరు. ఇక కర్తవ్యపాలనం తప్పదనుకున్నారు. వర్ణసు
ఆశ్రయించి తల్లి ఎండినట్లు, ఇనుమును పొంది అగ్ని నమ్మేట పోట్లు
లిన్నట్లు, రావణుడొక్కడు చేసిన తప్పిదానికి ఆగ్రేతులు, అనుచరులు,
అయినవారు అంతా కాలగర్భంలో కలిసిపోతున్నాడు. పరమేష్ఠి ప్రసా
దించిన పరాధి సత్కర్మాచరణ ఫలితాలు. నద్వినియోగంచేస్తే ఆత్మ
శ్రేయస్సుతోపాటు విశ్వశ్రేయస్సు కలుగుతుంది. అనందానందనలు
లిస్తాయి. రావణునకు విద్రాసమయంలో తమ్ముణ్ణిలేవటం తప్పనిచెయ్యను.
ఆ పని తనకుగాని, తమ్మునికికాని జీవంకాదని తెలుసు. అయినా లేవమని
ఆజ్ఞయిచ్చాడు. మహర్షుల, మానవతుల మాటలు అధికాపాలై కాలంలోకలిసి
అనుభవానికి వస్తున్నప్పుడు బుద్ధి కూడా కర్మానుసారంగానే నడుస్తుంది.
అనురవతిపట్ల అంతే జరిగింది. అజ్ఞానదులైన అమాత్యులు తగినవారిని
వెంట బెట్టుకుని, గంధమాల్వాడులు, భక్తివర్గాలు, బోజన పదార్థాలు,
పానీయాలు బండ్లతో కొని, ఎటుచూచినా యోజనం విస్తీర్ణంగల మహా
ద్వారాన్ని సమీపించారు. ఆ పర్యవగుహనుంచి ప్రవాహంలాగా గంధపరి
మళాలు ముమ్మని వస్తున్నై. ఆ పరిమళంవెంట పుటకర్తుని ఊర్పుల
వాయువు ప్రచండంగా వస్తుంది. మహాబలకాలులైన మంసాశనులు
వగుడాకుల్లాగా ఎగిరిపోతున్నారు. ఏటికి ఎదురైనట్లుగా ఎంతో కష్టం

మీద కాళ్ళు నిలచ్రొక్కుకుంటూ బంగారు తాపిన గుహలో ప్రవేశించారు. బంగారు పద్మమంచంపై, సుందరంగా తీర్చి దిద్దిన పనితనం గల పరుపులు, బారీసులు, దిండ్లు నిండి, కన్నుల పండువుగ నవళించిన రావణాసుజని చూచారు. ఆతని తాగ్రదవస్త్ర ఎడగుదుర్నకాని, నిద్రావస్త్ర సితాచరులు ఎన్నడూ ఎరుగదు. పుడమిపాటు తప్పి ఒరిగిపడిన పర్వతలాగా పంకియున్నవాణ్ణి, శేషాహివలె బుడబుకొద్దేవాణ్ణి, నిటారుగా లేచి నిల్చిన కరకు రోమాబుకిలవాణ్ణి, గహ్వరంవంటి ముకుపుటాలు కలవాణ్ణి, పాతాళ వివరంపలె అగధమైన ఆస్యం కలవాణ్ణి, రత్నస్థగిత ముకుట మండిత ముర్రం కలవాణ్ణి, రక్త గండలేపనం కలవాణ్ణి, బీషదీర్షనాణ్ణి, అరిందముణ్ణి కుంభకర్ణుణ్ణి చూచి లేపటానికి మనస్సురాక అదిరిపడ్డారు. ప్రభువిచ్చిన ఆజ్ఞ వెన్ను చరచగా కార్యోన్ముఖులైనారు. వెంటకొని వచ్చిన అమిష ఖండాలు మేరు వింధ్య పర్వతాల్లాగా ఒకవంక పేర్చారు. మహిషమృగ సూకరాది జంతు కళేబరాలను ఒకవంక గుడ్డిలుగా పడేశారు. చిత్రవిదిత్రంగా పండిన అన్నాలు రాసులు పోశారు. రక్తరశం మద్యం, రక్తకుంభాలు వరుసగా పెట్టారు.

కుంభకర్ణుని నిద్ర లేపుట

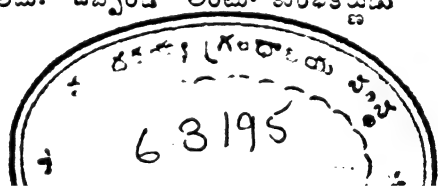
పురుగు, జవాది, కస్తూరి, మంచిగంధం శరీరంవిండా పూశారు పరిమళ ద్రవ్యాలను, బహువిధ వాసనా భరిత పుష్పకదంబాన్నితనువుపై పడిచారు. భూపాలువేశారు. స్తోత్రాలు వలించారు. చలదీని గేలిచేసే శంఖాలు చిక్కులు పిక్కుటిలేలాగా పూరించారు. గొంతులు పగిలేలాగా మోరాలి మోరంగా గోలచేశారు. అరిచారు. ఆ అరపులకు లంకంతా హావడి పొందింది. అయినా ఆ మూర్తికి చీమకుట్టినదైనలేదు. పణవ లేపే శంఖ పటహధక్కాట్లరీ నాదాలు, సింహచ్ఛానాలు ఎడతెగక మ్రోయించారు. పక్షులు చిక్కులకు పడుగెల్లినై. ఆకాశానికి ఎగిరినై. రెక్కలు కింపంలో తడబడి విప్పలేక నేలపై వ్రాలినై. ఇంతచేసినా ఆ మహాతాయుడు కదలలేదు. కన్ను విప్పలేదు. విసిగిచేసారారు. గసిపడ్డారు. కలతపొందారు. కర్తవ్యతామూరులైనారు. ఎప్పటికప్పుడు వేగుప్రభు

వుకు పోతునేవుంది. ఏవిధంచేతనైనా లేపి తీరాలని ఆజ్ఞలు అందుతునే వున్నై. సహజమార్గం, సాత్వికమార్గం వ్యర్థం కావటంతో జాలిమాలి కఠోర హృదయులై ముసలి ముద్గర గదాద్రి భూతుహాది ప్రహరణ సాధనాలతో దేహాన్ని బాధించారు. కొని పర్యవేక్షణ పడ్డ వస్త్రంలాగా ప్రయోజన కూన్యమే అయింది. పైగా నాసికారంధ్ర నిర్గత ప్రళయ వాతోద్ధతి వాళ్ళను దూదిపింజల్లాగా దూరంగా చిమ్ముతుంది. ఇది పని కాదని పదివేలమంది బీమబలాధ్యులు తూర్యమృదంగఘటాదివాద్య విశేష విన్యాసాలు చేశారు. అది సహజనిద్రకాక శాపసంబంధం కావటంచేత అసురుల యత్నం వ్యర్థం అవుతున్నదేకాని ఫలకారి కావటం లేదు. అంతా కలిసి ఇటీ కదనుకున్నారు. ఒక దారుణమార్గం దైత్యులు ఆలోచించారు. దండకుళాంకుశ ముసలాది సాధనాలతో ఒడలు హానంగా కొట్టారు. హయ గజోష్ఠి ఖరషహిషాది జంతువులతో శరీరం ప్రొక్కించారు. భయంకరంగా అరిచే జంతువులతో అరపించారు. తామూ కేకలు వేశారు. సుతైలతో, కత్తులతో, కూలాలతో, గునపాలతో, గుడియలతో, గొడ్డళ్ళతో తమ శక్తిమేరకు మొత్తారు. విరంతరాయంగా చేస్తున్న ఆ క్రియలకు, ఆదప్పుళ్ళకు, లంకావాసులు, శైలకానన పర్యటాది కిలగుండు పడటం జరిగింది. అయినా ఆతని ఏ ద్రాదేవి వదలిపోలేదు. వేయి ధంకాలు మ్రోగించారు. అలసిపోయారు. కోపంతో వూగిపోయారు. దూరంగాగక చెవులకు దగ్గరగాసిల్చి, దప్పులు, తప్పెట్లు, ధంకాలు, ఇంకా-ఇంకా-ఎన్నో మ్రోగించేవాళ్ళు మ్రోగిస్తుంటే, జుట్టు పీకేవాళ్ళు పీకారు. చెవులు రక్తం కారేలాగా కొరికేవాళ్ళు కొరికారు. గోళ్ళతో గీరేవాళ్ళు గీరారు. చెవుల్లో నీటి కుండలు తెచ్చిపోసేవాళ్ళు పోశారు. తలమీద, తొమ్ముమీద ముద్గరాలతో కొట్టేవాళ్ళు కొట్టారు. తాళ్ళుగట్టి శతఘ్నులను పైగా లాగారు. మదించిన ఏనుగులను వేయింటిని ఒక్కసారిగా ఒడలిపై కేక్కించారు. ఇంతచేస్తే ఏవో తనమీద సోకు తగిలి నట్లుగా తుది కన్నులు అరచివ్చారు. అంతే.

కుంభకర్ణుడు నిద్ర లేచుట

దిలవంతంగా కన్నులు పూర్తిగా తెరిచాడు. లేచి మంచంపై.
 కూర్చున్నాడు. కాని, తన శరీరంపై జరిగిన మౌర్యీయలు సుతరాం
 తలపులోకే రాలేదు. అకలి దవానలంగా మందసాగింది. లేచి ఒళ్లు
 విరిచాడు. శేషాహివంటి రెండు చేతులు జాడించాడు. నీల్గాడు. బాదబ
 తుల్యమైన వక్ర్యం తెరచి అవులించాడు. పాతాళ సన్నిభంగా, మేరు
 పువై నున్న భానుడులాగా వుంది. లేచి నిర్మిస అకృతి కొంగవాయతో
 కూడి వానగురినే ముఱ్ఱులాగా పొల్పింది. నాల్గదిక్కుల కలయచూచాడు.
 జ్వల దగ్నితుల్యం, చంచలా సహస్రదృశం అయిన నేత్రాలు, గ్రహాలు
 మందేలాగా భ్రంశ పెచ్చుమీరగా మండుతున్నట్లున్నై. సమీపంలోవున్న
 భోజన పదార్థాలు చాలినంతగా భుజించి, మద్యాన్ని, రక్తాని త్రాగి, అకలి
 శమించగా అటువిటు తిరుగడసాగాడు. అంతవరకు దాగివున్న దానపులు
 వచ్చి పాదాలపైబిడి నడుస్కారాలు చేశారు. తన చుట్టూ మూగిన దైత్య
 విపహాన్ని నిద్రారహితం కానట్టి, కలుషితకృతమైనట్టి, కన్నులతో అందర్నీ
 కాంచి, "ఎందుకు దిలవంతంగా మీరు లేపారు? నా అన్న భద్రంగా
 వున్నాడా? భయ కారణం ఏమీ లంకకు ప్రాప్తించలేదుగా? అయ్యిస్తే
 నాకు సంశయాల వస్తున్నై. ఆకాలంలో నన్ను నిద్ర లేపటం చూస్తే
 ఏదో గొప్ప ఆశయ సంభవించి వుంటుంది. ఎంత ప్రమాదం రాకపోతే
 అన్న నన్ను నిద్రలేపుచుంటాడు? భయపడకుండా నన్ను ప్రతిబోధితుణ్ణి
 చేసిన కారణం చెప్పండి. పాకళాననుణ్ణి భద్రపీఠంపై నుంచి క్రిందికి
 నెట్టాలా? అగ్నిహోత్రుణ్ణి తెచ్చి సభా స్తంభానికి కట్టాలా? దేవతలు
 కాక ఇంకా ఎవరినైనా చావచితకకొట్టాలా? అకారణంగా అన్న నన్ను
 లేపడు. మీరంతా అదోముఖులై వున్నారు. చెప్ప సందేహిస్తున్నట్లు
 న్నారు. నాకు ఆగ్రహం ఆగటంలేదు. చెప్పండి" అంటూ కుంభకర్ణుడు
 ప్రోహితేషపరుడై పలికాడు.

యూపాక్షుడు నిద్ర లేపిన కారణం

కుంభకర్ణునితో చెప్పుట

క్రొవాష్టుడై నేత్రాలు, మూర్ఛిల్లి నిప్పులు వెలిగిక్కే బడబాగ్ని కాగా పర్మిన మాటలకు యూపాక్షుడనే మంత్రి 'చెంతకు చేరి ననుస్కరించి వినమితశరస్కుడై, గడ్గదా కంఠంతో "అళరశేఖరా! దైవకృత భీతి మన దైత్యులకు ఎన్నడూ కలుగదు. మరి ఇప్పుడు వచ్చిన భయం తీర్చటానికి పీలులేకుండా మానవులతో వచ్చింది. ఇదివరకు ఎప్పుడూ దితిజ బృందంచేతా, దానవులచేతా, దేవతలచేతా రాని ప్రమాదం నడలచే వానరులచే వచ్చింది. పర్వతాకారులైన శాభాచరులు లంకను లగ్నపట్టాదు. సీతాహరణార్తుడు రామునిచేత రక్షస్త్రానికి తీరని కీడు మూడింది. ఒక్క కోరి వచ్చి లంకలో చొచ్చి. మన అక్షయ కుమారుని చంపి, లంకకు చిచ్చుపెట్టాడు పూర్వం. ఇప్పుడు మనసేనలతో, రథగజ తురగాలతో, సేనాసతులందరినీ రాముడు మట్టు పెట్టాడు. అహవానికి పోయిన అనురేళ్యుని, భగ్గురథాట్టినిరాయుడుణ్ణిచేసి, "బ్రదికి ఇప్పటికిపోయిబలంతో మళ్ళీ అవకాశం వుంటే తిరిగిరా" అంటూ అవమానించి పంపాడు. దేవ దానవయక్ష గంధర్వాదులు చేయని ఘోరావమానం కూర్చి చచ్చి దావని వాడిగా నీ అన్నను చేసి వడిలాడు" అని కారణం వివరించాడు. అన్న పాటుకు కుంభకర్ణుడు దంతపీడనంచేస్తూ, కన్నులు వివృతాలుకాగా. గంభీరంగా నైఋతయూధ పవరివ్మరుణ్ణి, యూపాక్షుణ్ణి వీక్షించాడు.

యూపాక్షుడు రావణుని చూడదొమ్మని

కుంభకర్ణునితో చెప్పుట

"షహాషంశ్రీ! అన్నపాటు విన్నాను. ఇప్పుడేపోయి వానరుల వధించి, మానవాధముడైన రాముని గుండె చీల్చి రక్తంపానం చేస్తాను. మనవాళ్ళకు వనచరావిషాన్ని విందు చేస్తాను. మా అన్నను అప్పుడు వచ్చి చూస్తాను" అని అన్నాడు. రోష వివృద్ధ దోషజ్ఞప్తమైన గర్వా లాపాలు అలించి యూపాక్షుడు మౌనంవహించగా, షహాద్యుడు మెల్లగా

ఉచితమైన విధంగా, “దేవా! విన్ను లేపించిన కారణం ఇది ఐనప్పటికీ, ముందు ప్రభువును చూచి, గుణదోష విర్ణయాల గుణించి, విజయావకాశాలు సమాలోచించి, తర్వాత యుద్ధ రంగానికి పోవటం యుక్తం” అని చెప్పాడు. కుంభకర్ణుడు “అలాగే” అంటూ లేచాడు. ఆ సంగతి రక్ష పీఠులు పరుగెత్తి రావణునకు నివేదించి “దేవా! తమ ఆజ్ఞ మేరకు కుంభ కర్ణుని లేపాము. ఆయన లేచి కూర్చున్నాడు. తమరక్కడకు పోతారో, ఆయన్నే ఇక్కడకు రమ్మంటారో నెలవీయండి” అన్నాడు. “నాశమ్మట్టి గౌరవపురస్కరంగా అర్హ సమర్పనాదికాలు నెరవీకొనిరండి” అని ప్రభువు చెప్పాడు. ఆ వృత్తాంతంకొని “ప్రభువు మిమ్ముల చూడాలనుకుంటు న్నాడు. దయచేస్తారా,” అని భటులు అడగా “ఇదిగో వస్తున్నాను. జ్ఞాతాం నియమండి” అని చెప్పి తల్పం నుంచి లేచి, బయటికి వచ్చి, దంతచాపనంచేసి, పరిమళ జలంతో ముఖం ముగించి, అభరణాలు ధరించి, బలవర్తకమైన పానీయాలు తృప్తిగా త్రాగాడు. అనంతరం, ప్రభువు అనుమతితో మదిరాసుటాలు, వివిధోపహారాలు రాక్షసాంగనలు సమర్పించగా, ఒక వేయింటిని త్రాగి, కుతుకబంటిగా భుజించి, సంపూర్ణ శక్తిమంతుడై, ప్రళయకాల జుఢర భీకరాకారంతో అన్న సమక్షానికి వయించాడు. ఆతని పాదాహతికి లంకానగరం దదరిల్లిపోయింది. ఆతడు దాల్చిన భూషణ ప్రకాశం రెండు వంకల బద్ధకరాంజలిచ్చాయా పంక్తిగా దాసించింది. బ్రహ్మ దర్శనార్థం సురపతిపోయినట్లు పోతున్న వాణ్ణి, సూర్యుండలాన్ని చుంబిస్తున్న మహాకాయం కలవాణ్ణి, మేరు పర్వతంవలె విస్తృత పరిమాణంకలవాణ్ణి, ముట్టడించిన పనచరయోధులు అబ్బురపాటుతో ఆలోకించారు. ఆ భీకరమూర్తిని చూచి కొందరు వానరులు కూలబడ్డారు. కొందరు భీతితో పారిపోయి రాముని శరణు చొచ్చారు.

అన్నను తన పోతున్న కుంభకర్ణుణ్ణి చూచి రాముడు
విభీషణుని ప్రశ్నించుట

కపులంతా కాండికికురై రావటం చూచి రాముడు లంకానగరం
వైపు తల ఎత్తి చూచాడు. “కపిల నేత్రుడు, పర్వతాకారుడు, భయద

శరీరుడు, నారాయణునివలె ఆకాశం లాకే పొడవు దేహం కలవాడు, అంబుడసదృశ వర్ణంకలవాడు, కాంచన కేయూరాది నానావిధ పరిష్కృత్య రమ్యుడు, స్వీయకాలిలో పరిసరాలను ముంచి తానే కనుపించువాడు ఎవడయ్యా! మిత్రమా ఆతడు! రాక్షసుడా! లేక బృందారకుడా! మన సైన్యం కకావికలైపోతుంది. ఇంత మహాద్యుతకాయంకల భూతాన్ని పూర్వ లోకం చూచి వుండకపోవచ్చు. మహాశక్తిమంతులైన మన వానర శ్రేష్ఠులు, ఇంతవరకు ఎవరికీ భయపడనివారు, ఈతని చూచి, స్వస్థానాలను వదలి నన్నాశ్రయించ వస్తున్నారు. నాకే ఈ మూర్తి పరమాద్యుతంగా వుంది. మనవాళ్ళు భయపడటంలో ఏంత ఏముంది! ఈతడు రాక్షసుడే అయితే, ఇటువంటి వాళ్ళు లంకలో ఎండరున్నారో! ఆకారంచేతనే కాక, పరాక్రమంచేతా, అత్యశక్తి ప్రయోగకళలతచేతా ఆరితేరిన వారి అందడందడంబట్టి రావణుడు లోకవిద్రావణుడై నాడు. సహజంగా ఆతడూ వరబలగర్వితుడే" అని విభీషణుని అడిగాడు.

విభీషణుడు రామునకు కుంభకర్ణుణ్ణి గురించి చెప్పుట

"రామచంద్రా! నీ పూహ సమంజసమైందే. ఈతడు భండనంలో గిట్టి వాసవుణ్ణి బట్టి బంధించిన బంటు. విశ్రవసోముని పుత్రుడు. నాకు రెండవ అన్న. పేరు కుంభకర్ణుడు. ఇంకా బలాదులు, మాయోపాయ చతురులు, కదనకళోరులు చాలామంది వున్నారు. కాని, వాళ్ళకీ దేహం లేదు. ఈ శక్తిలేదు. మిగిలినవారికున్న శక్తులన్నీ వర ప్రభావంవల వచ్చినవే. ఈతడు సహజశక్తి సంపన్నుడు. విచక్షణ కలవాడే కానీ, అన్నకోసం ఆత్మార్పణం చేసే అనురాగం కలవాడు. గత యుద్ధాల్లో అమర గంధర్వ కిన్నర యక్ష దనుజ విద్యాధరాదుల అశ్రమంగా జయించాడు. దేవతలకు ఈతని పేరు చెప్పితే మనశ్శాంతి నశిస్తుంది. వచ్చిన విజయాలన్నీ ఈతనివల్లనే వచ్చినై. కూలం కేల ధరించి, ఆలంలో వికటాట్టహాసంచేస్తూ, సంచరిస్తూంటే కాలుణ్ణి చేరలేని ప్రాణివలె, విరర జాలం నీళ్ళుకారిపోయేది. ఈయన భూమిపైన పడిన వెంటనే ఆకలితో వేల వేల సంఖ్యలో జంతువుల మ్రింగ మొదలుపెట్టాడట. ప్రజలంతా భయపడి ఇంద్రునితో మొరపెట్టుకుంటే, ఆయన వశ్రాయధంతో కొట్టా

దట. ఆ దెబ్బకు ఈయన అర్పటించసాగాడట. ఆ లోదనధ్వనికి దిశలు మార్చుకొని చెవులు గింగురుతెత్తుతుంటే నీరసించి లోకంవిస్మయమొందటం. అంతటి మహా బలశాలి. ఐరావత దంతం పీకి దానితో వెంటబడి ఇంద్రుణ్ణి హింసించాడు. మాటిమాటికి ఈతడుపెద్దే రాయిడికి తట్టుకోలేక శతక్రతుడు చాతకు విన్నవించుకుంటే ఆయన కుంభకర్ణుని చూచి గుండెలు చెదరగా నిబ్బరించుకుని, మా అన్నను పిలిచి “నీన్ను విశ్రవసుడు లోక నాశనానికి సత్యంగా నిర్మించాడు. అందుకే నీవు లోక భక్షణం, స్వర్గనధర్షణం, అన్యకాంతా శీలాపహరణం, ఆశ్రమధ్వసం చేస్తున్నావు. నీవు యధాస్థిలో వుంటే నా సృష్టి నాశనం అవుతుంది. కనుక నీవు చ్యుతకల్పాడుగా పడివుండు” మని శపించాడు. వెంటనే ఆయన వదనే నేల మూర్చతోపడ్డాడు. తమ్ముని పాటుకు దళవదసుడు దుఃఖించి “తాతా ఇంత అన్యాయం ఎందుకు చేశావు? నీదు ఎవడు? నీ మనుషుడు. ఉమ్మెత్త చెల్లెనా పెంచి తానే నరకటం తప్పని పెద్ద లంటాడు. అలాంటి స్థితిలో నీయంతవాడైన నీ కొడుకు కొడుకును మృతకల్పాడుగా శపించటం నీకు ధర్మమేలా అవుతుంది? నీ నృప్తిలోనే సార్త్వికజీవులు, హింసాజీవులు లేవా? నా తమ్ముడు స్వధావ విరుద్ధ కర్మ ఎం చేశాడు? ఇంత శరీరం, ఇంత ఆకలి ఎవరిచ్చాడు? ఎందుకిచ్చాడు? ఆ బుద్ధుక్షకు పరిహారం చావుమని శపించటమేనా? నీ వాక్యానికి తిరుగులేదు. ఎంతోకాలం జీవించి సుఖించవలసిన జీవి, సృష్టిహీనంగా వుంటి ఏం ప్రయోజనం? శాపసమృద్ధి ఉపదేశించు. శయనజాగరాలలో కాలనిరయం చేసి పునరీవిరుణ్ణి చేయి. సత్యలోకాధిపతివి. సత్యం పాలించు” అని పీనుడై ధాతను వేడుకున్నాడు. ధాత తన తొందరపాటును తెలుసుకుని “మనుషుడా! నీ మాటలు హర్షించ తగినదే. నా సృష్టి అనంతకాలంలో ఆఖండంగా క్రమపద్ధతిలో సాగిపోవాలె. ఉద్యమద్యభంగం జరుగరాదు. నీ తమ్ముడు నీ తండ్రి సకల్యా బలంతో విశ్వ విరోధిగా జన్మించాడు. ఆ కారణంచేత సృష్టి క్రమం దెబ్బతింటుంది. కనుక, నీ తండ్రి కోరికా, నీ ప్రార్థనా మన్నించి శాప పరిహారం చెప్పుచున్నాను. పర్వర కాలంలో ఆరు మాసాలు నిద్రావస్థలో వుంటాడు.

ఒక్క పగలు అగ్నిలాగా అప్రతిహతంగా తిరుగుతు ఆకలి తీర్చుకుంటాడు. ఈ నియమం పాటించినంతకాలం నీ తమ్ముడు చిరాయుష్యుడుడే పొమ్మున్నాడు. అంతటివాడు నీ వడిగిన నా రెండవ అన్న. నీచేత అవమానపడి విశాచరూతి అశాలంలో నిద్రలేపాడు. అతని చూచి కప్పులు బీతిల్లుతున్నాడు. ఎలా యుద్ధంచేస్తారో ఏమో ఇప్పుడతడు శిబిరం వదిలి అన్న వద్దకు వెళ్ళుతున్నాడు. ఈయన చేసే యుద్ధం వేరు. రెండు చేతులతో అందిన ఊవకోటిని ఆహారంలాగా కడుపులో వేసుకుంటాడు. ఈయన గునునం నిరోధించటం కష్టం. మన సేన భయపడకుండా “రావణుడు మాయతో ఒక యంత్రాన్ని (కీలబొమ్మను) రాక్షసాకృతిలో నిర్మించి పంపాడు. భయపడవలసిన పనిలేద”ని ప్రచారం చేయుట మంచిది. ఎంతచేసినా పూర్తిగా కాకపోయినా, కొంత తీవ్రనష్టం తప్పదు. చివరకు నీకు విజయం తప్పదు” అని సహాయను కూలంగా నలహా ఇచ్చారు షతీషణుడు. ఆ మాటలు విన్న రాముడు శాపామృగ సర్వసైన్యాధిపతిని పిలిపించాడు. “మహా సైన్యాధిపతీ! నీలా! నీవు జాగ్రత్తగా మన సేనలను వ్యూహాంగా తీర్చి లంకా ద్వారాలనూ, కీలక స్థానాలనూ, శృంగకాలనూ (నల్ల దారుల కూడలి) బంధించి, శత్రు చర్యల బలంగా నిరోధించు. శిలలు, పర్వతాలూ, వృక్షాలూ సమృద్ధంగా చేరవేయించు. రణభూమిలో నిర్మింపవారు తమ తమ సాధనాలతో సునిర్దంగా వుండేట్లు జతపరచు” అని ఆదేశం పాపకిక్కి ఇచ్చాడు. రామాజ్ఞ సేనావాదానికి తెలియపరిచి నీలుడు, తానుకూడ తన స్థానాన్ని కాపాడటంకోసం పోయాడు రైలవృక్ష పాణులై శరభ గవృక్షాంగద హనుమంతులు నల్ల ద్వారాలను ఆరికట్టాడు. కపిసైన్యం సూతనోర్వాహంతో వెనుక ప్రక్క నిర్మి విజయార్కటులు విపరీతంగా చేపించి. నీలుడు పన్నిన వ్యూహం లంకకు రెండవ సముద్రంలాగా తోచి కన్నులను ప్రేగైపోయింది.

కుంభకర్ణుడు రావణుని చూచుట

లంకలో బలవంతంగా నిద్రలేపిన కుంభకర్ణుడు, అర విమర మబ్బుతో, అతి మదిరాసానమత్తతతో ఆకులితచిత్తంతో అన్న వున్న

హర్యానికి వెళ్ళాడు. ఆతడువస్తుంటే రాక్షసులు బలాబలులు చేస్తుంటే, సోత్రాలు పతిస్తుంటే, పూలు చలుముంటే, గంవాలు చిలుకుతుంటే, రాజ మూర్ఖం నవనవశోభతో రాణించింది. మనోహరాతి మనోహరమైన అన్న హర్యాన్ని తరణి మేళు గర్భంలో ప్రవేశించినట్లు ప్రవేశించి, కణ్వంత రాలు గడచిపోయి, బ్రహ్మపుదర్శించే ఇంద్రుడులాగా దర్శించి, చుష్పక విమానంలో చిరాదంతురికస్థాంతుడై, అదోముఖుడై, ఆరోచనాపరుడై వున్న అన్నను చేరాడు. తమ్ముని రాకతో దళములును లేచుకుని “రా, నాయకా! రా” అంటూ సింహాసనంపైకుంచి దిగి వచ్చి అలింగనం చేసు కున్నాడు. అనుజుడు పాదాభిషేదనం చేశాడు. నిలేశించిన హేమ పీఠంపై ఆసీనుడయ్యాడు. రూక్షప్రేక్షణుడై “అన్నా! తికాలంలోనన్ను లేవలసిన అవకాశం నీకు చేసిన ప్రతిపక్షి ఎవ్వడు? వాకిక లేనట్లే భావించు. కాలం గడపకీ వివరించు కియానికి ఆనతి యిచ్చి పంపు” మని తమ్ముడు కోరాడు. తమ్ముడి కోరికనీతి గమనించి అన్న. ఆరమర లేకుండా, ఆ మహా వీరునితో చెప్పసాగాడు.

రామునిచే రాక్షసులకైన విపత్తు తమ్మునితో

రావణుడు చెప్పుట

“తమ్ముడా! మనం మంతనం చేసిన అనంతరం నీవు విద్రించావు. ఆ పిమ్మట జరిగిన వృత్తాంతం నీకు తెలియదు. సుగ్రీవుని సహాయంతో రాముడు వానరసైన్యాన్ని వెంటబెట్టుకుని, నేరుపు కట్టి, వానికి తరించి వచ్చి మన రాక్షల వీరుల మూలములుగా నాశనం చేశాడు. మన మహా సేనాసులంతా యుద్ధభూమికి పోవటమేకాని, ఇంతచరకూ రావటంలేదు. వానర వీరుల్లో పేరుగలవాడెవడూ మరణించినట్లు నేను వినికేదు. అందుచే నాకు లోపల భీతి కల్గింది. నగరరక్షణం నాతరం కాకుండా వుంది. నీవుకాక ఈ రక్షణారాజి నిస్తరించే దిక్కులేదు మనకున్న కోశా లన్నీ కూన్యస్థితి నందుకుంటున్నై. ఇప్పుడు లంకి బాల బాలికలతో, వృద్ధులతో, రుణాపీడితులతో నిండి వుంది. మొట్టవీరకు సర్వ లక్షణ సంపన్నమైన లంక వేడు శోభాదరిద్రాణంగా వుంది. ఇంతకు పూర్వం నీకు ఎటువంటి పనులు చెప్పలేదు. నీమీద నాకున్న ప్రేమా, నామీద

నీకున్న అనురాగ విషయవిధేయతలూ కలిసి నిన్ను అకాలంలో నిద్ర లేపించినై. నీవు ఇతర భావం పొందక, మన జాతి గౌరవం దక్కించు. మన పురాన్ని రక్షించు. నీయంత నీవే సురాసుర యుద్ధంలో జోక్యం కల్పించుకుని ఎన్నో విజయాలు నాకు సమకూర్చావు. ఇప్పుడు నేనై నిన్ను కోరుతున్నాను. నా అవమానాన్ని తీర్పు. నీ ఉపకృతి ఎన్నడైనా మరిచానా? మరువగలనా? భీమ పరాక్రమధుర్యుడవు. భుజ వీర్య శౌర్య ధైర్య సముద్రుడవు. సమిద్భూమిలో నేడు నీ సాహసం చూపు. నిన్నెదిరించే పోటు మగడు త్రిజగాల్లో లేడు. నాకీ ప్రియం చేకూర్చు. బంధు నాశనం తప్పించు. శత్రువుల మడియించి సంరంలో సాటిలేనివాడన్న కీర్తిని పునఃప్రతిష్ఠించు. దేవతలజయించిన నీకు నరవానరలొకచెక్కా? నీ విడుదల నిట్టార్పుల గాలికి శాత్రవ జలధర చయం నిల్చిపోతుంది. మనకు విజయశ్రీ వచ్చితిరుతుంది" అని.

కుంభకర్ణుడు రావణుని దూషించుట

అమిత భయార్తుడై అంగలారుస్తున్న అసురాధిపతి మాటలకు అలతి నవ్వు నవ్వి, "అగ్రజా! లోగడ సభలో మంత్రం సలిపేటప్పుడు మంత్రులూ, నేనూ, నీకు రాసున్న కీడు ఏ రూపంగా వుంటుందని ఊహించామో, ఆ విధంగా నేడు ఊహిత విరోధివైన నీకు వచ్చింది. ఇంకాలో విచారితం ఏమీలేదు. దురితంచేసే వాళ్ళు నిరయంలో కూలి పోయినట్లు, నీవుచేసిన పాపకర్మాలఫలం ఇప్పుడు అనుభవానికి వచ్చింది. ఈ సీతాపహరణ విషయంలో మొదట ఎవరితోనూ ఆలోచించలేదు. కేవలం శౌర్యమదాన్ని, వరదలాన్ని నమ్మి చేశావు. రాజోయే అనర్థాల రూపం ఆలోచించలేదు. కార్యం మించి ముంచుకుని వచ్చిన తర్వాత అంగలారిస్తే అయ్యేదేముంది? వాడు నీతివీత కానేకాదు. దేశకాల పాత్రాల తెలిసి చేయని కృత్యాలు హవిస్సు అపాత్రులకు దానంచేసినట్లు వ్యర్థం అవుతై. అవి ఉత్తమ మధ్యమాధమ రూపంగా పరిణమించుతై. ద్రవ్యం అన్నా, దేశకాలాలన్నా, ఆత్మప్రయోజనారణగా ఆలోచించడతై. వంచ సంబంధాలను పరిశీలించి, సచివుల ఏకాభిప్రాయాన్ని సాధించి చేసిన కార్యం సత్ఫలార్థాన్ని ఇచ్చి తీరుతుంది. ధర్మార్థకామలు వేరువేరుగా

వున్నా, వాటిని అర్హకాలాల్లో అనుభవించాలె. ధర్మదృష్టితో అర్థాన్ని పొందాలె కాని, కేవల ధర్మం, కేవలార్థం అంటు ఏవీ అనుభవానికిరావు. క్రమం తెలిసి పురుషార్థాలు పొందేవాడు లక్ష్మికి అటవట్టు అవుతాడు. కేవలం కామపిశాచాన్ని ఆశ్రయించి బ్రదికేవాడు మానవరూకాడు, వాణ్ణి పిరి చేరనూచేరదు. పైమూడు పురుషార్థాల్లో ఉత్తమమైనదన్ని, నృపుడు కాసి, నృపమాత్రుడుకాసి, విష్ణుతో అనుష్ఠించకపోతే గుండెలు పగిలేట్లు చదివి ఏ ఫలం సాధిస్తాడు? క్రమ మాత్రమే మిగులుతుంది. సామదాన భేద దండోపాయాలను, ధర్మార్థకామాలకు అనుసంధానంచేసి కార్యవిశ్వ యాత్నార్థం సచివులతో సంప్రదించి, విశ్వయానికివచ్చి చేసిన విర్ణయం కీరు పెన్నడూ రావీయదు. ఆ విధంగా చేసినవాడెవరైనా దుఃఖాన్ని అణుమాత్రం కూడా పొందదు. శాస్త్ర మర్మాలను తెలుసుకోకుండా, పశు బుద్ధితో, చైతన్యంగా, చిత్తభ్రమలో వున్న రాజు పెచ్చేట్లు ప్రగల్భాలు కొందరు సచివులు కొట్టుతారు. భట్రాజులవలె పొగడుతారు. వచ్చే ప్రమాదం వాళ్ళకు తెలియదు. అర్హకాస్త్రానినభిజ్ఞులూ, అత్యధిక లక్ష్మి సంపాదనాసక్తులూ, దురాశాపరులూ, దుర్బుద్ధులు చెప్పే హితవు పాటించే వాడు పొందే ఫలానికి నీవు ప్రత్యక్ష తార్కాణ. మాటల్లోతీపి, మనసులో చేదు పెట్టుకుని విరోధులకు రహస్యాల చెప్పతూ, అందుకు అనుగుణంగా పోషించే రాజుచేత కర్మ చేయిస్తూవుండే మంత్రులు ఎందరో వున్నారు. మహారాజైనవాడు, పథవుకంటే, మగువకంటే మత్తు కల్గించే వాళ్ళ మాటలు వినక సమయంచూచి సాగనంపాలె. కాని, ఆచరించి అధఃపతనం పొందరాదు. శాత్రవలరం తెలుసుకోక, కేవలం స్వజన బలాన్నే నమ్ముకున్నవాడు చెటిపోక ఏమవుతాడు? మన తమ్ముడు విభీషణుడు మన క్షేమంకోరి మంచి మాటలెన్నో చెప్పాడు. వాటిని నీవు విగ్రహించావు. ఫలితాన్ని పొందావు. ఇప్పుడైనా నీవు ఆ పని చేయటం నా అధిమతం. నేను చెప్పవలసింది మళ్ళీ చెప్పాను. అంశమాత్రంచేత నీ ఇష్టానికి వ్యతిరేకంగా విభీషణునివలె ప్రవర్తించను" అని కుండకర్ణుడు చెప్పాడు.

రావణుడు కుంభకర్ణుని తోపించి పలుకుట

కుంభకర్ణుడు అరచుర లేచుచు, శాంతగంధీరంగా, సమరచేకం చేశాడు. కాపి దోహదబద్ధుల అట్టు, నేట్టు, తీట్టు గండులో కూసు కరిపివట్టయింది. కోపం తీవ్రస్థాయిని పొందింది. అరిచిన ప్రయోజనానికి అపకర కలిగింది. పుండుపై చారం చర్మ కణుకట్టివట్టయింది. సూదుడు చొప్పింది. అప్పుకోలేని అగ్రహంతో "ఓ జలవంతుడైన తమ్ముడా! అవార వియదుంగం అవాద్యునివలె నాకు పీడలు పోలిస్తూనే శాపిస్తున్నావేమిదా? అపక ప్రవంగం అపితే మంచిది. ఈ సమయంలో చేదువరిసింది చేదుక వాగ్ద్యుడుం చేస్తున్నావెందుకు? పాపపాదో, తెలిపితేకయి, అత్యుత్తమైగం : శ్వాసచేకనో కార్యం చేయటం జరిగింది. "అది తప్పు, అది తప్పు" అంటూ వచ్చిస్తే వచ్చే వరం నాకే ముందీ? పీకేముందీ? గతాన్ని కూర్చి ఏకీకృతే ఏం రావం? అదిగతం గాని, పరమాపరాధి, ఏదిదంగా సాపించాలో అది మంగా చేయాలెకాని, ఉపయోగంలేని ఉపన్యాసం ఎందుకు చేస్తావు? భూర్జం చెప్పిందే ఇప్పుడు మళ్ళీ చెబుతున్నావు. ఇందులో కొత్త ఏమీలేదు. అప్పుడు నీ మర్యాదకి నా మరం ఏమిదో బోధపడిచానుకదా? పృథా రూపకరూపక భాషబాధ ఇప్పుడిద్దరికీ వ్యర్థం. నీకు నాపైన అన్నగ అనురాగంవుండే, అదలా ఉన్నాడు, అదుకోవాలి తోస్తే, నా అవమానం నీకిగా చాచిస్తే, నేను కోరినట్లు, రామరక్షిణుల, వానరు పీవు ఆహారంగా గ్రహించు. అదలా అదుకున్నవారే మిత్రులు. దుఃఖంలో తోడ్పర్చవారే బంధువు. నేనుగా చెప్పవలసింది లేదు. నీవేది నిర్ణయించుకుంటే అది చేయి" అని దళకంపురన్నారు.

కుంభకర్ణుడు రావణుని తృప్తి పరచుట

అన్నె వింశాగర్భిత, రోషభాషణలు విన్న కుంభకర్ణుడు, వినయ ముచుకో కుంఠో విజ్ఞాపించాడు. "రాక్షసేశ్వరా! సంరపించుకు. కోపం విడిచివెట్టు. శాంతురవుకమ్ము. నేర్పడికివుండగా నీకు శోకించే అవసరం లేదు. నీ శాత్రువు రూపుమాపుతాను. నేను నీకు సోదరుడను కనుక, ఆపత్సమయంలోనైనా నిపురమని తెలిసికూడా నీకు నీతి చెప్పాను.

వినకపోలే తప్పు నాదికాదు. నాకు అన్నదేకాక, ప్రభుదవుకూడ. విచిత్ర
కావంతో మృతప్రాయుడనైన నన్ను బ్రదికించిది నీవు ఈ దేహాన్ని
కాపాడుతుంది నీవు. నా వివేచిత పుట్టెవారణకు దేవమానవ దానవహింస
కాక కేవల మృగమాంసాశనభోజన భాజనాంతో తృప్తి కలిగిస్తుంది
నీవు. ఎన్ను నిండిచటం నా ద్యేయం కాదు. ఆ రాముని నేను చంపక
వాడే నన్ను చంపితే నీ చావు తథ్యం. నీవు దావటం నాకిష్టం ఏ మాత్రం
లేదు. అందుకు ఇంత చెప్పాను. నీవు రక్షించిన శరీరం నీ కోసం
త్యాగం చేయలేని కాపురపుట్టెకాను. దావగా మిగిలినవారు సంతోషించే
లాగా వానరులను పట్టివదిస్తాను. త్రిమూర్తులెడల్కొన్నా
లూం భరిస్తే నేను సమరంలో సరిస్తే సరాభావం పాలుకమానదు.
నా చేతి గ్రుద్దు రాముడు భరిస్తే, రాముని బాదాదు నా నెత్తురు
త్రాగుతై. నాకు సైన్యంతో పనిలేదు. ఆయుధాలతో అంత
కన్నా పనిలేదు. నా రెండు చేయలే నకుదాదు. బాహువుల్లో వలలో
చేపలాగా వానరులను బండించి నలులనడిపినట్లు నలుపురాను. పడు
పానంతో నంజుడులాగా క్రోధుల నొక్కటే రాచకుంటాను. ఈ
బ్రహ్మాండ కటాహాన్ని నా అరచేతులతో చరిమిడి ముద్దచేస్తాను. సంత
యంపడ్తు. నేనాగ్రహిస్తే సూర్యచంద్రుల గరుదు తప్పుతారు. అగ్ని
చల్లారి అహరం అవుతుంది. శతపక్షుటి బలిపశువుచేసి మ్రింగురాను.
నీవు నీవాళ్ళతో నేపచ్చేదాకా, ఇహ సుఖాలన్నీ ఇష్టంలేకుండా అనుభ
వించు. నేపోరాహుడుకాగ రాముడు అక్షయంగా సీత పొందకయగును
నీవు కోకింపపడ్డు. నాతో నిద్రించిన నా పర్వశక్తులు నాతోనే జాగృతా
లైనై" అని.

మహాదరుడు కుంభకర్ణుని మరణాన్ని ఖండించుట

ప్రతిపక్ష భయంకర బాహుగరుడైన కుంభకర్ణుని మాటలకు మహా
దరుడు అసంతృప్తుడై, "కుంభకర్ణా! పుట్టింది గొప్పపంశంలోనే కాని
బుద్ధిలేదు. ప్రాక్తిరుడులాగా గర్జంతో ప్రగల్భాలు పలుకుతున్నావు.
కార్యంలో లోతుపాతు తెలుసుకోలేక బాధుడవలె భవిష్యవెందుకు;
నీదేవుతం; ఏమిరాజనీతి; త్రిలోక కానకుడైన రాజకు పీఠి తెలియదా;

నోటికి వచ్చినట్లు మాట్లాడావు జ్ఞానంచే పెద్దగాక వయస్సుచే పెద్దయైన వాడు పరికినట్లే వుంది నీ నీతి. ధర్మార్థకామాలు తెలిసి ఆచరిస్తే మంచి ఫలితం వస్తుందన్నావు. దానికి తగినలోకానుభవం ఏదైనావుంటే చెప్పు. దేనికి ఏ ఫలితం వస్తుందో నేనూ వింటాను. అన్నిటికీ ప్రధానమైంది కర్మే కదా? కర్మలేకుండా పురుషార్థసిద్ధులెలా వస్తాయో విచూచిస్తావా? పాపపులకు శ్రేయం కల్గిం, పుణ్యపురుషులకు పీడకంటం లోకంలో చూడటంలేదా? అదర్థంగా వున్న అనర్థ కార్యాలు ధర్మార్థ కామాలు తెలిసిచేస్తే వచ్చే ఫలాన్ని ఇస్తనైకదా? ఇంక అన్నిటికీ ధర్మమే మూలం అని ఎలావాదిస్తావు? ఆచరణంగా పుణ్యకర్మలు చేస్తేనే ఇహిక సౌఖ్యపరశ్ర తోగలు వస్తాయని లోకులంటుంటారు. స్వైరవిహారంగా ప్రవర్తించేవాణ్ణి సర్వసౌభాగ్యలు ఎందుకు పొందుతున్నా? మన ప్రభువు అర్థకామాలో, అర్థం అనంతంగా వుండటంచేత కామాన్ని ఆశ్రయించి సుఖపడకొరటంతప్పా? మాకు మాత్రం ఆ మార్గం నమ్మతమే. అందులో శాస్త్రపురపట్ట చేసే ప్రతి కార్యం ఆనంద కారణమే. ప్రభువు చేసిన తప్పేమిదో చెప్పగలవా? నేను ఒక్కణ్ణి యుద్ధం చేస్తానన్నావు. అది నీకు తప్పని చూపిస్తాను. రాక్షస లోకంలో పేరెన్నికకన్న కర దూషణాదుల పదునాల్గవేలమందిని ఎవడు జనసానంలో వడించాడో, ఎవడిచేత నీ అన్న ఇంత ఇంత చింతకు గురి అయినాడో, ఎవడిపేరు చెపితే ఇప్పటికీ వాళ్ళ బంధువులు నిద్రపోకో, ఆ రాముని మార్కొనటానికి నీవొక్కడవుపోరావా? పోయి నీ అన్నకు విజయం లెస్తావా? నమ్మతగిన మూడేనా? క్రుద్ధ కేసరి వలె నున్న రాముణ్ణి రాక్షస లోకం తేరిచూడలేకపోయిందే? అనహయదవై నీవతనితో అని చేస్తావా? నీవు ఒక్కడవుకాక సనైన్యంగా పోవటం నాకిష్టం. రాముడు మానవుడేకాని ఇతనివంటివాడు ఈ లోకంలో ఇంతకుపూర్వం పుట్టలేదు. ఇకముందుకూడా పుట్టడు. నీకు పోలిక చెప్పాలంటే వజ్రపాదే ఒకడు. దాస్కరుడు ఒకడు. పీళ్ళను ప్రభువు స్వాధీనం చేసుకున్నాడు. కాని, ఈతడు కాలేదు. భేదం తెలుసుకో. ఎందుకు సుఖంగా వున్న స్రావాన్ని కిష్టపెడతావు? అని పర్కి రావణుని చూస్తూ, "ప్రభూ! నేను మీకొక మోతం చెప్పతా" నన్నాడు.

రావణునకు మహాదరుడు ఉపాయంచెప్పుట

“నేను చెప్పేది నీకు సమ్యక్మైతే నా వాక్యాలు అలెకించు. ఈ యుద్ధానికి కారణం నీత. అమె నీ చేతిలోనే వుంది. దానికోసం ఇంత విచారం ఎందుకు? అమె నీకు తనంత స్వాధీనురాలు కాలేదనికదా నీ దాదా? కుంభకర్ణుడు, నేను, దీక్షిహ్వారు, వితర్కనుడు, సంహృద్రి, మేం అయిదుగురం కలసి రామునితో పోరాటానికి పోతాం. ఈ విషయం చట్ట ణంలో చాచింపు వేయించు. మేం మా శక్తి కొలది యుద్ధం చేస్తాం. మేం జయిస్తే ఉపాయంతో వనేలేదు. మాచేత రాముడు నిహారుడు కాక మేమే ఆతని చేతిలో హరులమయితే కార్యమేలేదు. మేం చావకముందే చేయవలసినదాన్ని ఆలోచించి వుంచాను. మేమే దాదాలతో శరీరాలను గట్టుపెట్టుకుని, రామనామాంకిత మార్గణ చిహ్నాలుగా చూపిస్తూ రామ లక్ష్మణుల చంపినట్లుగా సింహనాదలుచేస్తూ నీ వద్దకు వచ్చి వ్రాల్తాము. అప్పుడు మాకు దిహాకృతురిస్తూ ఏనుగుపై ఈ వార్తను పురమంతా చాచించు. భటులకు, తక్కినవారికి నివిధ పదార్థాలు దానంచేయి. నీవు అనంతంగా మదిర త్రాగు. సుగంధ ద్రవ్యాలను శరీరంలో అలదు. క్రమంగా ప్రథ లంకంతా వ్యాపిస్తుంది. నీవు చల్లగా చేరి మంచి మాటల తోనో, అబద్ధాలతోనో, రత్నకాంచనాది వస్తుసంతానంతోనో ఆశ రేకె త్తించి స్వాధీనం చేసుకో. అంతతో నీ మనశ్శల్యం అంతరిస్తుంది. ఆరవాళ్ళ బుద్ధి క్షణ చపలం. భర్త షరణువిని మనసు మార్చుకోవచ్చు. ఇక వేరే దిక్కులేక నీవే దిక్కుని భావించవచ్చు. ఇది నాకు తోచిన అవాంతర కార్యం. ఈ మార్గం నీ సోదరునికి కూడా మంచిది. కాదని పోతే కాండర్కం పొందటం భయం. కుంభకర్ణా! విన్నావుకదా? ఆ విధంగాచేసి చిరకీర్తి పొందటం నీకు శ్రేయం” అని చెప్పాడు.

కుంభకర్ణుడు మహాదరుని నిందించుట

కుంభకర్ణుడు ఆ మాటలు విని క్రోధాన్ని పొందాడు. “ప్రభువు పడ్డారు అనరాగా చేసుకుని హద్దులు దాటి పర్కిన మహోదర మంత్రి పర్యా! మౌనంగా వుంటే నీ గౌరవం చివరంట దక్కేది. రాజనీతి విశారదునిలాగా అంతన ప్రారంభించావు. అరమాధములు కూడ

చేయని ఆలోచన చేశావు. పౌరుషవంతులు, అభిమానలు, వాక్కురులు
కారు. నీవేదో విషయాన్ని లోతుగా చూచానని చెప్పావు. నీవు చూపిన
ఉదాహరణలు బాహ్య స్వరూపాలేకదా : “పాపులు సుఖపడుతున్నారు.
పుణ్యాత్ములు దాదపడుతున్నారు” అన్న నీ మాటలు లోతెరింగి పర్కిన
వేనా ? అన్నింటికీ కర్మ మూలం. కాదని ఎవరన్నారు? కర్మంటే
లక్షణం లేక చేసేవని. దీనికి లక్ష్యం ఏమిటి ? లేక కారణం ఏమిటి?
కార్యం కారణ రహితంగా, అంటే ప్రయోజన భూస్యంగా ఎవరైనా
చేస్తారా ? కారణం కామవాంఛ అయినట్లయితే కర్మదాన్ని జేసుకొ
పొందేందుకు చేయాలి కాని సర్వనాశనం కోరి ఎవ్వరు చేయడకదా ?
వర్తమానంలో పాపకర్మలు చేసే వ్యక్తి లోకీకదృష్టిలో భోగాలు అనుభ
విస్తున్న మాట నిజమే. అందుకు ఎప్పుడూ వర్తమాన కర్మ కారణం
కాదు. జన్మాంతరకర్మ. వెనుక మంచికర్మలు చేశాడు. వాటి ఫలితం
ఇప్పుడు పొందుతున్నాడు. ఇప్పుడు పాపకర్మలు చేస్తున్నాడు. భవిష్య
జన్మలో అనుభవిస్తాడు. అంతేకాని, ఈనాడు చేస్తున్న కర్మ ఫలం
కాదు. కాని, ఇప్పటి కర్మ ఫలమే కలిసివస్తున్నట్లు కనుపిస్తుంది.
అందుకు ప్రత్యక్షంగా నా అన్న జీవితాన్నే ఉదాహరిస్తాను. మహా
మౌర తపస్సు చేశాడు. ఆత్మ లింగార్చనతో శతకోటి శివాయాలో
విశ్వరూపంతో అర్చన చేసి ప్రతి రేని శివపూజారుంధరుడని పేరు
కన్నాడు. ఈ సుకృత ఫలం సర్వలోక శాసనకర్తగా చేసింది. తర్వాత
పాపకర్మలకు పాల్పడ్డాడు. సుకృత ఫలం నశించేవరకు పూర్వకర్మఫలం
అనుభవిస్తూనే వున్నాడు. పొందిన వరాల్లో లోపం, చేసిన సత్కర్మలో
బలం తగ్గకనే పాపకర్మ ఫలంలో చేరింది. అనుభవానికి వస్తోంది.
మీరంతా దేవతలను ఓడించినవాళ్ళే. కోరుకో తన్నులెందుకు తిన్నారు?
ఎందుకు చస్తున్నారు ? ప్రవాహం వుంది. పారుతూంది. మనకు పై
నుంచి పారుతున్నదే కనుపిస్తున్నది. కాని, దానిగమనం అధోముఖంగా
జరుగుతుంది. నీవు చెప్పిన సలహా శాస్త్ర సమ్మతమూ కాదు, యుక్తి
సహమూ కాదు. కృత్రిమంగా రాముణ్ణి చంపి, బహుమానాలు పొందు
తావా ? అంతపాటిదేనా నీ సరాక్రమం? అందుకేనా ఇంత నోరుపారేసు
కున్నావు ? మానవుడని చేప్పే రాముని ఎదుట పదజేత, దొంకదారి

బ్రదుకచూచే నీవు నాకు శ్రీరంగనీతులు చెపుతున్నావా? నన్ను కూడా పోవద్దని చెప్పి అన్నకు కృతఘ్నుడుగా నన్ను జీవించమంటావా? అన్న కోసం నేను చేయండి లేదు. మీరిందరున్నా సన్నెండకు లేపాడు? అన్న తత్త్వం నాకు తెలుసు. కొడుకు ఇంద్రజిత్తు, నేనూ ఆయనకు రెండు భుజాలం. మా అన్న కరుణా హృదయం అపార సముద్రం కనుక, నీవంటి కాపురుషులకూ, పండితమానులకూ, బాలికులకూ, ఇచ్చకిమారులకూ, హీనబుద్ధులకూ ఆశ్రయం ఇచ్చింది. తిన్నఇంటివాసాలు లెక్కించి నట్లు ఆయన చేటుకు మీరంతా కారకులై నారు. అలాగే మీరు విభీషణ్ణులు చెప్పిన హితోక్తులు పాటించినట్లయితే ఇంత వివరీతం వచ్చేది కాదు. నా అన్న బలహీనతను బాగా తెలుసుకున్నారు. ఆయన అనుకున్నదాన్ని ప్రతిఘటిస్తే వెంటనే విరోధిగా చూస్తాడు. త్రికరణపద్ధిగా ఆయన జేమం కోరేవాళ్ళుం కనుక విరోధం వచ్చినా హితం చెప్పాం. మీ మంత్రాంగం, నిత్యకళ్యాణం, సచ్చతోరణంగ, మూడుపూలు, ఆమకాయలుగా, విజయశక్తి విలాస భవనంగా, సకల దైత్య, దానవ రాక్షసలోక సంరక్షకంగావున్న లంకా నగరాన్ని, రాజ శేషంగా, నిర్వీర్య నేనా సుహృద్బాంధవంగా, తూన్య సమస్తకోశంగా చేసింది. నీ యుక్తి నా అన్న ప్రయోగించిన రెండు యుక్తులకంటే గొప్పదా? సతిశరణ్ణుపాలు చూపించాడు. మూర్ఖాగతులైన దాశరథుల చూపించాడు. ఆ దృశ్యాలకే చలించని సీత, నీ పాదబోలు యుక్తికి వశ పడుతుందా? సీత అన్నకు ఎన్నడూ దక్కదు. నే జీవించి వుండగా, లంకకుగానీ, లంకేపడికిగానీ ఏమాత్రం ప్రమాదం రానూరాదు. నేను మరణిస్తే అన్నకూడా మరణిస్తాడు. కాప సంబంధమైన నిద్రా కాలంలో నేను బలవంతంగా లేపబడటం నాకుగానీ, నాపై ఆశపెట్టుకున్న అన్నకు కాని శుభ సూచకంకాదు. అసదృశ మాయాయుద్ధ ప్రవీణుడు ఇంద్రజిత్తు కూడా ఈ దైవ వైషరీత్యాన్ని విరోధించలేదు. మీ దుష్ట మంత్రాంగ ఫలంగా వచ్చిన జాతి నాశనాన్ని యథాశక్తి వారించ యత్నిస్తాను. కాదా? అన్నకోసం ఆహవంలో ఆనందంగా దేహత్యాగం చేస్తాను. వీర లోకాన్ని చూరకొంటాను. నన్ను జయించినవాడే నా అన్నను కూడ

జయి పాడు. అగ్రజా! వ్యధపడవద్దు. నిందలేక బొందిపోదన్నాడు. సీత నీకు విమిత్తం, నాకు నీవు విమిత్తం. ఇందరిని పోగొట్టుకుని, ఇంత అర్చరిపాలై, అవమానం పొంది, సీతను ఇప్పుడు రాముని కర్పించి జీవించటంకంటే, నీ లక్ష్యంకోసం నీవు, నా లక్ష్యంకోసం నేనూ, వీరులంగా పోరి మరణించుదాము. నా పతనానంతరం నీవు యుద్ధం మాన వద్దు. అనిమిత్తాలెన్నో అప్పుడే లంకలో చూచాను. ఈ యుద్ధం కులక్షయానికి వచ్చింది. ధర్మం బలం పుంజుకుంటుంది. అచ్యుత జేయం జరిగి తీరాలి. అందుకు మన యిదరం అర్థంగా వున్నాం. నీవు వేద మూర్తివి. మహా శవస్థివి. సర్వశాస్త్రపారంగతుడివి. అయినా వివక్ష ఎరుగని అంధకామురుడివి. గతం నశించామి, కృతం స్మరామి. నా విశ్వయూ విన్నావుకదా! నాకు అశుజ్ఞతో ఆశీర్వులనిచ్చి పంపు” మంటూ కుంభకర్ణుడు భూత భవిష్యద్వర్తమానాలను సింహావలోకనం చేశాడు.

రావణుడు మెచ్చి కుంభకర్ణుని ఒంటిగా

యుద్ధానికి పోవద్దని చెప్పుట

అసురేళుడు తమ్ముని మాటలునివి పొంగే అనందంతో ఆరింగనం చేసుకున్నాడు. “తమ్ముడా! నూటికి నూరుపాళ్ళు సత్యం చెప్పావు. నీవు చెప్పినట్లే చేస్తాను. ఈ మహోదర మంత్రి మాటల మాటున దాగాడు. రాముని చేతిలో నేనే అవమానపడిన నే ఈతడు రాముని ఎదుటికిపోతాడా! అందుకే నా అర్థప్రాజమైన నిన్ను రేపాను. నీ వొక్కడవే ఈ ముప్పు దాటించే తెప్పవు. కూరిపాణివై ఆ కూరిపాణివలె, పాళపాణివలె కదలానికి పోయి, కపులనూ, రామలక్ష్మణులను కరుపార భక్షించు. నీ ఆకలికి తగ్గ ఆహారం సరుకూడింది. సారకం చేసి నా దుఃఖోపశమనం చేయి. నిన్ను చూస్తే కప్పులు కాలికి బుద్ధిచెప్పుతారు. అందితే ఆహారం అవుతారు. నైవ్యం సీతి చూచి దాళరదులు గుండెలవరి చస్తారు. నీ రాకకు ఎదురుచూస్తూ శోకం మరచి కర్తవ్యాన్ని కఠినంగా ఆలోచించి పాలిస్తాను” అని చెప్పుతూ కేతుగ్రహ విద్యుక్త భాను వింజనలాగా సభలో సింహాసనంపై దాసినాడు. అన్న కోరిక మేరకు

కుంభకర్ణుడు యుద్ధ సన్నాహం చేయించి. కాలాయనమూ, కనకదూషితమూ, శక్రవజ్రస్పృభమూ, సాధ్వనదమూ, దేవ యక్ష దైత్య దానవ గంధర్వ సూదనమూ, వసుదుగ్రవహ్నిజ్వాలమూ, అనమరేజమూ, వీప్తమూ, దృతరక్తమాల్యమూ, శాత్రవశోజిత రాగిరంజితమూ, నిరంతర పూజితృప్త బరిష్ఠసత్త్వమూ, అయిన కూలాన్ని హస్తంలోచార్చి, అన్నదిక్తైః, “అగ్రజా! అహరహీ నేమ పోరున్నాను. నా సైన్యమంతా ఇక్కడే వుంటుంది. నా కవచసమైతే పిలిపించుకుంటాను. అంత మహాయోధులమందు వీరెంతా నెలవు” అని అన్నాడు. “తమ్ముడా! నీవు ఒంటరిగా పోవద్దు. ధ్వజనీచయం సేవించగా, సన్యాయుధులు ధరించి పదాభివర్గం పరివేష్టించిరాగా, మహారాజవలె రథాంగదానికి పో. కప్పలు శౌర్య నిర్భులు. వేగవంతులు. సాహసులు. అహవరుంధులు. నీవు ప్రమత్తుడవు. నీకు ముందుచూపేకాని చెరుకచూపులేదు. ఏడుగురుపాదులతో వుంటే చావు కోరంతో, గోళ్ళతో, మునలముద్గర కూల గదాది సాధనలతో చేయలేని హింసచేసి చంపుతారు. వాళ్ళ యుద్ధపద్ధతేవేరు. అది వాళ్ళ నాయకులకూ, వాళ్ళకే తెలుస్తుంది. అందువల్ల నీకు తోడుగా సైన్యం వుంటుంది” అంటూ, గిరి విర్గత కంఠీరవంలాగా సింహాసనం దిగి, మదంతావళంవలె నడచివచ్చి, సర్వాధరణ భూషితాలై, అనంత వాసుకులవలె బరిష్ఠాలైన బాహువులు చాచి, ప్రియమూర కొగిరించి, కంఠంలో వెలిగే సర్వ రత్న సానమైన రాంచనమణి మాల గళభూషణం కావించాడు. చెవులకు బంగారు కుండలాలు అలంకరించాడు. సువాసనా వాసితమైన పుష్పదామాలతో, సుగంధలేపనాలతో శరీరాన్ని శోభావంతం చేశాడు. అన్న చేసిన అలంకరణలతో హవనం వ్రేల్చిన అగ్ని లాగా కుంభకర్ణుడు దేవీప్యమానంగా ప్రకాశించాడు. శ్రోతృశ్రవణంతో వాసుకీ పరిబద్ధమందరాద్రిలాగా వున్నాడు. స్వర్ణభారసహం, నివాతం, అకాండ విచార్యం, వైద్యుత తేజోచింతం, అయిన కవచాన్ని ధరించి, మహాత్ముడూ, వీరుడూ అయిన కుంభకర్ణుడు సంహారుణ రంజితశైలంలాగా ప్రతిభాసించాడు. వాడునుడు కార్యార్థిస్తై త్రివిక్రములై నట్లు అంతకు ఇంకంతపెరిగి అన్న పాదాలకు ప్రదక్షిణ నమస్కారాలు చేసి, ఆలింగనం చేసుకుని అహవరంగానికి అధిముఖంగా నడిచాడు.

కుంభకర్ణుడు యుద్ధానికి పోవుట

కుంభకర్ణుడు అన్న అదరాఢిమాన గౌరవాలను అందకొని పింహాధ్వని చేస్తూ పోరాటానికి పోయింటే, పురజనులు పట్నాలు చల్లారు. అతివలు హారతులులెత్తారు. శంఖభేరిధాంకారాలు సంకులంగా రేగినై. రథగజచరగపదాతులు విచారితోత్సాహంతో వెంటనంటిపోయినై. బహువిధ మృగయాదాదిరోహలై వీరులునడిచారు. ముందు నడుస్తున్న భీమరూపుడు, అనగంధమ తుడు, నూరు విండ్ల వెడలు పూ, ఆరునూర్ల ఉన్నతీ, రథచక్రాలవంటి నేత్రాలు, రాద్రహాపం, తైలనన్ని భాంగం, వృక్షదగ్ధతైలోపమ తనుపూ, గహ్వరాస్యంగల కుంభకర్ణుడు వెడ నవ్వుతో తన వారిని చూచి “దైత్యనాథులారా! మిడుతలపై చిచ్చు పడటు కోతి గుంపుపై పడతాను. కాని, అవి నాకేం అపకారం చేసినై? మాపంటివాళ్ళ ఉద్యానవనాలకు శోభకల్గిస్తూ ఉండవీ. మన నగరానికి ప్రమాదం తెచ్చింది మానవులైన రాషులక్ష్యులు. వాళ్ళను చంపితే ఇక యుద్ధంలేదు. ముందే వాళ్ళను వాశపేసుకుంటాను. ఆ దిక్కుకే పోదాం పదండి” అనగానే అసురులంతా అర్పాటలు చేశారు. దాశరథుల పోటు కుంభకర్ణుని వ్రేటుతో ముగుస్తుందని నిశాటులు సంతోషించారు. రావణాసుజుడు రాముని దిక్కు నడుస్తుంటే వెనుకటి వీరులకు తోచిన దుర్నిమిర్తాంషి తోచినై. తెలిసికూడా కాలచోదితుడైన ఘటకర్ణుడు ముందుకే సాగెడు. వచ్చే భీమరాక్షసుని ఆకారం చూచి భీతితో కొందరు వానరులు చచ్చారు. దిశ్యుల గారికి నిల్వలేక మరికొందరు చచ్చారు. పదఘట్ట నానికి కంపించే భూమి చలనానికి సురిగి కొందరు చచ్చారు. వారాహాతికే మేఘాల్లాగా, పవంగ సేన బగ్గంపాడుగా పోరిలో నిల్వలేక పారిపోయింది. తన రాకతోనే కీకనైన్యం తమంతతామే చస్తూ పారిపోయింటే చూచి రాక్షసశ్రేష్ఠుడు నవ్వుకున్నాడు. వెంటపడ్డాడు. అందినవాళ్ళను ఆహరించాడు. అగచడలు అదుపుతప్పారు.

పరుగెత్తే వానరులకు అంగదుడు ధైర్యం చెప్పుట

“కపియోధులారా! ఎందుకు పారిపోతున్నారు? ఇంతవరకు రాని ఉపద్రవం ఇప్పుడేమి వచ్చింది? సరి సరి గవయగవాక్షులంటే రాక్షసు

అకు గుండె గాలంగా చేసిన మీరు నిరేతుకంగా పారిపోతున్నారెందుకు; ఇప్పుటికి ఎరుగని విరికితనం ఇంతలో ఎలా వచ్చింది? మీరు ప్రాకృత వానరులుకారే; పారిపోవటానికి; మృత్యువుపోయినచోట లేవా; సంగ రంలో చచ్చి యశఃకాయలు కాకుండా నీచపు చావు చసారా; మీ పరాక్రమానికి రాక్షసులు వెరచి రాక్షసాకారంతో యంత్రపు బొమ్మను యుద్ధం లోకి తెచ్చారు. ముంసాశనులు మాయాపులని మీకు తెలుసుగదా; పైపై పర్వతాలు పడవేయటం కాకుండా నేలపై పడేట్లు చేయటం నేర్పరితనం. అంతా వెనుకకు రండి. కలసికట్టుగా ఆ బొమ్మను భూపాతం చేద్దాము" అంటూ అంగదుడు అగచర వీరుల మరలింది యుద్ధానికి పురికొల్పారు. యువరాజు చేహర్షిన ఉత్సాహబలంతో వెనుకటిలాగా పైల వృక్షాలు వరించి పోరుకు తారసిల్లారు. ఎంతెంత పర్వతాలు ఎంత బలంగా విసికినా ఆతని చేరువకే పోవటంలేదు. మధ్యలోనే కూలి రాక్షస సైన్యాన్ని నాశనం చేస్తున్నా. వీళ్ళు వేసే చెట్లకు, కొండలకు, శిలలకు వాడుకూలం రాకీ సే చాలు సహస్ర శకలాల్నే నేలపడిపోతున్నా. వానరులుచేసే ఆగ దానికి రాక్షస నాయకుడు ఉగ్రుడై ఆదవిలో పద్ధ కాచుచిచ్చులాగా అసారంగా కపి సేనను హతం చేశాడు. అతని చాటికి ఆగలేక చెట్టుకొకడు పుట్టుకొకడుగా పారిపోయారు. కొందరు దాగు కున్నారు. కొందరు సముద్రంలో ముణిగారు. కొందరు కొండలకెగ బ్రాతారు. మళ్ళీ అంగదుడు అడుకుని దైర్య వాక్యాలు చెప్పాడు. అంతటిపరులు ఎవరూ వినిపించుకోలేదు. నెత్తి నోరు పెట్టుకుని సహేతు కంగా ఎన్నో విషయాలు చెప్పాడు. ఎలాగో పాపని మైందద్వివిదాది మహాకపులుమరనికి దొరకున్నారు.

వేరువేరుగా కవులు కుంభకర్ణునితో పోరి ఓడిపోవుట

ద్వివిమరు సాహసంతో ముందుకువచ్చి రాక్షసభూతాన్ని ఎదుర్కొన్నాడు. ఎడతెరిసి లేకుండా తెలవరం కురిపించాడు. దావన ప్రహలు వికి తాకక సైన్య మధ్యంలోపడి సర్వనాశనం అవుతుంది. ప్రియ వాహినీ సహానికి రక్కసులు చెర్రేగి కపిసేనపై విజృంభించారు. కవులు కూడ వెనుదగ్గక ఎదిరించి పోరాడు. ఉభయపక్షాల సైన్యం

విపరీతంగా నష్టపడింది. పావమాని మధ్యలో ప్రవేశించి గగనచరుడై పర్వతవరం పైనుంచి తలపై వరించాడు. రాక్షసుడు కూలం అడ పెట్టాడు. తునాతున్నరై కూలిపోయినై. వాడు అంతతో ఘరకొకే ప్రవగుల ప్రాదాలు బలిగొనసాగాడు. కోపంతో హనుమకొండతో ఎదుట ప్రత్యక్షమై గుండెను గురిచూసి కొట్టాడు. ఇంతవరకు శత్రువుల ప్రతి కార చర్యలు శరీరం సోకని సోకులేడు హనుమ విసరిన నైలం గుండెకు తగిలి ఆక్రోశించాడు. కాయంచిట్టిరక్తం కాల్యలు కట్టింది. బాధతోనే వాడు కూలంవైచి హనుమ వక్షం బద్దలుకొట్టాడు. ఆ కూలంఘరానికి మారుతి విహ్వలించాడు. కొంతకాలం దిమ్మరపోయి నేలసోలాడు. కప్పులు హనుమపాటు చూచి కకావీకలు కాసాగారు. నిల్వరించి నీలుడు పర్వత వృక్షంతో పలలాశననిపై పడ్డాడు. వాడి బాహుల కండకుండా నీలుదూ, నీలుని రాళ్ళు దెబ్బలకు తప్పుకుంటూ రాక్షసవీరదూ కొంత సేపు పోరాడారు. చివరకు నీలుడు తెంపుచేసి విఠాటుని నమీపించిచేకొలది తెలాన్ని విసిరాడు. వాడు దాన్ని కుడిచేయి ముద్దితో గ్రుద్దాడు. మిఠు గురులు చిమ్ముతూ, రాళ్ళు గుండ్లుగా బద్దలైపోయింది. శరభ నీలగవాక్ష గంధమాదన ఋషభులైదుగురు తలవడి నెల్లవైషల చేతులతో, కాళ్ళతో, గోళ్ళతో మహారాక్షసుణ్ణి మర్తిస్తుంటే చీరులు పాకినటుగా ఛావించి, ఋషభుని రెండు చేతులతో నలిపాడు. గంధమాదనుని కాలదన్నాడు. శరభుణ్ణి మోకాలితో క్రుమ్మాడు. నీలుణ్ణి చెంపపైతాచాడు. గవాక్షుణ్ణి కంఠం నులిమారు. వాళ్ళు నెత్తురు గ్రక్కుతూ నేలపై పడ్డారు. వానర ముఱ్ఱులు పడిపోగానే, వానర నైన్యాన్ని దోసకాయలవలె నోటిలో వేసుకోసాగాడు. కుక్షిలోపద్ధ కొతి మూకలు, చెవుల్లోనుంచి, ముక్కుల్లో నుంచి చావకుండా వెలికివస్తుంటే ఆ బాధకు హాలి నోరు తెరువగానే, నోటిలోనుంచి వేలకువేలు కప్పులు వెడలివచ్చి పారిపోయారు. మదించి ఆలాసం తెంచుకొని వీధినిబడ మాతంగంలాగా కదనరంగమంతాకలయతిరి గాడు. చచ్చిన వానర రాక్షససేనతో రణరంగం బీతావహంగా వుంది. అద్దం లేక తిరిగే ఆక్రూర దానవుణ్ణి అంగదుడు అడగించి అతిదారుణంగా పోరు నల్పాడు. బలియైతైన అంగదుడు పెట్టిన నైహింసలు నహించలేక కూలాన్ని విసిరాడు. ఆ కూలంలక్ష్యన్ని ఆతి లాఘవంగా తప్పుకుని తాచే

యుదు పైకిలంఘించిముష్టితో మూతిపై మోచాడు. ఆ దెబ్బకు అంత
కాయం ఆపాదమస్తకం అతి ఘోరంగా చలించిపోయింది. స్మృతిహీ
నుడై, వెంటనే లబ్ధజ్ఞానంతో ఎడమచేతితో వీపుపై గ్రుద్దాడు. చిసం
జ్ఞుడై వెంటనే నేలపడ్డాడు.

సుగ్రీవుడు కుంభకర్ణునితో పోరుట

అంగదుని పాటుచూచి రవిపుత్రుడు క్రుంగిపోయాడు. మరుక్షణం
కోపఘూర్ణితనేత్రుడైనాడు. ఇంతలో రాత్రించరుడు సుగ్రీవుని సమీపం
చాడు. పర్వరాన్ని కేలపట్టి ఎదురుగాపోయి “నిశాటశేఖరా! కేశవీరులను
త్రుంచావు. వాసర పైన్యాన్ని భక్షించావు. ఇంతవరకు ఎవరికి దక్కని
క్రీర్తి నీకు దక్కింది. ఇక మర్కట మారణం చాలించి నాతో పోరు”
అని ఉహ్వానించిన సుగ్రీవుణ్ణి అద్దై తేరిపారచూచి కుంభకర్ణుడు
“సుగ్రీవా! విచిత్రమ నునుమడవై, ఋక్షరజస్సుతుడవై, వినుత బల
శాలివై ప్రేయతున్నావెందుకు? నన్నెదుగవా?” అని నవ్వాడు. అసహన
స్థునైన అనుదట్టి వక్షస్థలం వ్రయ్యలయ్యేట్లు పర్వతంతో కొట్టాడు.
“వానరా! నీ పర్వతానికి నా రామ్మునే అడ్డం పెడుతున్నా” నంటూ
వక్షం విరిచి నిలుచున్నాడు. అతనిగుండె లాకి పర్వతం బ్రద్దలైంది.
కప్పులు గగోలు పడ్డారు. రాక్షసులు రంకెలు పేశారు. పట్టుదలకు గుండె
విచ్చినా తగిలిన దెబ్బకు తలక్రిందులైనాడు. అంత దెబ్బ అతదంతకు
పూర్వం తిని వుండలేదు. చేతిలోని కూలాన్ని వానరేశ్వరుని చంపే
వాంఛతో చేకొలిది విసిరాడు. ఈశ్వరవికూలంవలె సరాళతకంగా రవిసుతుని
లక్షించి వసున్న దాన్ని మారతి నడుమలోనే ఒడిపిపట్టి మోకాడు
సాయంతో డెక్కున విరిచాడు. కుంభకర్ణుని కూలం గోగులకట్ట విరిచినట్లు
విరిచిన హనుమంతుని వానరులు జే జే అంటూ ప్రశంసించారు. వేయి
బారువుల బరువుతో వ్రేగయిన ఉక్కుకూలాన్ని విరచి వేయటంచూచి
రాక్షసులు ఉగ్రుడై లంకలో వున్న మయ పర్వతం పెకలించి దానితో
నే తిప్పై కొట్టాడు. కులిశాహతికి పర్వతం కూరినట్లు సుగ్రీవుడు మట
కర్ణులైల హతంతో నేలకూలాడు. రాత్రించరులు గర్జనలు చేస్తుండగా
పడిన సుగ్రీవుణ్ణి ఎత్తి చంకపెట్టుకుని మేఘాన్ని వాయువువలె లంకకు

కొనిపోతున్నాడు. పవంగ లోకం ప్రభువు ప్రతిపక్షిచే మూర్ఛితుడు కావటం, లంకకు కొనిపోవటంచూచి, మోరంగా దురపిల్ల సాగింది. రావణానుజుడు సుగ్రీవుడు చిక్కినచేత కపులు, దాళరతులు చిక్కుతారని తనలో ఎంతో సంతోషం పొందాడు. తన ప్రభువు చిక్కటం, కీకులు పారిపోవటం శత్రుంచేసినట్లుకాగా, “దీనికి ప్రతివిధానం ఏమిచేయాలి? కార్యంతప్పి వచ్చింది! నాఎదుట నా రాజు పరాభూతుడై శాత్రువునకు చిక్కితే చూస్తూ ఊహకోవటం ఎలా? ఆ క్రూరునికంటే అధిక శరీరదారిని బ్రహ్మ వరదలం గ్రహించి నిలుపునా కూర్చునా? చంపకుండా హింసించి ప్రభువును విడిపించరా? నాకు ఇప్పుడు న్యాయమారం ఏది? నా శత్రువు మాత్రం సామాన్యుడా? వారితప్ప ఆతని నిగ్రహించే శక్తి ఎవరికి లేదు. స్మృతిహీనుడు కావటంచేత శత్రువుకు చిక్కాడు. కాని, తెలివిరాగానే లోకాన్నే పిండి చేస్తాడు. కుంభకర్ణుడొకతెక్కా? కావని నేనిప్పుడు సాహసంచూపి విడిపించితెచ్చే శాశ్వతంగా ఆసుహృత్తుని కీర్తికి కళంకం వస్తుంది. ఒక ముహూరకాలం ఓపిక పట్టరాను. ఈ లోపం తేరి విముక్తిమార్గం ఆయనే ఆలోచిస్తాడు. అప్పటికి ఆయన రాకపోతే, లంక దక్కుతుందా? లంకేకుడు దక్కుతాడా? కుంభకర్ణుడు దక్కుతాడా? విశ్వవిలయమే కలిపిస్తాను. నా ప్రభువును ప్రతిపక్షి దక్కునిస్తానా?” అని హనుమ అనేక విధాల ఆలోచన చేశాడు. కుంభకర్ణుడు సుగ్రీవునితో లంకా రాజమార్గంలో ప్రవేశించాడు. విజయుడై వస్తున్న రాక్షసవీరునిపై ఇరువంక ఉన్నతసౌధాల పైనుంచి లాజగంధోదక పుష్పాలు పారుతు కురుస్తున్నారు. మలయ మారుతం హాయిగా వీస్తోంది. శాత్రువునకు జరిగే మర్యాద రవిపుత్రునకు వైత్యోపదారమైంది. తెలివి వచ్చింది. ఒడలు తెలియని మత్తుతో పోతున్న వైరిచంకలోనుంచి జారి, చప్పున ఉప్పునానికి లంపించి భుజాలపై వ్రాలి ముక్కు కొరికి, గోళ్ళతో చెవులు పెరికాడు. కర్ణనాసికాచ్చేదంతో నెత్తురు మడుగులో మునిగి రాక్షసుడు చేతితో చీరపురుగురు దులిపినటు భుజంపై వున్న వానరపతిని నేలకేసి కొట్టాడు. వెంటనే లఘుత్వం పొంది నింగితగిరి క్షణంలో రాముని చెంగట వచ్చి వ్రాలాడు. తన వారి మధ్యలో శత్రువు తప్పించు కుని పోవటమే కాక కర్ణనాసికా ఖండనం చేసి వికృత రూపుణ్ణి చేయటం

కుంభకర్ణుడు సహించలేకపోయాడు. గిరుక్కున వెనక్కు తిరిగాడు. చేతిలో కూలం పోయినందున ముద్గరం ధరించి ఆ కొన్న బెబ్బరి లాగా అమృత కపిసేనలో చొరపడి అందినంతవరకు మ్రింగుతూ, అందని వాళ్ళను గుడియతో బాది చంపుతూ, ఆ మత్తులో, ఆ ఆగ్రహంలో వాళ్ళు వీళ్ళు అనకుండా ఉభయ వజ్రం వాళ్ళనూ పొట్టబెట్టుకున్నాడు. ఇరు వాగులవారు భయగ్రస్తులైనారు.

రాముడు కుంభకర్ణునితో యుద్ధం చేయుట

ఆ రాక్షసుని రాముడికి నియత్రేక హతశేష వానరులు రాముని శరణు వేరారు. కొంతపంది కీనపీరులు రాళ్ళతో, చెట్లతో, కొండలతో తలపడ్డారు, కాని ప్రయోజనం లేకపోయింది. సెలవుల వెంట శోణితం కావకుండా, పచ్చి మాంసం ఎదతెరిపి లేకుండా మెక్కుతూ, కపులను తరుముకుంటూ వస్తువుచే లక్ష్మణుడు ఏడు హూరనారాచాల ప్రయోగించాడు. ఆ బాణాలను అంత్యంచేసి, అంతకుదు వరె రాముని మీదికి రాసాగాడు. రాముడు వాడు సమీపించక ముందే రౌద్రాస్త్రాన్ని విడిచి రామునిలోనాటాడు. ఆ బాణప్రభావంవల నోట, ముక్కుం, చెవుల అగ్ని జ్వాలలులాగా, భరించలేక వెనుటొబ్బిపెట్టి రామునివిడిచి కోరులపై పడ్డాడు. రౌద్రాస్త్రం తగలగానే చేరులోవున్న సాధనలు తారిపడినై. అయినా ఆ హూర నిశాచరుడు, కారితో, చేతితో శత్రుపర్వతం సయవ సాగాడు. అచ్చు విడిచిన ఆటోతులాగా యుద్ధరంగమంతా తిరిగి ఒక పర్వతం పీకి రామునిపై విసిరాడు. సీరావతి దాన్ని మార్గపథ్యంలోనే సప్త మార్గదాలతో చిన్నాచిన్నం చేశాడు. తన వాళ్ళకు బాధలేకుండా శకలాలుకాక చూర్ణంగా కొట్టిన రాముని ధనుర్విద్యా విషణ్ణతకు దానవుడు అసూయపడ్డాడు. ఇంతలో వాణ్ణి చంపే ఆలోచన చేస్తున్న సౌమిత్రి “అన్నా! మనవాళ్ళను ఎలా మ్రింగుతున్నాడో చూడు. ఇలా వదలితే మన సేన ఎంతోసేపు నిర్వహేదు. నీ వెందుకు సుఖముస్తున్నావు? మన వాళ్ళల్లో బలవంతులందరినీ వాడిపైకి ఎక్కిస్తే ఆ దారంతో వాడు కదలలేదు. మనవాళ్ళు బ్రదుకుతారని చెప్పారు. వెంటనే వానర వీరులు అపారంగా వాడిపైకి రుఘువారు. మదించిన ఏనుగు మావటివాణ్ణి

తొందంతో లాగి నేలకువేసి కొట్టినట్లు ఆ వరదల గర్వకాలి ఒడలువిదిరినై
వైకెక్కిన కోతి గుంపును నేలపడవేసి కాలితో మట్టసాగాడు. తన శరణు
చొచ్చిన కప్పలు, తన రక్షణకు వచ్చిన కప్పలు, తన ఆభిషత్యంక్రింద
వున్న కప్పలు, తన ఎదుట కుమ్మరి చుట్టని మర్రించినట్లు తొక్కి చంపు
తుంటే చూడజాలక రాముడు సర్వ కష్టకోటికి సంతోషం కల్పించదలచి
జగద్విలయంగా జ్యోతింకారంచేసి అసురుణ్ణి అదలించి అర్థగించాడు. నోటి
నుంచి రక్తం కాడతుంటే నాలుకతో నాకుతూ, రాక్షసాకృతిలో వున్న
అపూర్వ భూతం అన్నట్లు తిరుగుతూ, అవమాన సూచకంగా ఉల్లస
మాడుతూ పోతున్న కుంభకర్ణుడు రాముని దిక్కు తిరిగాడు.

శ్రీరామ కుంభకర్ణుల ఉపాలంభం

ఎదురు తిరిగిన రాక్షసవీరుణ్ణి చూసి రాముడు “రావడానుడా ! నేను
బాదాలతో కొడుతుంటే నీవు వానరులపైకి పోతావెందుకు? నేను రాముణ్ణి.
శరణపాలనరించి సిద్ధంగా వున్నాను. నీ ఆశ చూసుకుని నీ అన్న విన్ను
మెచ్చి మాపై పంపాడు. నీవు చంపాల్సింది మమ్మల్ని కాని, మర్కట
లను కాదు. అది వేరే వీరులు చేయాలి. నీవు వచ్చింది మాకోసం. మేం
ఎవరమో నీ వెయంగవు. అందుకే ముందు చెప్పాను. అడుగు ముందుకు
వేసి ఆపై నా శక్తి చూడు. నీవు నిజంగా లోక సంక్షయకారివే. శక్తి
మంతుడవ్. నిన్నెదుర్కొనేవారు మాలోలేకపోలేదు. వాళ్ళకు నీవు తప్పే
తిరగటమో, వాళ్ళు నీతో పూర్తిగా తలపడకపోవటమో జరుగవచ్చు.
అందున నీ లక్ష్యం మేమే కనుక, అందులో నాచే అవమానం పొందిన
నీ అన్న పంపింది నాపైకే కనుక, నీవు మమ్మల్ని గుర్తించలేవు కనుక,
నాకై నేనే నీ ఎదుటికి వచ్చాను. నీ ఆకలితీరేలాగా నన్ను మ్రింగుతావో,
నా బాదాలే మ్రింగుతావోచేసి, బ్రదికితే లంకకూ, చచ్చిపోతే
శమనుని పురానికిపో. వృథా వానర సైన్యాన్ని మ్రింగితే వచ్చే లాభం
ఏకేముంది? నీ అన్నకేముంది?” అని వ్యంగ్యంగా రాముడన్నాడు.
“ఓహో! నీవేనా రాముడవు? నా అన్నకు అవమానం కూర్చిన
ధనుర్విద్యాకుళయడవు? వెదకతలచిన తీగ కాలికే తగిలినట్లు నీవే
వచ్చావు. నన్ను చూచికూడ వచ్చావంటే నీవు సాహసుడవే. సందేహం

లేదు" అంటూ కష్టలు భయపడేట్లు నవ్వాడు. మళ్ళీ, "రామా! నేను విరాధుణ్ణికాను. కణిందుణ్ణికాను. కరుణ్ణి, వారిని, సుదాహుణ్ణికాను. దేవ దానవ వికరచారణకారణ బీషణే తదుగ్రాసల కుల్యముదర కిరారిశవర్ణణ్ణి, కుంభకర్ణణ్ణి. నాకు ముక్కు చెవులు లేవని పరిహాసించకు. అవి లేక పోయినా నా శక్తికి లోపం లేదు. నీ భుజ విక్రమం ముందుగా చూచి, తర్వాత నా శక్తి ప్రకటించి, ఆపై ఆహారంగా మిమ్మల్ని మ్రింగుతాను. నీవెంత శక్తిశాలియో నాకు చూపించు. ఆ అవకాశం నీకే ఇస్తాను." అని వికటాట్టహాసం చేశాడు. రాముడు రాక్షసుని పట్టుకుని విని "నిరాచరా! నీవెంతవాడవో చెప్పకముందే నాకు తెలుసు. నీవు చెప్పిన వాళ్ళు నీవన్నకోటానికి పాపం! వాళ్ళిప్పుడు బ్రాహ్మిణీలేరుగా! నీవు నీపీ అడుకున్నాను. నీ నోటితో నీదే ముందు పొండబోయే స్థితికి సరిపడే వాళ్ళనే పోల్చుకున్నావు. అవశ్యం అట్లే జరిగిస్తాను. నీవు నీ ముద్ద రాన్ని సరిగా ధరించి అడుగు ముందుకు వేయి. నీకంటే ముందుగా అవకాశం నేనే నీకిచ్చాను. అది గుర్తు తెచ్చుకో" అని గుండెబడిచేట్లు గుడాన్ని మీటాడు. ఆ ధ్వనికి అనుచుని గుండెలు జలదరించినై. "ఏంత కండకావరం! ఏం అహంకారం! నన్ను యమాయానికి సంప రావా? ఇదిగో ఇప్పుడే నిన్ను మ్రింగుతాను. ఇక కాదుకో" అంటూ కాయ ముందుకుచాచి, రామ్ము విరిచి విలపిస్తాడు. ఎడమ చేతిని రాముని వంకచాచి పట్టుకునే యత్నం చేశాడు. కానీ, కాయ ముందుకు చాచగానే రాముడు హైరాత్తం ప్రయోగించాడు. వాటి ముందు భూమి బ్రద్దలై అగాధం ఏర్పడింది. ఆ గర్తం అంచున నిర్భయంగా విల్చి, "నా వెనక అడుగు నీ ముందుకు వేస్తానని నీకు తెలియదు. వేయమంటావా? ఇంకేమైనా చేయతలచావా?" అంటూ కాలెతబోతుంటే, ఏ లిక్కాయ సప్త సౌలభంజనం చేసినవో, వారిని గూర్చినవో ఆ అస్థ్రాన్ని తీవ్రంగా ప్రయోగించాడు. ఆతని తనువు లాకి క్రిందబడ్డై. రాముడు అది చూచి అవ్యాహతంగా శర ప్రయోగం చేస్తుంటే, రాక్షసుడు గుడెతో వాటిని వారిచాచు. ఆ ముదర పరిభ్రమణంలో పుట్టిన గాలి శరుచర పల్గిన్ని జలదివర్యంతం వెనక్కు నెట్టింది.

శ్రీరాముడు కుంభకర్ణుని కాలు చేతులు నరకుట

రామచంద్రుడు తన అస్థ్రాని శత్రువుపై వ్యర్థం కావటంతో ఎంతో ఆశ్చర్యం పొందాడు. “విభీషణుడు చెప్పింది ఎంతయవారం! ధాత కాపం లేకపోతే ఈశ్వరుడువలె ఈతడుకూడ జగత్సంహార సేషుడదే. వానితో రావణుడు పోరలేక నంది చేసుకున్నాడు. అంత బలవాలి సుగ్రీవుణ్ణి ఇతడు మూర్ఛితుణ్ణిచేసి పంచాంగం కట్టవలె చంకలో దెబ్బకుని లంకకు పోయాడు. వానిని, సాలాలను గూర్చిన దారుణాస్థ్రాని ఈతనినేమీ చేయలేకపోయినై. ఇతడు సామాన్య శరాలతో చావడు. నా చేత దివ్యాస్థ్రాని ప్రయోగించేట్లు చేస్తున్నాడంటే ఈతడెంత వరణలం కలవాడో, నహజశక్తి సంపన్నుడో తెలుస్తున్నది! విభీషణుడు ఈతని కూర్చి చెప్పిన వాక్యాల్లో కొంత గూఢార్థం వున్నట్లుగా నాకిప్పుడు స్ఫురిస్తూ వుంది. ఇక ఇతణ్ణి వుపేక్షిస్తే చెప్పినంతవనీ చేశాడు. కపి సంహారం కాకుండా, కాలహరణం జరగకుండా ఈతని కడతేర్పారై. కర్ణ నాశకలు పోయినా ఈతని శక్తి తగలేదు. ఎన్ని శరాలు ప్రయోగించినా వ్యర్థం అవుతున్నై. ఈతని వలకం చూస్తే దివ్యాస్థ్రాని కూడా ఊర్ధ్వకాయం మీద పనిచేయలేవు. అందుకే గుండె ఎదురిచ్చి నిల్పాడు. ఇప్పుడీతని చేయి నాపైకి చూపుతున్నాడు. ముందీ గండం గడవాలె” అని సూక్ష్మంగా వెనుక ముంగల సంగతులు పరిశీలించి సమీపిస్తున్న కుంభకర్ణుని వామ హస్తాన్ని వాయవ్యాక్ష్రంతో నరికాడు. శరచ్చేదంవల్ల తెగిన కరం పడి పోతూ ప్లవగనహస్తాన్నిబలిగాన్నది. విగతహస్తైకూడాశేషహస్తంతో చేసిన సమరం దేవతలకే భయం పుట్టించింది. కపుల సంగతి సోదికి కూడ రాలేదు. దూరదూరంగా పోయి రామ కుంభకర్ణుల యుద్ధంచూస్తూ, ఎన్నటికప్పుడు ప్రాణాలు అరచేతుల్లో దిగిస్తూ, భయంతో వగరుస్తూ, తక్కుతూ, దాగుతూ కపులు కాలం గడుపుతున్నారు. ఒక వంక రాముని బాచాలను వ్యర్థంచేస్తూ, ఒక వంక అందిన కపులను తింటూ, ఒక వంక మహావృషాన్ని పీకి దానితో రాముని హతమార్చటానికి అంగదు వేస్తూ వస్తుంటే “రాముడేమవుతాడో” అని దివ్యులు దిగ్గ్రుచు చెందుతున్నారు. రాముడు మాత్రం సాచిన సవ్యపాదం వెనకకు జరపలేదు. భువుగాని,

శరం తొడగటంకాని కనుపించటంలేదు. అయినా అతడు చేయి ముందుకు వస్తూనే వుంది. ఆ చేతిలో వర్షతం అంత పెద్ద చెట్టు వుంది. ఫెఫెరా రృటుల చుట్టూ పిడుగుకు ముందు మెరిసే మెరపులాగా, నాటింకృతిలో ఐంద్రాత్తం తటక్కున మెరిసింది. కుంభకర్ణుని కుడిహస్తం చంకివరకు తెగింది. ఆ హస్తం వృక్షంతో నేలపడి పొరలుతూ కపికాండాన్ని ఎంత పొట్టను పెట్టుకుందో చెప్పటం సాధ్యంకాదు. అప్పటికీ అతడు చరించలేదు. కరకర నాసికలు లేకపోయినా ఆ మహాకాయుడు ఊకలేదు. అవి పోయినట్లుకూడా అతడెరుగదు. గిరిగహ్వరం వంటి నోరు తెరచి వెనుక నున్న అడుగు రాముని ముందుకు పెట్టటానికి ఎత్తాడు. ఆకాలు రాముని ముంగల పకితే రాముడూలేడు, గిమ్మడూలేడు. అప్పటి కుంభకర్ణుని రూపం, చేష్టా చూస్తుంటే చైతన్యం వున్న శరీరం కాక వైద్యుతమైన యంత్రం లాగా గోచరించింది. కవులు గజ గజ వదకు తున్నారు. చేపతలు తెల్లమొగాలతో తెరిచి తప్పి చూస్తున్నారు. రాముడు మాత్రం చరించలేదు. పైకెత్తినపాదం పైనా, క్రిందవున్నపాదంక్రిందా అర్థచంద్ర దాఙ్గయంతో ఒక్కసారి ఊడించబడ్డె. ఆ నేర్పు రామునికే తెలుసు. గురువైన కుళికనందనునికే తెలుసు. చరాచర జీవకోటిలో ఇంకెవరికీ తెలియదు. అన్న అనుగ్రహంవల్ల సామిత్రికి మాత్రం తెలుసు. చరదాఙ్గయం నరకజడంగనే, ఆ నేర్పరి తూలివదక చక్కిరి పడ్డాడు. విగతనాసికా కడ్డూ, కృత్తకర చరణూ అయినా బింకం వదలలేదు. చేతులూ, నోరు తెరచి రాముని ముందుకు రానేవచ్చాడు. వాడు రాముని క్రమంగా సమీపిస్తుంటే శశిని మ్రింగటానికి క్రమంగా వస్తున్న చాయాగ్రహం రాహువువలె తోచాడు.

శ్రీరాముడు కుంభకర్ణుని శిరాన్ని తునుముట

ఆకాశానికి, భూమికి అంటునట్లున్న ఆ నోటినిచూచి రాముడు డేజ కాలం నివ్వెరపోయాడు. ఆనేక శతశ్రీ ముఖాలను నోట నాటాడు. మాట పడిపోయినా, అర్జునుడు, పెదబొబ్బలు మానలేదు. ఆ రావానికి ప్రపంచం ప్రతిధ్వనించింది. అబీలమై, జ్వలదర్క ప్రతిమానమై, పంచర కాలాభమై, ఖరబీదమై, బ్రహ్మాత్మ సదృశమై, కనకపుంఖమై,

బలహదన వజ్రసంకాశమై, ప్రదీప్తానల జ్వలనమై, స్వప్రభరోదోంతరం
 విందగా ఐంద్రశరాన్ని అభిచుంఠించి, కోదందంలో సుపించాడు.
 భూమ్యాంత రిజైలు కాల్చుకుంటూ, పొగలు చిమ్ముకుంటూ, సరిత్సముద్ర
 పర్వతకాంతారాసు గజగజలాడిస్తూ, మహీధరాగ్రనిభం, చారుసువర
 కుండలసుందితం, వివృత్తదంష్ట్రం, అయిన కుంభకర్ణుని శరాన్ని దోసే
 కాయను తరిగినట్లు తరిగింది. ఆ అప్రవేగానికి అంబరానికి ఎగసి పున
 ర్వసు, పుష్కమి నక్షత్రాలమధ్య వెలింగే చంద్రుడులాగా చాసించింది.
 అక్కడ ఆచారంలేక అదోముఖంగా పయనిస్తూ, లంకా నగర గోపురచ్ఛాయ
 సౌర వప్రాలను నేలరుట్టించేస్తూ, కోటివానరానికాన్ని కూలుస్తూ, సము
 ద్రంలోపడి అపార జంజంతు సంతానాన్ని హతం చేస్తూ పారాగానికి
 పయనించింది. అతని కశేబరం భూపాతం కాగానే అనంత విశ్వం అదరి
 అల్లాడిపోయింది. దేవబ్రాహ్మణ మహరి శాత్రువుడు కుంభకర్ణుడు రణ
 క్షేత్రంలో రాలిపోగానే వాతానీతవార్తా శ్రవణమై స్వర్గమర్త్య పౌరాణాలు
 సంతోషించినై. జగత్పీఠాకరులైన వారిలో ముఖ్యుడు ఈవిధంగా వికృతపు
 చాపు చావటంతో కవివార్ధి ఆనందతరంగ సంక్షుభితమైంది. రామచంద్రుని
 పరాక్రమానికి దేవమహర్షి పన్నగయక్ష కిన్నర దైత్యదానవ కింపురు
 షాది ద్యోతకస్థాపం పూరివాన కురిపింది. దైత్యకాంతరాన్ని దగ్ధం
 చేసిన శ్రీహరినిహుచి రాక్షసాంగనలు ఏడ్చినట్లు రామునిహుచి రాక్షస
 ఐందువులు, సేనాపతులు, ఏడ్చారు. కేతువిముక్త భాస్కరునివలె సర్వ
 లోక సంతాపతిమిరం పోగొట్టుతూ మర్కట వాహిని మధ్య
 వెలుగొందాడు. రహస్యం తెలిసిన దేవతలు, కుంభకర్ణుడు చచ్చాడు
 కనుక రావణుడు గూడ రాముని చేతనే చచ్చాడు. విజయ
 శ్రీరామునకు దక్కుతుందని పరమానందం పొందారు. సుగ్రీవ
 విభీషణ హనుమజ్ఞాంబవంతాంగదారులు, మైందద్వివిద సీలాది
 మహావీరులు, పట్టరాని సంతోషంతో సముద్ర జలంతో పాదాలు కడిగి,
 వికాసిత బహువిధ పరిమళ పుష్పగుచ్ఛాలతో పాదపూజ చేశారు. ఇక
 విజయం తమదేయని విశ్వసించారు. యుద్ధంలో అర్థ విజయం కలిగినట్లే
 తృప్తిపడ్డారు. హరులైన మహాయోధులను తలచి ఒక్కసారి అశ్రువులు
 రాలి మోనమూర్తులైనారు. సౌమిత్రి అంతర్ముఖుడైనాడు.

మంథకర్ణుని చావు రావణునకు హతశేషులు చెప్పుట

మిణుగురు చూచి, భల్లూకాలు భయపడి పారివట్లు హతశేషులైన రాక్షసులు విన్నవోయిన మొగలతో, దగురిక గొంతుకలతో, అవగత శాస్త్రోత్సాహ సంతోషాలతో పోలేక పోలేక లంకకు మరలిపోయారు. తమ్ముడు తన వైరులైన రావణక్షృణు వడించి వస్తాడని మొగడుతూ కన్నులు చేసుకుని చూస్తున్న రావణుని పావాలపైకి తోయిన ఏవ్వారు. కదనభూమినుండి వచ్చిన వాళ్ళను చూడగానే దైత్య ప్రభువు గుండె రుల్లు మంది. అదగలేక ప్రభుభూ, చెప్పలేక భటులూ ఒకరినొకరు చూస్తూ నిలబడ్డారు. ఎలాగో దైత్యం తెచ్చుకుని, “దేవా! పరాక్రమానికి అవధియైన నీ తమ్ముడు నీరాసతిచే కర చరణ కరచ్చేదం చేయండి మర జించాడు. అబ్బా! ఆ మహామూర్తి చేసిన యుద్ధం మరపురాదు. లోగడ చేసిన యుద్ధాలు జేరు. ఈ యుద్ధం జేరు. అబ్బా! ఎంత వానర సైన్యం హతమైందో, ఎంతమంది మహావీరులైన వానర స్రముణులు మరణించారో చెప్పలేం. ఇప్పుడున్నవాళ్ళంతా ఆయనచే పరాభవం పొందినవాళ్ళే. కృత్తగళోరు బాహువరణుడై కూడా ఆయన ఎంతమంది కవులను తన మనంగాడో, ఆ రాముడు సామాన్యుడు కాదు ప్రభూ! అజేం బాబాలో. అబ్బిబ్బా! వాటి శక్తి ఇంతని చెప్పటానికి సాధ్యంలాదు. ఒక్కొక్క శరం నీ తమ్ముని అవయవం నడుకురుందే, లక్ష్యపెట్టక రామునిపైకి పోయి మ్రింగమాచాడు. మరుక్షణంలో నోటికందుతారని అనుకుంటుండగానే ఆ వీరుడు తల నరికాడు. ఇంతిర శరీరం నుంచి రక్తం కాలిస్తూ పారింది. కంఠం తెగినవెంటనే శరం మరక్కట సంతానాన్ని మ్రింగుతూనే పోయి నముద్రపథ్యంలో పడింది. మొందెం మన లంకానగర ప్రాకారం అడ్డగించగా ఆగింది. డిక్కులేక నీకీ వార్త చెప్ప వచ్చాం” అని మోరంగా రోదీస్తూ భటులు చెప్పారు. “హా తమ్ముడా! కుంభకిర్ణానన్ను వదలిపోయావా?” అంటూ, దళ వదనాలతో శోకిస్తూ, వింశతి నేత్రాలతో అశ్రువులు వర్షిస్తూ, కూర్చున్నవాడు కూర్చున్నట్లే మూర్చలో మునిగి పోయాడు. త్రిశోధికాయ దేవాంతకనరాంతకలు “హా! పినకండ్రి!” అంటూ, విహ్వలచిత్తులై, “ఎంతటివాడ వెట్లయినావు? విచి చేతకు

అద్దం లేదని నీవు కూడా ఋజువు చేశావా; నీవంటివారు మాకింక ఎవ్వరున్నాడు? సకల రాక్షస లోకంలో ఎవ్వరున్నాడు? లేదు. మేం ఉండినా మండినా ఒక్కటే" అంటూ కంటికి కడివెడు నీళ్ళుగా ఏడ్చారు. "సహోదరా! నీ అన్న లంకేశ్వరుణ్ణి ఏంచేసి పోయావు? నీ సహోదరుణ్ణి నన్నేచేసి పోయావు? నిజంగా నీవీ మహాయుద్ధ సాగరాన్ని తరించి వస్తావనుకున్నాము. నిన్నే ఆ సముద్రం పొట్టదెట్టుకుంది. నీవంటి రత్నాన్ని పోగొట్టుకుని చిల్లర రాళ్ళను మోయటాపితేనా నేను జీవించింది? దేవతల జయించిన నిన్ను ఒక మానవుడా చంపింది? నమ్మ శక్యం కాకుండా వుంది" అంటూ మహా పార్శ్వండు మట్టిలోబడి పొరలాడడు. ముఖప్రీతి వచనాలతో ప్రభువును మెప్పిస్తూ, తనువుదాచుకున్న మహోదరుడు సయితం అతడు సలిపిన సంగ్రామం, అతడు హతమార్చిన అగచర సైన్యం తలంచుకుని మనస్సు విబ్బరం చేసుకోలేక సత్యంగానే తల దాచుకుంటూ శోకించాడు. జ్ఞాత చైతన్యదైన లంకేశుడు తమ్ముడు స్మృతికిరాగా, కళ్ళకు మూర్తి గోచరించగా మళ్ళీ పడిపోయాడు.

తమ్ముని మరణానికి దశకంతుడు శోకించుట

పరివారం శ్రద్ధతో పవరించిన ఉపచారాల వల్ల తెలివివచ్చి "తమ్ముడా! కుంభకర్ణ! వీరాగ్రణీ! శత్రుదర్శమా! వీరలోకరత్నమా! మహాకాయా! మేరుమందర సదృశ గంభీర పరాక్రమ ధుర్యా! దైవ చోదితుడవై నా కోసం పోరి తరిలిపోయావా? నీ విక్రమానికి ఊర్ధ్వ లోకాల్లో ఇప్పుడున్న సానాలు నీకు తగినవికావు. నూతన లోకం నీ కోసం బ్రహ్మ నిర్మించవలసిన అవసరం అప్పుడే ఎందుకు కల్పించావు? ఎవని అంద చూచుకుని ఇంద్రాదుల దురుదయాత్రల దాధమరచి గుండెపై చేయి పెట్టుకుని పండుకున్నానో అట్టి విక్రమ మూర్తివి, నా దక్షిణ భుజానివి నన్ను వదలిపోయావా? నీ పోకతో హీనబుద్ధుడనైన నన్ను చూచి పూర్వ వైరం గురుతువచ్చి దేవతలు పరిహసించరా? నేనిప్పు దెక్కడికి పోయేది? ఎవరి సాయం అరించేది? దేవదానవులకు కాలానల రుద్రాభుడవైన నీవు ఆలంలో హీనమైనవునిచే నిరింపజడ్డావా? ఎంత వైపరీత్యం? ఇంద్రుని వజ్రం, యమపాశం, ఈశాన్యుని కూలం,

అగ్ని లగ్నీయం, వరుణుని, వాసుకం వాయువు, వాయవ్యం నిన్ను
దాకి నియవలేక నేంద్రకలానివే? అట్టి వజ్రకాయుడవు మానవులు వేసిన
శరాలకు మరణించావా? సముద్రందాటి కాలవలో పడ్డట్లుగా నీ చరిత్ర
మారటం ఎంత భోచనీయం? వేల్పులు, జవదారులు నీ సురదానికి ఎంత
సంతోషిస్తారో? ఇది నా పిచ్చి భావం! ఆ వినిపించే కోలాహలం అంతా
వాళ్ళదే. ఎందుకు సంతోషించదు? ఎందుకు నవ్వదు? తమ ప్రత్యర్థి
రెక్కడాక్కిన పక్షి అమనాదుగదా! అనలే కోతులు, కొండస్రుచ్చులు,
ఎలుగుబంటు. ఆపై దైవశక్తి ప్రేరితులు. విచి చోదితులు. రాసు
రక్షితులు. ఇక నా లంకంతా వాళ్ళతో నింకిపోతుంది. ఆపేవాళ్ళవరు?
ఎవరిని యుద్ధానికి పోషించాను? అంటే పోయేవారెవరు? పోలే తిరిగి
వచ్చేవారెవరు? ఎందుకు నాకీ లంక? ఎందుకు రాజ్యాధికారం? ఎందుకు
సీత? ఎందుకు నాకీ ధీవితం? నా తమ్ముడులేక ఇది భోచిస్తాయా?
నేను రక్షిస్తానా? తమ్ముడాలకాలంలో నిద్రాధంగం చేశాను. చేయకూడదని
తెలిసి దురభిమానంతో నిన్ను పోరుకుపంపి బలవంతంగా చంపించాను.
దోషం నాది. నీ యంతట నీవు లేచి రదానికి పోలే రాముడేమిటి? సర్వ
సృష్టి నీకు దాసోహం అనేది. అమిత కాపం అరదానికి దారి తీసింది.
అనర్థరత్నాన్ని పోగొట్టుకున్నాను. ఆ మహాత్ముడు పోయా చెప్పిన
మాటలు ఎంత భావగర్భితాలు? ఆ వాదన ఎంత సత్యమైంది. “నీవిచ్చిన
శరీరం నీ కోసం క్యాగం చేస్తా”నని చెప్పే పోయాడు. ఇంతటివాణ్ణి,
బహువక్రగ్రహీతను నన్నే విరడణ్ణి, నిరాయుషుణ్ణిచేసి విడిచిన వాడిపై
విజయాశతో పంపటం నా అవిదేకం. నీదస్వార్థం. అది విజయానికీరాక
మరదానికీ తోడ్పడింది. నా తమ్ముని మృతకేళికం పడివున్న చోటికి
పోతాను. నా తప్పు మన్నించుచుని చేడుకుంటాను. నాలో ఇంకా
ఏమైనా సుకృతఫలంబిగిరివుంటే అదిచారాదత్తంచేసి శాశ్వతపుణ్యలోక
వాసం కల్పిస్తాను. అతని వదలి బ్రదుకలేను. బ్రదికి అట్టి తమ్ముణ్ణి
నేనెలా పొందుతాను? ఈ వార్త తెలిసి ఇంద్రుడు దేవతలతో లంక
ముట్టడిస్తే, నా బ్రదుకేం కావాలే? నెత్తిననోరు పెట్టుకుని అరచిపండు
ఒరిచిపెట్టినట్లు అన్ని సంగతులు మతిమంతుడు విచీషణుడు చెప్పాడు.

“మీ విజయాలన్నీ వరదలంవల్ల వచ్చినవే. ఈ నరవానరులు నీ వరాల్లో వధ్యులు అవతారవి బ్రహ్మ విధించలేదు. మన అళక త ఇతరుల శక్తి హెచ్చటానికి కారణం అవుతుం”దని హెచ్చరించాడు. మాల్యవంతుడు సోదాహరణంగా రాముని బలపరాక్రమం వివరించి, నా లోపాలు ఎత్తి చూపి కర్తవ్యం బోధించాడు దూరదృష్టిరహితులూ, గతనమర విజయా సీత మదగర్వితులూ, అయినవారి ప్రగల్భ వాక్యాలపై విశాస్యం వుంచి తమ్ముణ్ణి తరిమివేశాను. మాల్యవంతుణ్ణి అతిపరుష వచనాలతో అవమానించాను. వాళ్ళు ఎంత ముందుచూపు కలవాళ్ళో, నాపై ఎంత అధిమానం నిష్కళంకంగా వున్నవాళ్ళో ఇప్పుడు అనుభవానికి వస్తుంది. ప్రహస్త కుంభకర్ణులు సంగరంలో మరణించిన వార్తలు విన్న తర్వాత, ముందు కూడ విభీషణుడు చెప్పినట్లు సీత దక్కకపోగా కులక్షయం తప్పదని తెల్లమైంది. అతని మాటలు వింటే, నాకింత అవమానం, ఇంత బంధుక్షయం వచ్చేదికాదు. ఆ స్త్రాత్మిక తపస్సంపన్నుణ్ణి, నిష్కారణంగా వెళ్ళగొట్టి చేసిన మహాపాప ఫలం గర్భశోకంతో నన్ను కాలస్తూంది. ఓ! ఎంత శోకించినా, వచ్చినవాళ్లు రారు. విడిచిపోయిన విభీషణుడురాదు. నరస్సులో నీరెండి, సహస్రదళాలు రాలి మోడుగా నిల్చిన స్వర్ణకమలం సోపరానికి అలంకారమా? చూపరులకు ఆనందదాయకమా? చిన్నవాడైనా ఎన్నతగిన హితం బోధించాడు. విచి బలీయం కావటంచేత తిరస్కరించాను. మంత్రిశ్రేష్ఠుడు మాల్యవంతుడు మాత్రం తక్కువ చెప్పాడా? ఇప్పుడు నాకు నా పెద్ద తమ్ముడు కుంభకర్ణుడుపోతూ చెప్పిన మార్గమే శరణ్యం. “నేను మరణించినా యుద్ధం మానవద్ద”న్నాడు. అదొక్కటే నాకిప్పుడు మిగిలింది. సీతను రామునికిచ్చి జీవించేకంటే చావటమే మేలన్నాడు తమ్ముడు. అది ఎంతో నదదైనవారి. రాముడు వదలిపోయినా, దేవతలు వూరుకోరు. మళ్ళీ యుద్ధం వస్తుంది. ఈసారి సమరం జరిగితే వాళ్ళచే చావు తప్పదు. వరదలం నశించింది. దానితో శక్తి పోయింది. వాళ్ళ చేతిలో చచ్చేకంటే, రాముని చేతిలో చావటం మేలు. సీతాహరణ దోష దూషితుడను ఐన నన్ను జయిస్తే అతని కీర్తి అచంద్రార్కం నిలుస్తుంది. సత్యవ్రతుడై, సత్యపరాక్రముడై, సత్యవచనుడైన రాముని చేతిలో మరణిస్తే ఇంతవరకెవ్వరు పొందని ఉత్తమ లోకాలు పొందు

తాను. అవర్మజయం, భర్మవృద్ధి జరిగి రోకం సుఖాంతులతో శోధిస్తుంది. దేవతలచేతనే వచ్చేది సామాన్య స్వర్గం. అది ఇంతవరకు నా అధికారం క్రిందనే వుంది. అయినా నేను మాత్రం ఎంతకాలం జీవిస్తాను? ఎన్నాళ్ళున్నా ఇదే అనుభవాలు కదా! తెలివికల తమ్ముడు నాకంటే ముందు మరణించి చేరవలసిన స్థానం చేరుకున్నాడు. నేను వచ్చిన వని తీరింది. వైరం సాధించాను. మరణం పొందుతాను. నా పూర్వ స్థానం మళ్ళీ పొందుతాను" అని అంతరాలోకనంతో అతి నిగూఢంగా పరిశోధించి, "తమ్ముడా! నీవు చెప్పిన మార్గాన్ని అవలంబించి నిన్ను చేరవస్తాను. నా స్వయంకృత దోష పరిహారం నీ జ్ఞమపణ అరించుతాను. రాముడు నాచే నిగ్రహించబడితే అతని రక్తంతో నీకు తర్పణం చేస్తాను. నీకు తృప్తి కూరుస్తాను. ఇక ఈ నిర్ణయం మార్పు కోను" అని దృఢ్యాదృశ్య తీవ్రంగా వుదాసీనంగా వున్నాడు. అతనిస్థితి చూచి ఆత్మవర్గం, అత్మవర్గం గగ్గోలుగా ఏడ్చింది.

త్రిశిరుడు రావణునకు దుఃఖోపశమన

చార్వాలు చెప్పట

అ దుఃఖసాగరంలో తెప్పగా త్రిశిరుడు లేచి "తండ్రీ! ఎంత దుఃఖించినా మృత్యులై సవారు రారు. నీవన్నట్లు పినతండ్రీ అంతటివాడే. కాలంలో కొన్ని రోజులు కలసివస్తే, కొన్ని రోజులు కలసిరావు. శోకించతగినవాడైనా వీరుచిచేవడింపటి పీడలస్థానంచేరాడు. యుద్ధంలో జయాపజయాల సందేహాస్పదాలు. ఆయన చంపినంత వానర సైన్యం గానీ, వానరశ్రేణులుగానీ, ఇంతెవరూ చంపలేదు. పూర్వం మన పక్షబలం ఎక్కువగా నశించింది. ఇప్పుడు మనపక్షంకంటే వైరిపక్షంలోనే అధికాధికంగా నశించింది. వానర స్రముఖులు మనలోవలెనే పెక్కుమంది మరణించారు. బలం సమంగానేవుంది. పరాక్రమవంతులందరికీ ఎప్పుడో భండనంలో మరణం తప్పదు. వీరుడై మరణించిన తమ్మునికోసం విచారింపక ముందు సంగతి విచారించు. నీచే కంటిని కురిస్తే, వీరమాతల వీరపరుల ఓదార్చే వారెవరు? నీకేం తక్కువని బేలవలె నిలపిస్తు

న్నావు; మూడు లోకాల్లో సాటిలేని యేటి వీరుడవని పేరుపొందావు. బ్రహ్మదత్త శరశరాసళక్తి తనుత్రాడాలు నీకు లేవా? కల్పావసాన జలదర గదాసవ్యశ సహస్రఖర సంబద్ధ దివ్యరచులేవా? కొన్నియుద్ధాల్లో రిక్తహస్తుడవై శత్రు విదళనం నయపలేదా? నీ అవమానం తీర్చుకోటానికి నమస్త దివ్యాయుధాలు, దివ్య రథం గ్రహించి శత్రు విజయం సాధించు. అంత అవసరం కూడా లేదు. నీ విక్కడ సుఖంగా వుండు. ప్రతీకారంచేసి పగ నేనే తీరుస్తాను. గరుత్మంతుడు సర్పాల కాల విడలించి నట్లు వానరుల చించి చెందాడురాను. బలవంతులైన శంఖర నరకులకు విష్ణువు చంపినట్లుగా రామలక్ష్మణులను అహవంలో నిర్మిస్తాను" అని పచ్చిచుక్క త్రిశురు వాక్యాలు మన్నించి, కాలప్రేరితుడై, వింశతిభుజుడు పునరాతుడుగా తన్ను భావించుచుని దుఃఖోపశమనం పొందాడు. పంక్తికంఠుడు తేరుకొనగానే, నరాంతక దేవాతక త్రిశిరాతికాయులు రణసముద్యుకులై, అహమహమికతో ఒకరిని మించి వేరొకరు శంఖచ్ఛానాలు చేశారు. తరుతమ సైన్యాన్ని సిద్ధంచేయుడని పదవాళ్ళకు ఆజ్ఞాపించారు. వేల ఈదినట్లు రక్షిస్తే సైన్యం మళ్ళి లంకానగరం నిండింది. అదశకంత కుహర దళుషయం, నాలుగు సముద్రాలు. నాలుగు దిక్కులు. ఐరావతం నాలు దంతాలు. అంతా ఆశానందాలు. అంతా మాయలమారులు. అంతా దేవదానవ దర్పహంతలు. అంతా జన్య దుర్గయులు. అంతా శౌర్య దైర్య సాహసోపేతులు. అంతా సీర యశస్సం పాదకులు. ఎన్నిసార్లు పన్నగులతో సమరం సాగింది. దేవరాక్షాసలతో భండనాలు జరిగినై. ఒక్కసారైనా ఓటమి ఎరుగని పోటుమానినది. యుద్ధమర్మజ్ఞులు. వరప్రసాదులు. దినకరచేజులు.

రావణుడు కుమారుల యుద్ధానికి పంపుట

అంతవరకు శోభాదరిద్రాణంగా వున్న రావణాసురుని అభ్యంతర సభ షణ్డంలో కోటి విద్యుదీవకాంతులతో చుల్యంగా వెలిగిపోయింది. శోకదేవత స్థానంలో వీరరసాది దేవత వచ్చి నిలుచుంది. సైన్య సంచలనంతో, ముఖ్యాధికృతుల హెచ్చరికలతో, రచ గజ తురగ ఖరమృగ సంచరత్సమృద్ధంతో, యుద్ధవేగాకాండాహత భేరిభాంకారాలతో, యువ

వీర విజయగాధా సంబంధి వందిమాగధ ప్రళంసాప్రస్తారంతో, ఆకాల
వృద్ధ విరచిత ధీపికా ఘృష్ణమూర్తకా వస్తుసంరాసంతో లంకానగరం
కుమార చతుష్టయానికి స్వాగతం పలికింది. దివ్యమహద్దలు నేపింపగా
సుధర్మాననాసీనుడైన సురలోక సార్వభౌమునివలె రత్నాలంకృత
సింహాసీతిపై రావణుడు భాసించాడు. సింహాసనం దిగి వరుసగా పుత్రుల
అశ్లేషుని, అలంకారాలు నవరించి, అశ్వేషులు వర్షించాడు. కొడుకులకు
భాసలుగా చుట్టసి, యుద్ధోన్మత్తునీ, పైన్యసమేతంగా తోడ్కొనిరమ్మని
కలుసుపెట్టి, భ్రాతరురాగానే వారి సమరవీర నక్కారంతో సంతృప్తి
చేసి అభినందించాడు. చాక్కు విసమంతో విజురదేక్షి చరణాలకు శౌలు
సోకగా మ్రొక్కి అశ్వేషులంచాడు. వేరువేరుగా ఆ ఆరుగురు నకరాధులతో
తయారుచేసిన వీరగుండాన్ని శరీరాలనిండా పూసుకున్నాడు. భేరితం
ఒక్కసారి మ్రోగింది. శంఖచ్ఛానాలు రాహుళధ్వనులతో కలసి వాయు
పులో లీనమై యుద్ధ ధర్మనాశిలాషతో విమాన మధ్యస్థులై వినుపీఠినున్న
దేవతల కర్కశురాలాది నిండి కల్లోలపరచినై. మహాదరుడు కుభేరుని
వలె గదలేరికిరించి, ఐరావత పంశంలో పెట్టి, అంజనాచలంవలె ఉన్న
కరిపైన సుధర్మనాది వివిధాస్త్ర శస్త్రాలు వెలయగా, అస్తగిరి అవిరో
హించు అదిత్యునివలె అభివసించాడు ఈతడు సమరంలో జంతుకొంకు
లేక సంచరిస్తాడు. యుద్ధం పేరు చెబితే రణక్షేత్రంలో
సామెత్కరిస్తాడు. అందుకే మత్తుడని ప్రభాతనామం ధరించాడు. అన్ని
విచాలా అన్నకంటే అచికుడని అనిపించుకున్న మహాపార్శ్వమహాద
మహాగజాన్ని అవిరోహించాడు. ఈతని యుద్ధప్రీతికి, శత్రునిదూరన
కణకాశలానికిమెచ్చి రావణుడు యుద్ధోన్మత్తుడని కృపాదం, బిరుదా
ఇచ్చి సత్కరించాడు. ఉత్తమ జాతి గ్రూరాలు పూర్ణివ రథంపై వర
శస్త్రాస్త్రపాశ పూర్ణులొంది. సనిమ్యమల్కం, సచాశ్రీశృత్వరేష్యాసనం
(కొండను పరివేష్టించిన ఇంద్రధనువు) అయిన తిమూత కూటం అన్నట్లు
అలీల కోదండం చేతదార్చి పణ్ణులునివలె రణోద్యోగానుర కాత్ముడై
వెలువదాడు. అతడు మూడు బంగారు శిఖరాలతో భాసించే మంచుకొండ
లాగా మూడు కిరీటాలతో రథమధ్యంలో ప్రకాశించాడు.

సర్వదానుష్క శత్రుచరిత్రుడు, హేమమకుట మండితుడు, కిరణ

భాసిత మేరుధరణీ ధరంలాగా, బహురత్న భూషణ భూషితాంగుడు, దృఢరథాంగాక్షం, సుసంయుక్తం, అనుకర్షం, సుకూటరం, శరధిణవా నననంప్రతీప్తం, ప్రానముద్రగనాసి భాసితం, అయిన ఉత్తమోత్తమ రథంపై అసురపతి రెండవ సుతుడు అతికాయుడు ఆరోహించాడు. ఇరు వంకర శస్త్రాస్త్రపాణులైన నిశాచర ప్రముఖులు అననరించగా సమ రానికిపోయే దేవసేనానివరె రహించాడు. శ్వేతవర్ణం, స్వర్ణాభరణోపేతం, ఉచ్చైశ్రృ వనిభం, జవస్వీతం, ఉన్నతకాయం అయిన తురంగంపై నరాంతకుడు పురాంతక పుత్రునివరె పోలిచాడు. పదాననుడు శక్తిధరించి నట్లు ప్రాసం పరమాయుధంగా ధరించాడు. వజ్ర సన్నిభమైన ఘరిమాన్ని చాల్చి, పర్వతాన్ని చేబూనిన అధికాయనునివరె దేవాంతకుడు ఒప్పాడు. వీరంతా దానవులపై యుద్ధానికి స్వర్గం తరలివెడలే అనురులవరె సైన్యరథ దంతి సైంధవ సమేతంగా భటులు వెంటరాగా లంకను అధిగమించారు. కిరీటకాంతలు దిశలునిండగా, గ్రహాలవరె చక్రచక్రలాడు దివ్యాస్త్ర రోచిషపటలం ఆకసంముంచగా, శారదాభ్రంలో రాయంచల గుంపువరె స్వీయకాంతులు ప్రకటిస్తూ, చావో, గెయిపో ఒకిటిమాత్రం విశ్వయుషని పారుష వాక్కులు పలుకుతూ, వైరులదెప్పుతూ, ఆయుధాలు త్రిప్పుతూ, గర్వం కన్నుల కప్పుతూ, యుద్ధకాంక్షతో రొప్పుతూ, కమారుని షణ్ముఖులులాగా, దేవాంతకనరాంతక త్రిశిరోతికాయ మహోదర మహా పార్శ్వలు సర్వవిభవోపేతంగా ప్రకాశించారు. జైత్రయాత్రా చిహ్నమైన జయభేరీలు మ్రోగించబడినై. రావణుడు సాధోపరిభాగంపైనిల్చి శ్రయాణ మవుతున్న పుత్రకులకు కరసంచలనంతో, మూరీ భవించిన వీరరసంతో రొణికినలాడుతున్న కొడుకుల కాంచిన ఆనందంతో ప్రపుల్లమైన విశంతి నేత్రాలు విస్ఫూరితంకాగా అనుజ్ఞుడవ్వాడు. మంగళవాద్యాలు వినదించినై. క్రమపద్ధతిలో నిశాట సైన్యం లంకానగరంనుంచి ఆయోధన క్షేత్రానికి నిష్క్రమించింది. సర్వ సమర్థులైన యోధులు సంగర స్థలికి పోతుంటే దెనలు తెల్లబారినై. ఉల్కలు రాలినై. భూమి కంపించింది. స్వానుభవంగల దేవ దానవులకు (కుమార వీరులు భండనానికి పోతుంటే) గుండెలు దడదడ కొట్టుకున్నై. తమ సేనాపతులను, సైన్యాన్ని కూల్చి, తండ్రిని అవమానించిన, ఉద్యద్వారు వృషగం,

యుద్ధకాండం, అసంఖ్యాకం, అతివలం, లేకోపంతం అయిన
ప్రవగేంద్ర బలాన్ని చూడటానికి నాగరదాశ్వ సంకులఘటం ఘటారావ
ముఖరిత దిగ్వలయంగా యువ వీరులు వస్తుంటే, సముద్ర భంగాలవలె
కోపం చెంగరించగా పర్వతవృక్షపాణులై, వాలాలు నేలదాటుతూ, సింహ
నాదాలచేస్తు, పెదబొబ్బలు పెడతూ ఆకరసైన్యాన్ని కీశసైన్యం పార
చూచింది. ఉభయపక్షాలు త్రాసు తక్కిళ్ళు లాగా వున్నై. ఇంతలో
రెండు దేగలు వచ్చి దేవాంతక నరాంతకుల తేరి పెక్కాలపై వ్రాలినై.
ఆ రెండూ సంభాషణ సాగించినై. “ఈ కుమార వీరులు
మాయాపులు, అవఘ్నలు కదా? రణ పరిణామం ఎలావుంటుందో? భయం
కరంగానే వుంటుంది కాని, పెద్ద ప్రమాదం ఏమీలేదు. నీ వింతవరకు
రాముని సర్వజ్ఞత్వాన్ని సామాన్య మానవుని స్థాయికి దించలేదు. ఉన్నత
మానవ స్థాయిలోనే వుండావు. లక్ష్మణుడిప్పుడు సంపూర్ణంగా స్వాత్మా
శ్రయుడై వున్నాడు. ఇకముందు వారాస్థిలో వుండకూడదు. మరి ఎలా
వుండాలి? కేవలం దురహంసారియైన పాపరునిలాగా రాముడుండాలి.
లక్ష్మణుడు ఆత్మరతి మాని, అనుక్షణం తలిపైనా, భార్యపైనా మనస్సు
విచ్చేట్లు వుండాలి. ప్రయోజనం తర్వాత లేదువుతాను. క్రిమంగా యుద్ధ
గతి భారం అవుతుంది. ఇంకా అవుతుంది. అందుకే ముందుగా విన్ను
హెచ్చరిస్తున్నాను. దేవాంశ్మ జన్మించిన వానర ప్రముఖుల్లో ఆయా
దేవాంశలు ప్రవేశిసె. ఈ రాక్షసులు పొందిన వరాన్ని దివ్యులజయించ
టానికి, వాళ్ళచేత హతం కాకుండా వుండటానికి, సరవానరులుకాక, మరే
ప్రాణిచేతగాని, అయుధాలచేతగాని చావకుండా వుండటానికి మాత్రమే
ఉపయోగిసె. వానరులు ప్రయోగించేవి అస్త్రాల్ని కావు. రాళ్ళు, గుండ్లు,
చెట్లు, చేమలు. రామలక్ష్మణులు ప్రయోగించేవి దివ్యాస్త్రాల్నియ. అవి
చింపలేవు. అందుకే అందులోని దివ్యత్వాన్ని ఉపసంహరించాం. దానికి
మారుగా, రామాస్త్రాలో, పితృవాక్య పాలన పలాన్ని, సర్వాచరణ
పలాన్ని, మహాచలతపశ్చక్తిన్నీ, సీతాకీలాన్ని, పితృప్రతపహత్వాన్ని
పూరిస్తున్నాం. లక్ష్మణుని శరాల్లో మహాయోగిని సుమిత్ర లక్ష్మీదేవి
బలాన్ని, త్రిలోకైక సాధ్వి ధీర్మిక మహాపాతిప్రత్యయోగ బలాన్ని
నింపిస్తున్నాం. కాబట్టి, రాక్షస ప్రయుక్త దివ్య శరాలకు లొంగు

చున్నారు. ఆ కారణంచేత వాళ్ళల్లో, రామలిక్ష్మణులను కేవలం మానవులని, వానరులను కేవలం కోతులు, కొండముచ్చులు, ఎలుగుబంటునీ భావం పాతుకుపోయింది. అందుకే రాముడు వానరులను మానవాకారాలు రాలివద్దన్నారు. వానరుల్లో ప్రభుభక్తి, రామునిపై భక్తి పెంపొందించాం. వాటిఫలం వాళ్ళకు అభండకస్తులు ప్రసాదించేట్లు చేశాం. చూకంటే నీవే మరికొంతకాలం శ్రమపడవలసి వుంటుంది. త్వరలోనే స్వకస్తులతో, స్వస్వరూపాంతో, స్వస్థానాల్లో వుండే అవకాశం వస్తుంది. సీతపై రాముని చిత్తం అనుమానరహితంగా స్థిరంగా వుండేట్లు చేయి. ఆ పని ఎంతో అవసరం" అని అపకకునంగవ్రాచిన శ్వేనరూప వానవమాయాదేవులు అదృశ్యం అయినారు. అన్నీ తెలిసినా, అహంకార గర్వితులు, అనురుని కావటంవల్ల వెనుకటివాళ్ళవలెనే అంరా ముందుకు సాగారు.

వానర రాక్షస సంఘాల సమరం

నీలిజీమూతనిభం, బీ ప్రానలార్కతుల్యం, ప్రజ్వలదత్తశత్రుస్తోమం, నైఋత్యభవృతం, అయిన రక్షనైన్యాన్ని చూచి అగచరులంతా సాధనాలు పైకెత్తి అల్లకల్లోలంగా అర్పటించారు. రాక్షసులుకూడా ప్రతిసమాధానంగా, ఘోరాతిఘోరంగా విపరీతధ్వనాలు చేశారు. జై లంకే కునికంటూ నిశాటలు, జై రామరవిపుత్రులకంటూ వనాటూ ఒకరి పూహంలో ఒకరు చొరబడ్డారు కొందరు వింగిపైనా, కొందరు నేలపైనా, కొందరు వృక్షాల దరించీ, కొందరు పర్వతాల దర్బీ, కొందరు గండశిలలు గ్రహించీ అగచరులు శత్రునైన్యాన్ని అంటదకారు. కాణాచరులు వర్షించే తైల భూరుహ శిలావర్షాన్ని సరుకుగొనక దానికిప్రతిగా రాత్రించరులు ముసలముద్గర శిథిలరాది సాధన సంచానం పర్చించారు. ఆ స్కందనం సర్వదిద్దుప్రభయప్రదాయిగా క్షణంలో మూరిపోయింది. రాక్షసులు వానరుల ఉద్ధృతాన్ని నిలువరించి తీవ్రంగా తిరోగమించేట్లు రాకారు. కప్పులు ఏ మాత్రం వెనుకంజ వేయక భీకరంగా గర్జిస్తూ, శత్రు పూహంలో గండికొట్టి దాహసంపద పట్టవగలింటి సూర్యనిలాగా ప్రకాశించగా ఆ రాత్రినైన్యాన్ని తీర్చివేర్చారు. ధ్వజసియుగళం సరాంతక

దేవాంతరీక్ష కర్మముగిరి సునందరాం లగిలంబ నోదేవంలో విడి
 వట్టు వానకనె న్నయలో వీరివిహారంచేసె పరిలావలు. మిక్కిలివింగివులు
 తమతమ వారిని ఓసికొల్పుచు, చెట్లనా, గుడిలనా, చేరవార్చి, వివిధ
 న్యాయన న్నైతవంబు, కన్నానీవాంబితో చేబులై చేబీబ్యహానిగా
 వెలిగి పంజాన ప్రముఖులని చేసేయించుచు. అంతో అగ్ర
 కసితో చేదే కాలులంగంబులై పైకిచాకి విక్రియిచ్చుంతో, కాళ్ళతో,
 వృతమూలాంతో నిర్వాహింబుగా తలంబునం బెడరాదు. ప్రహ్లాదసిద్ధిగా,
 నెత్తురుపర్రుగట్టుగా, ంగీ అంబూ గూడెత్తే తుచిచి ప్రాశస్తా, చొట్ట
 మహా హోదాహోత అనంబానిగా మిరిసిపోయింది. తమవేలం అంత
 కంతకు గ్రీష్మకాలం వాటిలంబులై చుట్టించి పోతుండకుంబులైన
 చేబాని గంబీరియకాంబు కీర్తుగా మువ్వహంబులై కాశీమతి కత్తి
 తోడులాది వివదమాకరణ కలతో కమ్మియ కమ్మిచేలాగా క్రమ్మిచు,
 గ్రుడ్డుచు, వాడచు, మోడచు, చేడకోసం వెడుగులాడచు పట్ట
 రేంబు పనాటుల పోటు అయింది అనుచులు లక్కాటాదేకాదు. ఇదివఱకు
 ఈ విధంగా చెరికిగి పడలకు బరిగొనటంతో ముహూర్తమాత్రంతో
 నెత్తురు పరదలపారి ముప్పై కుంకురు పరిచినట్టుగా వృక్షం మారి
 పోయింది ఉపదమరూపిని నినుపులనై అన వడదొడన్నచేయో అన్నట్లు
 తరతమూలు చూచుకోకుండా సామానం కకపీ స్యాకరం సావనంగా
 తంబి చంపువగది. వానరులు చెంగు చెంగున మీటి చూకి నేండునెట్టి,
 వెన్నుపైస, గుండెపైస, కన్నులూ కాళ్ళతో ప్రాక్రియవ్వి, చేతిలో
 సావనాదు లాగి, వాటితోనే వాళ్ళను చంపెడు. క్రిందకు నెక్కండచు
 కాళ్ళతో తాది, చేతులతో గ్రుడ్డి చక్క కళ్ళలను చంపాడే. వెడల చలా
 కనుదు సమరపాటపం పొంగిపోవోగో పోరాడకునే కన్నుమని ప్రక్క
 వారి కన్ను పట్టి గిరిగిరి క్రొవ్వలూ పైకి విసరికే, వాడు ప్రత్యక్షంగా
 గాక ప్రక్కవారి వాహి పుంతో పైకికి దానికి అడంగా విడుడుచున్నాడు.
 వానరులువేసి కిరంబు దాననీలా, వానప్రభువేసి దాడెద కరసంలాగాన్ని
 వానరులు వారింబుకుంటూ పోరాడకు. పనాటుల పీటుల ముదిరిన రాక్ష
 సులుకట్టుకున్న కపరాదు పగిలివరంబునో నంది కర్తంబిచ్చుగ్రావిలాగా
 చిమ్ముకూంది. గుర్రాలను పనగులదో, పనుగులను గండలంబేదా,

రథాలను రథాలచేతా నుగు నూచంగా పవగవతులు పొగొన్నారు. క్రమంగా తమ సైన్యం తరగటం, వానరులశక్తి పెరగటంచూచి ఓర్వ రితేక సర్వ శక్తులు కూడ తీసుకుని రక్కసులు ఒక్క పెట్టునకట్టతెంచు కున్న వరదలాగా వానరక్షేత్రాన్ని ముంచపస్తుంటే చచ్చిపడ్డ శవాలను తెచ్చి అద్దంగా కొండల్లాగా గుట్టలు పేర్చాడు. వానరుల నమయస్సూర్తికి శత్రువులూ, గగనవాలులూ మెచ్చుకున్నారు. తాను నడుపుతున్న సైన్యం హఠాత్తుగా అగిపోవటంతో నరాంతకుడు మండిపడి ముందుకు చూచాడు. వానరులు కనుపించలేదు. శవ పర్వత వలయంలో తన సేన చిక్కు కున్నట్లు తెలిసింది. కవుల నేర్పు సిగ్గు కూర్చింది.

వానరసైన్యాన్ని నరాంతకుడు నిశ్శేషం చేయుట

అసురపతి సుతుడు ఆశ్వర్యాన్ని అణచుకున్నాడు. చాపం సజ్యం చేసి శింజిసి ధ్యానం చేశాడు. అంతకాకారుడైనాడు. గంధవాహ దాంధవ సైంధవాన్ని అదలించాడు. వాయవ్యాస్థాన్ని ప్రయోగించాడు. సర్వత పంక్తివలెనున్న శవప్రాకారం క్షణమాత్రంలో ఎగురగొట్టబడింది. ధను వును అంగరక్షకుని కందించాడు. శక్తి ధరుడై ప్రాసాయుధంతో మహా మీనం జలధిలో చొచ్చిన చందంగా తపి సైన్యంలో చొరబడి ఒక్క లిప్త కాలంలో శాభామృగ సప్తశతాన్ని బలిగొన్నాడు. ఎక్కడ చూచినా తానేమై, విశ్వరూపంతో విజృంభించాడు. ఎంతదూరంపోతే అంతమేర శోణిత మూస కర్ణమితం, నైలచర శవనిచయావృతం అయి పోయింది. ఎవ్వడైన తలపడ తరిస్తే వాడితల నేల పడింది. కొండనో, చెట్టునో ఎత్తేలోపల వాడి చేతులు నరకబడినై. పెక్కి దూకపోతుంటే డిర్బ్వకాయం ఎగిరిపోయింది తనవంక దృష్టి త్రిప్పేలోపల కాలాని దృష్టిలో కాయం కలిసిపోయింది. నిశాటుడు తప్ప వనాటుడు వాడి దృష్టిలోపడి బ్రదకలేదు. ప్రాసకిరుడై, శత్రు సంక్రాసకగుడై కుష్మా బివి దహించే హవ్య వాహనునివలె అగచర వీరసంతానాన్ని ముహూర్త కాలంలో ఆహరించాడు. వానకారులో నలువైపుల త్రిప్పి త్రిప్పి పెనుగులి వీచినట్లు నరాంతకుడు పొలికలనిలో నాలు దిక్కుల తిరిగి తిరిగి కవుల ప్రాణాలు ప్రాసకు బలిపెట్టాడు. ఆతడు చేసిన యుద్ధం వానరులకేకాదు.

దేవతలకు నయితం పరమాద్భుతం కలిగించింది. కప్పలు నిల్వలేదు. పరుగెత్తలేదు. తప్పకోలేదు. ఎగురలేదు. ఎప్పుడు ఎరుగని దురవస్థకు పాలై వస్తవగురి, నిలిచినవాళ్ళను నిలిచినట్లే, నింగికి ఎగిరేవాళ్ళను ఎగురుతున్నట్లే, పారిపోయేవాళ్ళను పారుతున్నట్లే చంపాడు. పిడుగు పాటవలె ప్రాసపుపొట్టు తగులుచుంటే తట్టుకోలేక కోతిమూకంతా గొల్లన గోలపెట్టింది. వానరుల ఆక్రందనం విని రాక్షసులు సింహనాదాలు చేశారు.

అంగద నరాంతకుల సంగరం

ఇంద్రుడు వజ్రచారచే పర్వత పక్షిలు నరికినట్లు నరాంతకుడు వన చర సంచానన్ని వధించాడు. కుంభకర్ణుని చేతిలో చావుదెబ్బలు తిన్న ప్రవగ ప్రముఖులు రవిపుత్రుని చుట్టుకుని సురక్షితంగా ఉన్నారు. తమ సైన్య నాశనానికి శోకిస్తున్నా ప్రాజాలపై తీసి దాధపెట్టింది. తన దళ పతుల దుస్థితి గ్రహించిన తరణిపుత్రుడు తనపక్షంవారు పారటం, శత్రుపక్షంవారు మీరటంచూచి, సురసేనానికి సరితూగే ప్రచండ విక్రముని అంగడుని పిలిచి, అభ్యంతర రహితంగా హయంపై తిరుగుతూ, అత్యయిల చంపుతున్న నరాంతకుణ్ణి చూపించి “బిడ్డా! అంగదా! వాడే మన బలాన్ని సర్వనాశనం చేశాడు. మనదళాధిపతులు దైర్యంకోల్పోయి ఆత్మరక్షణలో ఉన్నారు. ఇప్పుడు యుద్ధభారమంతా నాపైనా నీపైనా ఉంది. దాశరథులు తమపైకి రానంతవరకు ధనువు సజ్యంచేయరు. రావణుడు పంపేవాళ్ళందరూ సైన్యంపై పడి చంపుతున్నారు. క్రమంగా మన సేన క్షిణించిపోతుంది. శత్రుపక్షంవైపు అధికంగా నష్టం కలిగినా మనకేం సంతోషం? యుద్ధంలో చావలసింది సైన్యంకాదు. అది అధమ యుద్ధం. దళాధిపతులు చస్తే దళాలు నిల్చిపోలే. వాళ్ళవైపు పేరు మోసిన సేనాపతులు పెక్కుండ్రుమడిసారు. మనవైపు వాల్లవ్వరు మరణించలేదుకాని, మరణిస్తారు ఉన్నారు. రావణుడిక లొంగుబాటుకు రాదు. క్రమంగా యుద్ధాన్ని భారం చేస్తున్నాడు. తన సైన్యం తరిగింది కనుక మన సైన్యంపై దృష్టి కేంద్రీకరించాడు. వచ్చినవాళ్ళు రాముని మీదికిపోరు. ఆ దర్మప్రభువు వీళ్ళవంక చూడడు. మనం ఆయన శరణు

వేడటమైనా చేయాలి. లేక పీళ్ళను ఆయన కృష్టివధంలోకైనా నెట్టాలి. మనం క్షమంగావుండి ఆయన్ను శరణువేడటం దౌచిత్యభంగం. మన కీర్తి ప్రతిష్ఠలకు భంగం. శతయోజన విస్తీర్ణ సాగరందాటి శత్రు పురాన్ని దహించి, గుండెల్లో గుండ్లు దొరిలించి వచ్చిన పావనివున్నాడు. రావణ ప్రాసాదం కూలదన్నీ వచ్చిన నీవున్నావు. రామునకు సర్వవిధాల సాయపడతానని మాటబిచ్చిన నేనున్నాను. విధిషణుడున్నాడు. హనుమ అవైపు శత్రుమర్పిరీక్ష్యంగాకావున్నాడు. ఆయనవంక పీటపోయేటలేదు. నేను రామరక్షణార్థం ఈవైపుకాస్తున్నాను. నీవు ముందుగా నరాంతకుణ్ణి నిలువరించు. ఇంతలో శత్రుశనహ్యాహాన్ని వన్నురాను. అంతలో వాళ్ళ అట కట్టుబడుతుంది. ఏమంటావు?” అని ఆహ్వాయంగా అడిగాడు. “తండ్రీ! నీ ఆలోచన సమయానుకూలంగానూ, సమర్థవంతంగానూ, సమంచితంగానూ వుంది. ఇప్పటికిదే కర్తవ్యం. నేను నరాంతకుణ్ణి సరకలోకం పంపక నిన్ను చూడను. ఇంతవరకు చూపని నా నిజ పరాక్రమం, నా తండ్రీ నేర్పిన విద్యాపరమం ఇప్పుడు కొంత చూపతాను. నెలపు” అంటూనే మట్టులు చీల్చుకుని వచ్చే భాస్కరుని చందంగా నిజాంగదడ్య మలు మిరుమిట్లు కొల్పగా, భతు మండిత ధరణీధరం వలె నభమాత్ర శస్త్రుడై, రివున నరాంతకుని ముందువచ్చి వ్రాలాడు. ఆ వేగానికి హయంతోహద రాజకుమారుడు మొగ్గరించిపోయాడు. అదిరిపడి చూచాడు. ఇంత విలక్షణశక్తి సంపన్నుణ్ణి ఇంతవరకు చూడలేదు. వానరాకృతిలో వున్నా ఆ శరీర సౌష్ఠవం, ఆ సౌందర్యం, ఆ సమోన్నతదేహం నరాంతకునికి గొంతులోపడ్డ వెంగగుఱు అయింది. స్వస్థదయ్యేలోపల తారేయుడు రావణ పుత్రుణ్ణి చూచి, “రాక్షస రాజకుమారా! ప్రాకృత కీశపాళిపై నీ ప్రతాపం చూపిస్తున్నావా? సామాన్య వైన్యాన్ని చంపితే బలమా? యశమా? ఫలమా? ఏదీ! నీ అభిమానపాత్రమైన ప్రాసాయుధాన్ని నా డిరంపై ప్రయోగించు. నీవలె నా సేవాహనంలేదు. అస్త్ర శస్త్రానిలేవు. శిరస్త్రానివా, తనుత్రాతానిలేవు. అంగరక్షకులులేరు. ఎలా పట్టానో, ఎలా పెరిగానో అలాగే వచ్చాను. మేం నభాయుధులం మాత్రమే. నీ ప్రాసకు నా రామ్మిచ్చిరదై నా గోళ్ళకు నీ రామ్ము ఇవ్వగలవా? చెప్పు; నీకే ముందుగా అవకాశం ఇస్తున్నాను. నీవు నరాంతకుడవటగా! దేవతలు

నీ పేరు చెప్పితే విద్రాహులుగా : ఇంకేం : మంచివాడితోనే యుద్ధం వచ్చింది. మాట్లాడవేం?" అని గ్రుచ్చి గ్రుచ్చి హెచ్చరించాడు. అంగడు దానిన ఒక్కొక్కమాట నరాంతకునికి కర్ణంలో చూడతూ నాటిస్తోంది. పెదవులను రదాంతో కొడుకునూ, మదంతో త్రాచువరకూ చూచాడు. "ఏమి సాహసం? ఎంత పౌరుషం? ఇంప్రూది దిక్పతులు నా ఎదుటకు రాలేక జంకారు. వన్నగులు నా రాతి పనే పారిపోయారు. ఒంటిరివారు. వానరుడు. నిరాముషుడు. నన్ను చెదిరించి భయపెట్ట వచ్చాడా? నిజంగా అంత శక్తి సామర్థ్యం? పీడి పేరు విన్నాను. నా తండ్రి వద్దకు రాయదారిగా వచ్చి, అంగరక్షకుల చంపి, ప్రాసాదం చూర్చిపోయినాడని పీడేవావచ్చు. అప్పుడూ ఆయుధరహితుడై ఒంటరిగానే వచ్చాడు. పీడికి అపకారం ముందుగా యిస్తే నన్ను చంపుతాడు. ముందే పీడిని జరిగించే పీడ విరగడైపోతుంది" అని ఆలోచించి "మర్కటాధమా! ఎంత అక్కస్తతి చేసుకున్నావు? నరాంతకుడంటే నల్లి, బల్లి అవుతున్నావా? ఇంతసైన్యం మట్టిలో కలిస్తే ఎక్కడ నిద్రించావు? నీ వస్తుమాటమీదనే నిలబడు. నా ప్రాసాహతికి తలుపుని నిలిస్తే అప్పుడు నీకపకారం సంఘటితం అవుతుంది" నంటూ మాటల్లో మరపించి ప్రాసను విర్రాడు. అంగడుడు శత్రు మర్కటం ముందే గ్రహించాడు. తండ్రిని స్మరించాడు. వాయువు పూరించాడు. శరీరం వెంచాడు. చచ్చే ప్రాసా గ్రాహికి రావలసివచ్చాడు. తండ్రి స్మరణంతో ఇంద్రుడు మనుషుణ్ణి వజ్రకయ్యుణ్ణిగా మార్చాడు. అర్జునానికంటే అంగడుని పచ్చి అంగడుని వజ్రాన్ని తాకి చిన్నచిన్నమై చెదరిపోయింది. వెంటనే అవ్వాయి చువ్వవర రిప్పున పైకి దూకి గుర్రం నెత్తిపై పిడికిలితో ఒక్క పెట్టు పెట్టాడు. ముక్కులవెంట నెత్తురు ఓరుస్తూ, నల్కాలెగి, గ్రద్దూడి పోయి, విశిష్ట మూర్తపై, విగతప్రాచయై పడిపోయింది. పెనుకొండలాగా కూలిన గుర్రాన్ని చూచి గుండెలు చెదరగా, నిబ్బలించుకుని క్రోధ మూరిత నేత్రాలతో అంగడుణ్ణి వెళ్ళు పై ముఠతో గ్రుద్దాడు. నరాంతక ముష్టి భూతానికి పీడి రక్తం చూపులు కనపడకుండా కళ్ళలోనుంచి చార సాగినా, మూర్చలో మునిగినా, వెంటనే తెలివి తెచ్చుకుని, పరబలానికి

విస్మితదపుతున్న పంకి ముఖ పటిపె దూకి రాముడు పగిలేట్లు గ్రుది గోళ్ళతో చీల్చి పొట్టలో పేవులు డేదలో చేసుకున్నాడు. అచ్చరులు ఆదారు. గంధర్వులు పాదారు. దేవ పృథ్విలు పూలు కురిసిస్తే. దేవతలు స్తుతించారు. మహర్షులు అశీర్వాదించారు. లంకలో రక్తవరం కురిసింది. వానరుల విజయ కోలాహలం, రాక్షసుల ఆర్రవం రణరంగం అంతా విండిపోయింది. అసాధ్యకార్యాన్ని సాధించిన అంగదుణ్ణి సుగ్రీవుడు హర్షోత్పల్ల నయనాలతో ఆలింగనం చేసుకుని “తండ్రీ! నా పరువు దక్కించావు. నీ మాట నిలుపుకున్నావు. తండ్రీని మించిన తనయుడవని పించుకున్నావు. ఇక భయంలేదు. వీడు చచ్చాడు కనుక తక్కినవాళ్ళూ చస్తారు. వ్యూహం నిర్మించాను. వచ్చినవాళ్ళు మళ్ళీ లంకలోకి పోరు. నీవు కొంత విశ్రాంతి తీసుకో” అని అన్నాడు. రాముడు తన తమ్ముడు సామిత్రివలెనే అంగదుణ్ణి ఆలింగనం చేసుకుని, పాపనహస్తంతో శరీరం నిమిరి, “నాయనా! శత్రువ్యూహ హారంలో కొలికి పూస తప్పించి ఎదం కల్పించావు. నీ సాహసం నాకెంతో ముచ్చట కూర్చింది. తండ్రీ చెప్పినట్లు కొంతకాలం శ్రమ తీర్చుకో” అని అమృత వాక్కులతో హద్దాన్ని వెలిబుచ్చాడు.

అంగదుడు దేవాంతర మహోదరత్రిశిరులతో పోరుట

అంగదుడు రామ రవిపుత్రుల ప్రశంసలు అశీర్వాదాలు పొంది “తండ్రీ! నా విధి నేను నిర్వర్తించాను. నన్నింత కొనియాడటం దేనికి? ఎవరికంటే గొప్పకార్యం నేను చేశాను? ప్రహస్తుణ్ణి నీడు చంపలేదా? పాపని ధూమాక్షణి వధించలేదా? అకంపనుణ్ణి అంతం చేయలేదా? నీవు రావణుని తలదన్ని రాలేదా? రామప్రభువు కుంభకర్ణుని కూల్చ లేదా? సామిత్రి అతికాయుని హరించలేదా? ఏమంత కష్టపడ్డానని శ్రమ తీర్చుకోవాలి? ఇంకా ప్రమాదం కలిగించేవాళ్ళు వున్నారు. వాళ్ళను మన వాళ్ళు నిగ్రహించలేదు. నేను నిలిస్తే, ఇప్పటి ఉత్సాహంలో నా వెనుక నిల్చి పోరుతారు” అని అన్నాడు. ఇంతలో దేవాంతర మహోదర త్రిశిరులు భీకరంగా గరిస్తూ కవినేనపై వచ్చి పడ్డారు. వారి రాకతో వానర సైన్యం కకావికలై పారిపోసాగింది. రవిపుత్రుడు పన్నిన పన్నాగం

విచ్చిపోతున్నది. “నరే. తండ్రి! నీ ఇష్టానుసారమే చేయి. ముందు మనవాళ్ళను స్వస్థానాలను వదలకుండా వారించు” అంటూ అనుమతి ఇచ్చాడు. అంగదుడు సంగరంలో చొచ్చాడు.

నరాంతకుడు అంగడునిచే అతి వికృతంగా చావటంతో, వెంట వచ్చిన సైన్యం, ఏర్పుతో, పెదబొబ్బలతో అంకామార్గంబట్టి తిరోగ మిస్తుంటే, రథిక్యతయం, వాళ్ళను వారించి, చచ్చిపోతే స్థానానికి వచ్చాడు. అతని చంపిన తీరుచూచి అడవిపోయాడు. సోదర మరణానికి శోకించాడు. చేతకు చిరుచేత చేసి ఋణం తీర్చుకోవాలని నిశ్చయం పాడు. విడివిడిగాకాక కలిసి శత్రువును చంపటం మంచిదనుకున్నాడు. మహాదరుడు గణాన్ని అధిరోహించి, లేరులపై దేవాంతక త్రిశులు అరోహించి వానరులపైకి వచ్చాడు. అంత దూరంలో వస్తున్న అంగ దుడు కనుపించాడు. అతని చూచి, “వాడే, వాడే, నరాంతకుణ్ణి చంపిన క్రూరుడు. బాబో! మళ్ళీ వస్తున్నాడు. మనలను బ్రదుకనీయడో” అంటూ రాక్షససైన్యం రాత్రి గదవగా వెలవెలబోతూ నక్షత్రాలు అదృశ్యమైనట్లు ఎక్కడిదక్కడ తిరోగమించసాగింది. ముగ్గురు మూడు చైపులకుపోయి సైన్యాన్ని నిలువరించి, త్రిముఖంగా వచ్చి అంగదుణ్ణి మధ్యలో బం దించి అంశవాసకురిపించారు. నిరాయుధుడైన నారేయుడు శత్రువుల దురా లోచన అర్పించేసుకుని వాళ్ళువేసే అస్త్రాలకు అందకుండా అంబరానికి ఎగిరి, అక్కడ పరిభ్రమిస్తూ, “ఓమాయాపులారా! అంగదుడందే పాప రుదనుకున్నారా? మీ కుటిలమార్గం నా హృదయదర్శణంలో ముందే భాసించింది. నన్ను వంచించటం మీకు సాధ్యంకాదు. నా పినతండ్రి పన్నిన పూహం మిమ్మల్ని ప్రాణాంతో మరలనీయదు. ముందే హెచ్చ రిక చేస్తున్నాను. బ్రదుకుపై ఆశవుంటే, నరాంతకుడికి పట్టిన గతి మీరు పట్టకముందే తిరిగిపోండి” అంటూనే సమీపంలోవున్న చెట్టును మొద లంటిపీకి రివున్న దేవాంతకునిపై రువ్వారు. వాడువాడి శరణతోవృజెన్ని భగ్నంచేసి, ఊర్వానికి బాటలు పరిపాడు. పైకివస్తున్న బాటలు తగల కుండా ధరణికివారి, తరుగిరులతో త్రిశుడితో తలపడ్డాడు. త్రిశుడు అవరీంగా చేదించి, మర్మభేదకాలైన మార్గజాలతో మర్కట నాయకుని కప్పాడు. మహాదరుడు తోమరాన్ని వేళాడు. దేవాంతకుడు గదతో

తలపై దాది దాటుకున్నాడు. ఒక్కడిపై ముగ్గురు యోధులు తలపడి హింసిస్తున్నా, అంగదుడు చ్వాదశాదిత్య మండలంవలె దున్నహలేజురై శరవర్షంలో చిత్ర విచిత్ర భ్రమలు తో తప్పకుంటూ, తనగతిని పరిశీలిస్తున్న దేవాంతకునిపై దూకి దంచాడళ తుల్యస్తంభీద కొండపై పిడుగువడ్డలు సర్వశక్తి కేంద్రీకరించి గ్రుద్దాడు. ఆ గుడ్డుకు దేవాంతక సహారంగా గిరగిర తిరిగి ఘోరంగా ఘంకరించి గ్రుద్దురాలగా పర్వతం పడ్డట్లు నేలకూలిపోయింది. పడిన దంతి దంచాన్ని పెళ్ళున కరిచి ఆయుధంగా ధరించి దేవాంతకుణ్ణి గుండెల్లో గ్రుద్దాడు. ఆ దంచాగ్రం వెన్ను దాకగానే, కన్నులు తిరిగి, నెత్తురుగ్రక్కటా నేలవడ్డాడు. వెంటనే తెప్ప రించుకుని పరిఘతో చారేయుణ్ణి కొట్టాడు. సోలిపడి వాలినుతుడు లేచే లోపల ఫాలంపై త్రివిధుడు బాదాలు నాటి నొప్పించాడు.

హనుమచే దేవాంతకుడు, నీలునిచే మహోదరుడు

నేల కూలుట

ముగ్గురు కంసి అంగదునిపై శ్రీముఖంగా పోరటం నీలుదూ, హనుమంతుడూ చూచారు చూడటమేమిటి, మధ్యలో దూకటమేమిటి వెంటనేజరిగిపోయింది. అంగదునిపై అత్రప్రయోగంచేస్తున్న త్రివిధునిపై పద, పర్వతం దూసుకుని పస్తుంది. దాన్ని నడుచునే దైత్యుడు త్రుంచి నీలునిపై విశిష్టమార్గాలను వింపాడు. లేరుకన్న దేవాంతకుడు పావనిపై పరిఘతో వచ్చి పడ్డాడు. చేయిల్లి పొదువ పస్తున్న దనుజుని దక్షిణ హస్తాన్ని పావని చాచుహస్తంతో నిరోధించి దక్షిణ హస్త ముక్తితో గుండెలపై గునసం దించినట్లు గ్రుద్దాడు. ఆ ప్రేటుతో పుక్కిలింతలాగా నెత్తురు గ్రక్కి కూతకు కూడా శక్తి లేకుండా కూలిపడ్డాడు. పదగానే తల నేల దాకి పక్కన పలిగింది. దేవాంతకుడు దేవలోకం చేరగానే నీలుడు విజృంభించి మహోదరునిపై పడ్డాడు. అతని రక్షణకు తీవ్ర బాదాలు వేసి నీలుని బాధించాడు. మహోదరుడు కూడ చూర నారాచాలు నాటి నీలుణ్ణి సంభించాడు సదలించాడు. ఇరువురు విరువకండా బాదాలతో బాదాలు తీయబోతుంటే దేవాంశ దేహంలో ప్రవేశించింది. సంజ్ఞదైన

నీలుడు తన స్థితి గుర్తించి ఇద్దరిలో ఒకడు చచ్చితీరాలని భీకరంగా గర్జించి తరుషంద మండిత ధరణీధరాని గ్రహించి షహోదర మూర్ఖం లక్ష్యంగా విసిరాడు. త్రిశిరుడు, షహోదరుడు శతకాండంతో కొట్టినా చేదించబడక సుటిగా లెక్కెన్ని దాకింది. ఆ పర్వత పాతానికి తల పప్పు పప్పుగా పగిలి షహోదరుడు పహిపై కూలి మరణించాడు. పినత్రంధి కూలబంతో త్రిశిరుడు బిట్టగా గర్జించి పావమానిపై శర వర్షాన్ని ఉర్ధ్వ తంగా వర్షించాడు. అందుడు స్వస్థదిత్తుడై హనుమన్నీయం ఆహవాన్ని తిరికిస్తున్నాడు. “తనవారు పోరుతుంటే రాను కల్పించుకోవటం ధర్మం కాదు. తనపై ముగ్గురు తలపడటం ధర్మదురం తనక వాణ్ణిదరు వచ్చాడు. ఇప్పుడు పగవారు ఒక్కడే వున్నాడు. మనవాళ్ళిద్దరన్నాడు. ఇంకా నేనెందుకు? మహానదాపుడు, మర్కటలోక మహనీయ మాణిక్యం హనుమకు పేరే తోడెందుకు? ఆయనే అండడికి తోడగా వున్నాడు. నీలుడు మెల్లగా తప్పుకుని విశ్రాంతి పొందుతున్నాడు. త్రిశిరుడు మారుతి చేతిలో మరణించటం తర్జుం” అని తాతయ్యడు తనలో భావిస్తూ నీలునివైపు నడిచాడు. నీలాంగదులు జాగరూకులై యుద్ధగతి గమ విస్తున్నారు.

త్రిశిరుడు హనుమచే చచ్చుట

తన సమ్ముఖంలోనే షహోదరుడు నీలునిచే నీలటం త్రిశిరునకు సిగ్గు కూర్చింది. ఎదురుగా నీలునికి బదులు షహాకపి మరణ దేవత విర్మి నట్లు నిచ్చున్నాడు. ఆతని ఇప్పుడున్న రూపాన్నిచూచి ఆపాదమ స్తకం కంపిస్తున్న త్రిశిరుడు దైర్యం తెచ్చుకుని, పావమానిపై తీక్షణ బాదాలను తీవ్రతరంగా ప్రయోగించాడు. హనుమ వాటిని ఒడిసిపట్టి విరిచి పారే స్తుంటే, రాక్షస యువకునికి భయ విన్యాయాలు కలిగి కలె ప్రతిషవలె ఒక్కజీవం రథంపై వున్నాడు. ఈలోగా మారుతి షహ పర్వతాన్ని వారిపైకి విసిరాడు. దానిని మధ్యలోనే భంగించాడు. తన ప్రయత్నం దానివుంచే వ్యర్థమై పోవటంతో క్రుద్ధుడై, పెనువృషాన్ని పీకి ప్రయో గించాడు. దాన్ని కూడా పొడవదగించి దైత్యుడు సింహచ్ఛానం చేశాడు.

కేశరి పుత్రుడు షణ్మకాలం చింతించాడు. “పీళ్ళు అత్త విద్యా ధురంధరులు. దూరంనుంచి ఎన్ని సాధనాలు ప్రయోగించినా సముద్రంలో పడ్డ అల్ప పదార్థాలవలె వ్యర్థం అవుతై. చచ్చిన చాళంతా మర్కటయూధపుల సాహసంతోనే చచ్చారు. వీడిని కూడా సాహసంతో చంపారా? సాధనాలతో చంపటం సాధ్యంకాదు” అని బావించటం అందంపై దూకటం ఒక్కసారే జరిగిందాడు. ఆశించని సంఘటనతో అనుదుడు శత్రుర పడ్డాడు. తేరే లోపల కేశరి గజాన్ని చీల్చినట్లు హుపురు హయాలను వాడి గోళ్ళతో పొట్టలు చీల్చివేసాడు అదిహాది శక్తితో నేంకు దాటి పరచి హుటిగా మూతి గుండె గురిచూచి శక్తిని విసరి వేశాడు. నిప్పులు గ్రక్కుతూ ప్రళయుడ్రుడులాగా వస్తున్న శక్తిని హస్తంబాచి అందు కుని రెండుగా విడిచిందాడు. శక్తి వ్యర్థం కావడంతో ఇద్దం చరించి హుసుకు కంచాన్ని అక్ష్యంగా వేశాడు. ఆ బద్దాన్ని ఎడమచేతపట్టి పైకి దూకి అరచేతితో గుండెపై చరచాడు. ఆ హస్తఘాతానికి విసంజ్ఞాడై పువమిపై దోరగిలపడ్డాడు. వాడుపై చిన ఇద్దంతోనే శరం నరకబోతుంటే చివాలునిలేచి రాక్షసుడు మూతివక్షంలో పొడిచాడు. ఆ పోటుపలె క్షణేయక కిరీటాన్ని రీంగా లాగి పారేశాడు మణిపయ ముకుటాంచితం, నకుండలం, అయిగ రక్కసుని మూడు తలలు, ఇంద్రుడు విశ్వహుపుణ్ణి ప్రండినట్లు దైత్యలోకం వీతితో దద్దరిలిపోగా కత్తితో కరకర తరిగి వేశాడు. సుకృతపం సంక్షయంతో సూర్యమండల మార్గంనుంచి పడేవాడిలాగా త్రిశుడు నేల వ్రాలాడు. నరాంతక దేవాంతక మహోదర త్రిశులు ఏకకాలంలో నాకలోకం చేరగానే ప్లవగ పుంగవుల సంతోషం, పట్ట పగ్గాలు, విడువ పీఠులు లేవన్న చందంగా వెల్లివిరిసింది ఆ ఉత్సాహంలో గుంపులు గుంపులుగా రాక్షస సైన్యం వైపువస్తూ, అర్బుటిస్తూ, అద లిస్తుంటే వనటులచూచి నిశాటులు లంకకు ఒక్క ఊపున పరుగురీశారు.

చామలక్ష్మణ రవిపుత్రుల ఆనందం అంత ఇంతకాదు.

మత్తుడు ఋషభునిచే చచ్చుట

యద్ద ప్రచండులు, సురలోక వీకిరులు, పంక్తి ముఖుని ప్రాణాలు, నరాంతక దేవాంతక మహోదర త్రిశులు వానరవీరులచే ఆహవంలో

కూటం పుత్తుకు పుతిత్రు కల్పించింది. “ఎంత పరాక్రమవంతులు ఎంత అద్భుత చేతిలో చచ్చారు ? నేను ప్రాచారతో తిరిగి లంకకుపోయి ప్రభు దర్శనం ఎలా చేసేది? ఆయన ప్రక్షలకు ఏమని ప్రత్యుత్తరం ఇచ్చేది? జయించినట్లుయితే పోవటం కీర్తి కారణం. ఐదవారిని చంపుకుని ఓటమి అంగీకరించి బ్రదుకుటతో మరలిపోవటం భీరుని లక్షణం. నేను పీఠం దనే, వీరమరణమే పొందుతాను. అనగా ఈ యుద్ధమే విదితంగా వుండి, దేవతలతో పోరుకాగి నే న్నర్గం లభించింది. దేవతలు పొందే సకల సుఖాలు లభించినై. ఇతరులపై ఎత్తిపోతే ఎనలేని, విలువకందని కానుకలు, గౌరవాలు, విరుదులు వచ్చినై. ఇది ఏమి యుద్ధం? ఇష్టంలేని శ్రీ కోసం ఇందరు మహావీరులు ప్రాచార త్యాగం చేసుటమా? లంక నుంచి వచ్చేవారే కాని, పరాక్రమం చూపి విజయంతో చొచ్చేవాడే లేదు. ఇది కోరులేకా, కొండ్రుచ్చులేకా, తిరుగులేని దివ్యాస్త్రాలు శక్తి హీనమై పోవటం, రాక్షా రక్షులూ, చెటూచేమలూ రాక్షస పీఠం చంపటమా? కాలం కలసిరానప్పుడు తాడే పోపై కాటేస్తుందన్న జన వాక్యం ఇందుకే వచ్చింది కాబోలు. నేనుమాత్రం పీఠం నుంచి నిర్లిప్తానా? కాని పోరి కొందరచంపి మరీ చస్తాను” అని చిరించి, అవిభాగహోన్ని పొంది పుత్తుకు, చాత్రవ మూసరక్త పేనం, భృశభీదకర్షం, కనకకట్టా నిర్మితం, మహాపద్మ సార్యవౌషధ సుప్రతిహతి దిగ్గజవీరచందం, శోణిత మాల్యాంకృతం, వీరప్రాగం అయిన గదచార్మి కల్పలాల పీఠిహోద్రుదు వరె కపులపైకి కంకులమంది దాన్యంరార్చినట్లు భోలను దరజిపై రాల్చుతున్నాడు. సంతోషపుత్తులైన శాఖాపృగాలను చంపుతుంటే ఋష భుకు అంబర మార్గంలో వచ్చి అర్జగించి నిల్చాడు. పుత్తుకు గదతోనూ, ఋషభుకు వృక్షశైలాంతోనూ చాలాసేపు సమంగా పోరాడు ఒకటిని మించాలని ఒకడు యత్నం చేశాడు. రక్కసుడు ఒడుపుచూపి గదతో వానర ముఖ్యుణ్ణి వేశాడు. చిన్నవత్తిదై కపికన్నునలేచి వృక్షంతో మోచాడు. వాడు గదతో దాన్ని తప్పించి గదతో తలపై ప్రహరించ టానికి ఎత్తగానే చెంగుర వానరుడు పైకిచాటి గదగుంజుకుని దానిచేతనే పుత్తుని తలపై దాచాడు. ఆ దెబ్బతో త్రాగినపుత్తు, పేరుకోని పుత్తు

వదలి ధరాలింగనం చేసుకున్నాడు. ఆకడి చావుతో అసురులు పరాయనం చిత్తగించారు.

అతికాయుడు కవులను పారదోలుట

అంతకుని అపరావతారం అనదగిన అతికాయుడు అనుజాతులు, పినతండ్రులు గతించిన వార్తకు గగ్గోలుపడ్డారు. కటములదిరినై. విషయ విమర్శనాబుద్ధి నశించింది. శరీరంవలెనే ఆగ్రహం పెరిగింది. అజ్ఞానంతో పాటు అహంకారం నిండింది. తెగిన తనవాళ్ళ సరసన శత్రువులు శయ్యించినట్లుగా వూహించుకున్నాడు. బ్రహ్మదత్తవరాలు, నిజపర్వతాభ కాయం, గతకాల సంపాదితయశం, స్ఫురణకు రాగా, ఇంకంతవాడైనాడు. బాసుసహస్ర సన్నిభమైన రథం ఎక్కాడు. రథనంతో చాపాన్ని సజ్యంచేశాడు. పేరువాడి గర్జరించేశాడు భుజాస్థానంచేశాడు. లేదంటే స్త్రీవాసరవీరుల వెంటబడ్డాడు. వస్తున్న అసురవీరుని దేహాన్ని చూచి వానరులు “కుంభకర్ణుడు బ్రదికివచ్చాడా?” అని బావించి యుద్ధంమాని గుంపులు గుంపులుగా కూడి పారిపోయే ప్రసంగం ప్రారంభించారు. చివరకు గత్యంతరంలేక రఘువంశసోముని పాదాలపై పడ్డారు. రాముడు భీతి ఎరుగని కపివీరులు ఆర్తురై తన రక్షణ కోరటం చూచి నలుదిశల పరికించాడు. మితి చెప్పటానికి సాధ్యంకాని ప్రమాణంలో వున్న తేరెక్కి, శిరమెత్తి చూచినా చివర కానుపించని శరాసనం ధరించి, రెండవ కుంభకర్ణుడా? అన్నట్లు వచ్చిన ఆ పరిణామం దర్శించాడు. షణకాలం ఆతనిని ఎగిరిగ చూచాడు. “కుంభకర్ణుడు పదాతి. సహజశక్తి సంపన్నుడు. వీడు రథారూఢుడు. అత్రుపాటవం కలవాడు. అంత శరీరం కలవాడు. కదదం కష్టం కావచ్చు. కుంభకర్ణుని పరాక్రమం చూసిన కవులు వీడిపై యుద్ధానికి జంక తున్నారు. ఇతని వృత్తాంతం విభీషణుని అడుగుతాను. విషయం తెలుసుకుని కర్తవ్యపాలనం చేస్తాను” అని చింతించి విభీషణుని రావించాడు. “మిత్రమా, ఎవడీతడు? కుంభకర్ణుని కంటే అధికుడు లేదన్నావుగదా? వీడు సాక్షాత్తు ఆతనిలాగే వున్నాడు. ఆతనికి లేని ఇతర సాధనాలు ఇతనికి వున్నై. ఈతని చూస్తూంటే మనస్థవగ ముఖ్యులు ఎదిరించి పోరాడలేరని తోస్తూంది. భీతి నెరుగని మన

వాళ్ళు బీతిపొందుతున్నారంటే ఏదో ఐదవ త్తర కారణం వుంటుంది. ప్రకృతి బీషణ రూపాన్ని తాడుస్తుంది. రెండు వర్షాలు ప్రాణ నష్టాన్ని పొందక తప్పదు. మనవాళ్ళకు భయం తీరేటటుగా పరిహారం చెప్పమని అడిగాడు. విభీషణుడు రామునకు అభివాదం చేసి “రామ ప్రభూ! నేను వచ్చినదాది నిన్ను గమనిస్తూనే వున్నా. ఒక్కసారి కూడ నీ డిహ వ్యర్థంకాలేదు. నీవు సత్యమూర్తివి. నీకు సత్యంగాక అసత్యం ఎందుకు స్ఫురిస్తుంది? ఎప్పుడు ఎవరితో మాటాడటం మంచిదో, ఎవరి నలహా పొందటం శ్రేయస్కరమో నీకు తెలిసినట్టు ఇంతెవరికీ తెలియదు. ఇందుకు మన మిత్రత్వమే ప్రబల సాక్ష్యం. నేను శత్రు సోదరుడనని ప్లవగ ప్రభువు ఆశ్రయం విరాకరించుమని చెప్పినప్పుడు, అతనిచే అంగీకరించచేసిన నేర్పు సామాన్యమా? ఒక పంక ప్రమాణం చేసిన ప్రాణమిత్రుడు. ఇంకొకవైపు హైరానమానంకూర్చిన శత్రువు తమ్ముడు. అతని నిగ్రహించి ముక్కు మొగ మెరుంగని నాకు అభయం ప్రసాదించా పంటే నీవెంత సత్యదర్శుడవో, ధర్మపక్షపాతివో లోకానికే చెల్లదైంది. మూర్ఖులు నేను రహస్యాలు వెల్లడించకపోతే నీవు యుద్ధంలో విజయం పొందలేవనుకుంటారు. అది తెలివి తక్కువ భూహ. వాళ్ళ చావులు నర వానరుల చేతిలోనే వున్నై అని నాకు వినాదో తెలుసు. నన్ను నా అన్న వెళ్ళగొట్టకపోతే నేను రాను కదా! మీకు యుద్ధం తప్పదు కదా! అప్పుడైనా ఆశర కులనాశం మీచేత జరిగేది. నాగపాళించాడు నేను విప్పలేదుగదా! ఇంద్రజిత్తు ప్రయోగిస్తాడని చెప్పలేదుగా. వై నతేయుని రమ్మని వార దింపలేదుగా. నా అన్నచేత మూర్ఖులైన లక్ష్మణుని నేను తేర్చలేదుగా. వార్ధిబంధనం నేను చేయించలేదుగా! మా వాళ్ళలో ఎవరిని గూర్చి నీవు తెలుసుకుంటున్నావో వాళ్ళంతా నాకు అయినవాళ్ళు. వాళ్ళను చంపటానికి ముందు నాకు కష్టం కల్గుతుందేమో యని నన్నే అడుగుతున్నావు. రాజ నీతిలో మిత్రధర్మం సాధిస్తున్నావని ఎంతమందికి తెలుసు? ఇక నేను మర్కట చెప్పటం తప్పనుకుంటారు. నేను ఆయనవద్ద వున్నంతకాలం ఆయనమేలే కోరాను. వచ్చేముందుకూడ హెచ్చరించాను. నన్ను దాయాదివని నా అన్నే గుర్తుచేసి ముప్పు దెచ్చుకున్నాడు. ఇప్పుడు నేను

63195

నిజంగా దాయాదినే. సీదేత నా అన్న హతుడవుతాడని విరయించు కున్నాను. ఆతని అనంతరం సింహాసనం ఆశించాను. అందుకే వచ్చాను. అందుకే అన్ని రహస్యాలు చెప్పితున్నాను. అవసరమైతే యుద్ధం కూడా చేస్తాను. నయం వందన తప్పకాని, శత్రువు శత్రువుగా, మిత్రుడు మిత్రుడుగా వర్తించటం న్యాయసమ్మతం. ఇంత ఎందుకు చెప్పానంటే మనమిత్రులకే ఈ రహస్యం తెలియదు. ముందు ముందు విన్నూ నన్ను అపార్థం చేసుకోకుండా చెప్పాను. నీవడిగిన ఈ మహామూర్తి వృత్తాంతం వివరిస్తా విను.

రాముడు విభీషణుని అతికాయుని గూర్చి అడుగుట

రాముడు నూతనంగా యుద్ధానికి వచ్చిన మహాకాయుణ్ణి గూర్చి వివరాలు విభీషణుని అడగటం, ఆతడు చెప్పే సంకల్పించటం జరుగంగానే, మారుతి రవిప్రతాంగదాడు కూడా అక్కడికి వచ్చారు. నరాంతకాడులు ససైన్యంగా నాశనం కావటంతో తెరపి కొంత వచ్చింది. ఊపిరి పీల్చుకుంటున్న వనాటలకు ఈ భయంకర మూర్తి ఆగమనంతో ఎక్కడలేని భయం వచ్చింది. రాముని, కర్తవ్యం ఏమిటని అడిగే నిమిత్తం అది పతులంతా సమావేశం అయినారు. రాముడది గుర్తించాడు. “పూజ్యుడా! విభీషణా! మనవాళ్ళంతా వచ్చిన విషయం ఏమిటో నీకు మనస్సుకు వచ్చివుంటుంది. కుంభకర్ణుడికి, వీడికి చాలా పోలికలున్నాయి. ఆ మహాకాయం! సింహలోచనాలు, ఆకారసౌష్ఠ్యం అంతా ఆతనిదే. మీదుమిక్కిలి, చాపాయుధుడు. హయసహస్రకన్యందనానేనుడు. ప్రాస తోమరకూలాది సాధన సంపన్నుడు. శంపాలతతో కూడిన జలధరంలాగా, భూతపరివృత్తైన భూతేమణి పోలివున్నాడు. కాలభుజంగజహ్వభ్రమైన శక్తి ధరించివున్నాడు. కాంచనవృష్టంగం నవ్యదాపాలు మాలగా రథానికి శోభకూర్చుతున్నాయి. రాహుచిహ్నుతకేతనం ఎగురుతూ వుంది. మధ్యందిన మూర్తాండునివలె తేరి చూడరాని కాంతులతో శరాలు దొనలనిండా నిండివున్నాయి. చేతనున్న దాపం త్రిజతం. జలద విహ్లాదం. హేమమయం. ప్రాంచితం. రథం సర్వజం, సారథి చతుష్కం, సపరాకాసుకర్షం, ద్వనితం, త్రిదశసంఖ్యా తూణీసంవృతం, పదిమూరల పొడవు, నాలుగు మూరల వెడల్పుగల

పిడుగు గరిసె ఖడ్గాలు శతంకరిగి భయంకరంగా వుండి, రక పుష్ప, మాలాంచిత గజుడు, కాలములుడు, కాలడు, మేఘమధ్యస్థ తరణి నన్ని ఘడు. ఎవడయ్యావీడు? హాటకాంగదనద్ధ భుజాలతో హిమగిరి శృంగ, నమంగా వున్నాడు. కుండలాలతో వెలిగే వీరు పునర్వసు సజ్జితంలో పొడిలే చంద్రుడువలె విరాజిల్లుతున్నాడు. పీడెవడయ్యా! వివీషణా! మన వారంతా బీతులై పరువెత్తి పచ్చారు. ఇంద్రజియుద్ధం తర్వాత కుంభ కర్ణుడి యుద్ధంవరకు మదమ త్రిప్పకుండా పోరి పహరకుల, సేనా పతుల బరిగొన్న మర్కటశ్రేణులు పట్టి మేమంటేని పిడుగులాగా వచ్చిన. పిట్టచూచి, ఇతి కర్తవ్యతా మూఢులై నీ కోసం ఎదురు చూస్తున్నాడు. వీరి భయంపోయే విధంగా విషయ వివరణం చేయమని తిరిగి విన్ను కోరుతున్నాను" అని ప్రశ్నించాడు. రావణాసుజుడు రాముడు రెండవ చూరు ప్రశ్నించిన దానిలో మొదటి దానికింటే అర్జయు కంగా వుండటం గ్రహించి, విషయం అమూలచూడం చెప్ప, సాగాడు. "రామప్రభూ! నా అన్నకు దాన్యమాలిని యందు జన్మించాడు. తండ్రికి తగిన పుత్రుడేకాక, తండ్రిని మించినవాడు. రణరంగంలో తిరుగులేని కూడుడు. వృద్ధుల సేవలో నిద్య చేరిగిన వివేకి. అత్రవిత్త మును. దారుణాతి దారుణకృతి. ఉత్సాహపంతుడు. శ్రుతురెరిగినవాడు. గుర్రంపైన, రథంపైన, దంతిపైన సమంగా పోరాడగలవాడు. చాపంతో, శత్రుంతో శత్రుక్షయం చేస్తాడు. సుర్ల యుద్ధంలో పర్వతాల పెక్కు తెరి సినవాడు. సామదాన భేదవంద విధుల్లో, సుత్రాంగంలో పహపండితుడు. ఈతని కనుచూపుచో లంక దుష్ప్రవేశమై, దుస్సాధమై, విరంకర లక్ష్మి విలాస దాసురంగా వుండి. అన్యరంగా తండ్రి అతికాయుధని నామకరణం చేశాడు. ఇది ఇతని సహజశక్తి. భయంకర తపంచేసి బ్రహ్మదేవుణ్ణి సాక్షాత్కరించుచున్నాడు. ఆయనచే అప్రతిహత హ్రూరనారాచాణి పొందాడు. ఎవరిచేతను చావులేని వరం పొందాడు. ఇతడెక్కి పచ్చిన రథం, మేనధరించిన కపచం బ్రహ్మదత్తాలు. అచ్చేదకాలు. యుద్ధాలలో తండ్రికి దానటగా నిర్వి యజ్ఞదనవ విర్రరదుల జయించాడు. దివ్యాత్మ మహిమతో, యమునిపాశాన్ని, ఇంద్రుని వజ్రాన్ని భంగించాడు. రాక్ష సుల్లో మేటి, ఈతడు వానరులకు అవధ్యుడు. వీరు విజృంభింపకముందే,

వానరులు క్షయం కాకముందే మీ ఇద్దరిలో ఒకరు ఎదుర్కొని ప్రతిపక్షిని వడించాలె. నేను అపగలనుకాని చంపలేను. అడుగో వస్తున్నాడు. రథ హెష విన్నావుగదా?" అని విభీషణుడనగానే "అన్నా. నేనున్నాను. నీవు విశ్రాంతి తీసుకో. నీ అనుగ్రహం నాకున్నంతవరకు అపజయం మనకు రావీయను. బ్రహ్మదత్తవరాల్లో వీడినాశనానికి మార్గం స్ఫురించక పోదు. నీడు నాచే చావటం మాత్రం తద్యం." అని చెప్పే లోపల, జ్యోహెషం లోక భీషణంకాగా, ఓరవారిలో మందరంలాగా తిడగుతూ కపిసేనను సంక్షోభపరుస్తూంటే, వానరులు నీలవలేక వైదొలగిపోతున్నారు మైంద ద్వీవిద కుముదనీల శరణులు రేగి చుట్టూ మూగి, సాగిరాకుండా వర్షకాలతో, వృక్షంతో వదలకుండా స్రవరించారు. వారు విలాసంగా అన్నింటినీ పొడిపొడిచేసి, దారువాస్త్రాలను నాటి తళవుల నొప్పించారు. మారుచేయలేక మర్కట నాయకులు వెనుకకు తప్పుకున్నారు. జింకలపై సింహం దూకినట్లు కపివర్గంపైబిడి హల్లకల్లోలంచేస్తూ, వస్తున్న లక్ష్మణుని చూచాడు. "ఈతడు రామలక్ష్మణులలో ఒక్కడై వుంటాడు. కోరింక్షచాలేసి లేవు. సర్వభుభంక్షజాతి కలమానవులు వున్నట్లే పీడూ వున్నాడు" అని ఆలోచించి, గర్వాంధకారం కన్నులు కప్పగా, రాక్షసుడు కావటం, రక్తం చూస్తూండటంతోడై, సజల జలధర ధ్వనంతో రదాన్ని ముందుకు తోలించి "కాకెదురు వచ్చే మానవుడా! ఆగు. నేను నీతో కొన్ని మాటలు చెపుతాను. వి ముందుకురా" అని అన్నాడు.

అతిరాయుడు లక్ష్మణుని ఆజ్ఞేపించి రూలనాడుట

"నా పేరు అతిరాయుడు. లంకేనుని పుత్రుణ్ణి. చాప శరపాణినై సంగర రంగానికి వచ్చాను. ఐల విక్రమ పౌరుషాలలో హెచ్చినవాణ్ణి. ప్రాకృతులపై బాణంవేయని వ్రతం కలవాణ్ణి. రథస్తుణ్ణి. మీఇంత సేనలో నాతో సమరం చేయగల సమర్థుడుంటే ఆతడు నా ఎదుటికి రావచ్చుగాక" అని స్వోత్కర్ష ప్రదర్శించాడు. మాటలు వింటూ విలిచిన సౌమిత్రి చెంగున ముందుకు దూకాడు. "రాత్రించరవరా! నీవు చెప్పినవన్నీ విన్నాను. నేను కొన్ని చెపుతాను. నీవు విను. తరువాత ఇద్దరం ఏమి చేయాలో నిర్ణయించుకుందాం. నీవన్నట్లు నేను మానవుణ్ణి. నా పేరు

అక్షుణ్డు. నా అన్న పేరు రాముడు. ఈ మహా కపిపై న్యానికి సర్వాది
కారి నా అన్న. ఆతని అంగరక్షణ నా కర్తవ్యం. నీవు ప్రాకృతుల
నేయనని ప్రగల్భాలుపలికావు. నా అన్నగాని, నేనుగాని ఎంత ప్రమాదం
వచ్చినా శత్రువు మాకభిముఖుడు కాకపోతే ఆతనిపై శరం వదలం. యుద్ధం
చేస్తూ శరదాపాలు విడిచినా, వెనుకకు ముఖం తిప్పినా చంపం. పాదబోతుల
విషయం మాకు పట్టనేపట్టదు. నీకు ముందు యుద్ధానికి వచ్చినవారంతా
ఇంతకంటే తక్కువ ప్రసంగం ఎవరూ చేయలేదు. చేసి మాతో పోరాడి
లంకకు ప్రాణంతో మరలిపోనూలేదు. నీవుగాని, నేనుగాని యుద్ధ
మధ్యంలో ప్రాణాలపై తీవ్రం వెన్ను చూపకూడదు. ఈ సమయం నీ
కిష్టమే నేను పోతే యుద్ధం చేస్తాను. అంగీకారంకాకపోతే ప్రాకృతుల
చంపనన్నావు కనుక నైస్యంతో తిరిగి లంకకు పో. నీ దారి కెవరూ
అడ్డంకంలేదు. ఇవీ నే చెప్పే మాటలు. విన్నావు కనుక నీ ఇష్టం చెప్పు.
ఏమంటావు?" అని వాగ్రజ్ఞువుల్లో రాక్షసుణ్ణి బంధించాడు. ఆతనికి
హెచ్చరికగా ఆశయం చేయవద్దన్నాడు. "మానవా! నీవు దాంతుడవు.
తెలివికలవాడవైనా, రైర్యశాలివైనా, భారతమ్యం తెలుసుకోకుండా
మాట్లాడావు. అంగరక్షకుని విడిచేదు. అహం చేయటం చేదు. అర్హ
తావం. ఒక అంబులపొది. నా రథం వంక చూచావా? నీకే తెలియ
వస్తుంది. నీ ఆకారం నా ధనువంత లేదు. నాతో నీవు ఏ సహాయం
చూచుకుని పోరాడతానన్నావా? దోషపడలేదు. ఆత్మవిశ్వాసం ఎంతవున్నా
పరశక్తి గ్రహించే నేర్చుకూడా వుండాలె. నీకది తొత్తికలేదు. నీ మాట
లతో ఇంకీ మరలిపోతాననుకునివుంటావు. అమాయకుడివి. మేం మాయల
మారులం. రాక్షసులం. నా ధనువు విడిచే దాదాంకు హైమ మహిధరం
అగలేదు. ఆకాశ సంచారులు ఆసలే విల్పలేదు. నీ లెక్కేమిటి? సుప్త
కాల భుజంగాన్ని పరిహాసానికి లేపి ప్రాచారకు ముప్పెండుకు తెచ్చుకుం
టావు; విల్లు నేలపడవేసివెళ్ళిపో. విల్లుతో నిన్ను వెళ్ళనియను. ఇంతవరకు
నీ ఆకారం, పౌరుషవాక్యాలై నా తంత్రివ్యనంవలె కర్తవ్యేయం కరించడం
కారణంగా నిన్ను శిక్షించలేదు. నీవు చెప్పిన వాటి కన్నీటికి సిద్ధమే.
నీవుకూడ నీ దావుకు సిద్ధమన్నమాటేగదా? సమాధానమిచ్చి సంగరంలో

నిలుస్తావా? అన్న రక్షణకు అంగలారుస్తావా? ఎదో ఒకటి తేల్చిచెప్పు" మని అతికాయుడు నవ్వాడు.

అక్షయిణుడు అతికాయుణ్ణి ధిక్కరించి ఆక్షేపించుట.

“ఓహోహో! ఎంత చదివావు? నేను నిన్ను కోరింది రెండే. రెండు మాటలు. అవి, ఇష్టం, అనిష్టం. అంతేకాని నీ ప్రతాపం వర్తించి. నన్ను భయపెట్టుమనికాదో? నేను మానవుడనే. అర్పణాపం కలవాడనే. బాంకుడనే. పరదలం తెలియనివాడనే. అటువంటి వానితో ఇంత అధిక ప్రసంగం ఎందుకు చేశావో నాకూ బోధపడలేదు. మాటల బింకంతో కయ్యంలో పొంకంబాదు. స్వల్పాపతో సజ్జనుడనే కీర్తిరాదు. వృథా జల్పాలెందుకు? నా చేతిలో శరమూపుంది. శరాసనమూపుంది. చిన్నదో, పెద్దదో అంటుపోటీవుంది. నాకడిచాలు. ఊరకుక్కలు పదివేలెందుకు? చాలా వేటకు ఒక జాగిరి; అన్నాడు పెద్దలు. బండెడు ఉప్పురాశిపై కుండెడు నీళ్లపడితే ఏమవుతుందో నీకింకా స్వానుభవంలోకి రాలేదు. ఇప్పుడు వస్తుంది. దోర్బలంచూడక దురుసు మాటలెందుకు పడడలావు? ఆత్మస్తుతివదలి అత్తచారణంచేసి ఆహవంలో నీ ఆచిక్కం చూపు. అందరు సంతోషిస్తారు. నేనూ సంతోషిస్తాను. కూరుడైనవాడు ఊరక తెగపొగడుకోడు. పోరికి తగిన అన్ని అత్తశస్త్రాలు పూనివున్నావు. కొండవంటి రథంపై వున్నావు. నేను పదతిని. అర్పణాపంకంబాడను. మితశరతుణీర చారిని. ఇంకేం. నిక్షేపంలాగా యుద్ధంచేసి నీ చావుకలుగు నీ అంగరక్షకులచేత తండ్రికి పంపించు. నేను బాదడనో, నీపారిటి కాదనో నీవే నిర్ణయించుకో. నా అర్పణాపాన్ని సజ్జించేస్తున్నాను. ఆపై నీ ఇష్టం” అని సామిత్రి కోదండంవంచి నారి తగిలించి వాడు హస్తంతోపట్టి, కుడిచేత ఆకర్ణాంతం నారిలాగి పడలాడు. అతడుని వెంటపచ్చిన ఆశరసైన్యం అభిమంత్రితమైనట్లు నిశ్చలమైంది. ఆ ధ్వజికి నహస్ర హయమండిత రథం అసనవ్యంగా ముమ్మారు తిరిగి మొగ్గతిలింది. అతికాయుడు అసనవ్య రథమణంలో వున్న రథాన్ని పాద మట్టంతో ఆపుతూ ఆపులించాడు కరంలో ధనువు కంపించింది.

అతివాయ లక్షణముల యుద్ధం

లక్ష్యముడు “అశరవరా! ఇప్పుడు బాదనో, తరుణుడనో, వృద్ధునో, తెదసుకో. నీవలెనే బరి నామనుజుడి బాదనో డ్రమించాడు. పాదం నెత్తి న పెట్టివప్పుడుకాని ఆశోకే వ దో అర్థంకాలేదు. అది నీకు అర్థం కాకముందే గతిస్తావు. అతడు జీవించాడు కనుక అర్థమైంది. నేను సిద్ధం గా వున్నాను. నీవు నాపై ఏం ప్రయోగిస్తావో ప్రయోగించు” మంటా చాపంలో శరం తొడిగి విచ్చు న్నాడు. ఆ మాటలను అతికాయుడు అతి రోషవివక్షతై, తీవ్ర భుగన్ని చాకచక్యంగా చాపవిమృక్తం చేశాడు. ఆ బాణం వింటినుండి వెదరీవెదరకుండగనే ఖండితమైంది. ఆ అపూర్వ యుద్ధం తిరికించ టానికి అమృతాంధసురు ఆకసంపై గుంపుడుగట్టి విచ్చున్నాడు. ప్రయోగ పూర్వంలోనే శరఖండనం జరగటం శరఃఖండనంజరిగినదే సిగ్గుపడ్డాడు. అయినా రాక్షసుడు. అహంకారి. మళ్ళీ ఆశీవిషోపమమైన అంజకం భూమ్యాకాశాల విందగా ప్రయోగించాడు. లక్ష్యముడా శరాన్ని సమీపానికి వచ్చేదాకా పూరకున్నాడు. దివిచరులు, నిశచరులు, వనచరులు ఆకంపితగాత్రులై చూస్తున్నారు. అసుర ప్రయుక్తైత్రం అంతలోనే అర్థ చంద్ర బాణంతో ముక్కలు ముక్కలైంది. దివిచరులు, వనచరులు హాయిగా డిచ్చు విడిచారు. విశచరులు, విశచర నాయకుడు దుఃఖం తక్కువగా అన్ని అవస్థలు పొందారు. అది వ్యర్థంకాగానే పంచవిభాలను పంచముఖాలగా ప్రయోగించాడు. లక్ష్యముడు ఒకేఒక మార్గంతో వాటిని నామరూపాలకు తప్పించాడు. ఆ శరసంచాన లక్షణం అనుచరితే అంతుపట్టలేదు. అందుడు ఆశ్వర్యాన్ని అణచుకుంటూ శరం సంపించే లోగా, సామిత్రి హేతిసహితావలనంకాశపుషక్తం కర్ణ స్పర్శగలగా జ్యాటంకారం శత్రుపాలవిపాటనం యుగపత్రికయగా ప్రయోగించి చిరు నవ్వు నవ్వాడు.

ఆ శరహతానికి అశరముఖుడు విబ్బరించుకోలేక ఆకంపించాడు. అతికాయుని కంపంగని ఆకాశచరులు ఆనందవృత్తం చేశారు. శంకర శరహత కీనాశపుర ద్వారంలాగా చరించుచున్న రథాన్ని వింక్రొక్కి.

తన్నాళ్ళసించుకుని, కర్తవ్య విమర్శనం కావించి, తన ఎదుట మంద హాసభాసుర వదనారవిందుడైన సుమిత్రానందనుణ్ణి కాంచి, పరశక్తి గ్రహణపారీణుడైన ఆ మేటి విలుకాడు, అతికాయుడు, “లక్ష్మణా! మేలు మేలు. నీవు నాకు శత్రువు అయినా, నీ బాణశక్తి లాఘవాలను మెచ్చుకుంటున్నాను” అని చేతిలోని శరం ప్రక్కనుంచి, చేతులు రథంపై మోపి శరంవంచి గౌరవించాడు. లక్ష్మణుడు ఆతని కుటిలత లేని వీరుడుగా గుర్తించి, తన చాపాన్ని అడ్డంగా పట్టుకుని శరం నొసలుకు తాకించి, ప్రతి గౌరవంచేశాడు. ఉభయులు గౌరవాలందుకుని తిరిగి యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డారు. అతికాయుడు క్రమంగా పేగం హెచ్చించి, రెండు, మూడు, అయిదు, పది, నూరుగా అస్త్రాల్ని చిత్ర విచిత్ర రీతు లతో సంపించాడు. శత్రువునకు శ్రమ మిగిలేలాగా సౌమిత్రి ఒక్కటి వదలకుండా అన్నీ వ్యర్థం చేశాడు. శతండాటి సహస్రంలోపడినా సౌమిత్రి చెదరక చెదరక చవరంగంలో పావుల చంపినట్లు శత్రు ప్రయుక్త విభాలను చెడి వేశాడు. అతికాయుడి అస్త్రపాటవం సౌమిత్రికి ఆటగా వుండికాని, అలనటకాని, అగ్రహం పెరగటంకాని కల్పించలేదు. అరుదుడు తన విద్యపై, తనపై తానే అనహ్యంప కున్నాడు. అవమానం ఆకందంగా భావించి అమోఘాస్త్రాన్ని లాగి ధనుర్విముక్తంచేసి సౌమిత్రి స్తనాంతర్భాగంలో నాటాడు. ఆ శరంతాక గనే సౌమిత్రి గుండెనుంచి రక్తం చిమ్మన గ్రోవిలాగా చిమ్మింది. మత్తేభం మదజలాన్ని స్రవిస్తూ మనోహరంగా వున్నట్లు రక్తసిక్త దేహంతో లక్ష్మణుడు వర్ణాధిక్యం పొందాడు. అస్త్రదాధ ఓర్పుకుంటూ బాచాన్ని ధనువులో తొడిగి పావక మంత్రంలో ప్రజ్వలించచేసి ప్రయోగిస్తే, రాక్షసుడు సౌరాస్త్రాన్ని సంపించాడు. అవి ఒకదాన్ని ఒకటిలాకి క్రుద్ధ స్వాల్లాగా ఆకాశంలో పోరిపోరి రెండూ భస్మమైపోయినై. అనురుదు తన బాణం ప్రత్యర్థి బాణంతో హతమైపోగానే మరో అస్త్రం వెంటనే వేశాడు. దాన్ని ఐందాత్తంతో వారించి, వైరివేసే అజగుకోసం లక్ష్మణుడు ఎదురుచూస్తూ నిద్రించాడు. ప్రతిశరం వ్యర్థం అవుతుంటే క్రుద్ధుడైన విభాచరుడు యామ్యాత్తం తెగ దిగిచి వదిలాడు. వాయవ్య శరంతో దాన్ని భంగించి, తెరిపిలేకుండా సౌమిత్రి శరవర్షం కురిశాడు.

పరిలతోడి ప్రతి శరణను ప్రయోగించక మిన్నకున్నాడు. అవిలక్ష్యమైన వణిన్ని తాకి మిట్టి మిడిసిపడి శేరి దొరగుతున్నై. అక్షయ తూటిరం లోని అస్త్రాన్ని అనుసరించినా అవధ్యవర్షుని శరీరం కనుగందరేదు.

లక్ష్మణునిచే అతికాయుడు చచ్చుట

ఆశరుని నవ్యాస్త్రాని అజహృతంకాగానే ప్రతిక్రియమాని అజా దిచ్చిన అవధ్యకవచాన్ని ఆయుధంగా అతికాయుడు ఉపయోగించుకుంటు న్నాడు. కోరికతో రహస్యం గమనింపక చంపానే పట్టుదంతో సామిత్రి శరీరును వర్షం కురుస్తున్నాడు. శక్తి సంపన్నులైన అస్త్రాని నిరర్థకమైపోతున్నై. అంతకింతకు ఆగ్రహం పెరిగి ఇంకా - ఇంకా ఎన్నో-ఎన్నో-ఇంకా-ఇంకాలో ప్రళయంగా గాలి వీచింది. ఆ పవనం పవనుడుగా లక్ష్మణుని చెవులల్లో పరిహారం పడికింది. "సామిత్రి! వీడు అవధ్య తనుత్రాణుడు. అజాదిచ్చిన వరం అది. వీడు ఇతర దివ్యాస్త్రాని ఎన్ని వేసినా చావడు. బ్రహ్మాత్మం ఒక్కటే వీడిపై పని చేస్తుంది. వీడు వరలర్థి కవచుడన్న విషయం విని కూడ కోపంలో మరచావు. పరమాత్మ సువేది. ఆతడు ప్రతిహింసకు దిగకముందే ప్రాణాలు కాను" పుని. ఆ రహస్యం ఆ లక్ష్మణునికి మాత్రమే వినిపించింది. తక్కిన లోకానికి గాలి వీచితంగా వీస్తునటే వుంది. పవనుని ప్రబోధం లక్ష్మణునకు ఆకలికొన్నవానికి అమృతం లభించినట్లైంది. తత్క్షణం సామన్య శరం తీసి ధనువు తొడిగి బ్రహ్మద్యానంతో అభిమంత్రించి బ్రహ్మాత్మంగా మారుస్తుంటే దిబ్బభోంతరాగాలు కావలితో నిండినై. సూర్యచంద్రాది గ్రహాల గమనం స్తంభించింది. యమకింకర సదృశమై, అమలపుంఖమై, ఆక్రిమిత సర్వశక్తిమంతమై, ఆకర్ణాంత ధర్మము క్తమై, పరమ పరివ్రతామ తల్లులు, మహా యోగినులైన ఛార్మ మాతృ దేవతలు ఊర్విగా సుమిత్రల ద్యానమగునై అక్షిణ ప్రయుక్తమై వస్తున్న అస్త్రానికి తొమ్మీయక, చారుణాస్త్రాని నెన్నం టినో ప్రయోగించాడు. అవి అన్నీ బ్రహ్మాత్మతో పరిహరింపబడ్డై. సమీ పించిన కొద్దీ శక్తి గవా కుతాలకూలాది సాధనాలను చిమ్మాడు. వాటి

నన్నింటి భస్మ సాత్కృతం చేసి బహుత్వం మణి కిరీట మంత్రిత శిరాన్ని సకలత్వంగా త్రొంది అంతరానమైపోయింది. హిమనగళ్యంగం విరిగిపడ్డట్లు అసుర శ్రేష్ఠుడైన అతిరాయుని శిరం పిడుగులాగా పుడమి పడింది. నిహతశేషులైన నిశాటులు నాయుడు మరణించగానే అజ్ఞప్తి ఏడుస్తూ, వనచరులు వచ్చి చుట్టూరనే భయంతో లంకావిముఖులై పారి పోయారు. ఏకాంత పద్మాలవలె స్రవన్నవదనులై జ్వలగులు పరుగు పరుగున వచ్చి సామిత్రి పరమ హర్ష హృదయంతో పావభూజ చేసి ప్రార్థనలు సలిపారు.

అతికాయాముల మరణం విని రావణుడు దుఃఖించుట

అతిరాయుని వెంటపోయిన అసురులు ఏడుస్తూ వచ్చి లక్ష్మణుని చేర మృతుడైన సంగతి చెప్పారు. ఆ వార్త విని అసురేశ్వరుడు మొదలు నడికిన వృక్షం వర మూర్ఛపోయాడు. స్త్రీతల్లో చారాంబు సేవలేరి “అమ్మో! కుమారా! నీవు కూడ నన్ను దాసిపోయావా? ఎవడు కానున్న రత్నమో! ఎవడు దారుణ కోపుడో, ఆ ధూమాక్షికు రూప సోలాడు. నిస్తుల వీర్యప్రళస్తుడు ప్రహస్తుడు కాదని నోటికి కిక్కిరింప అయ్యాడు. సముత్తంగ దాహప్రభావీర దిక్కరి కుంభుడు కుంభకరుడు దిక్కుమారి పోయాడు. దేవ దానవ యక్ష సైన్యా వికంపనుడు అకంపనుడు అమృయ్యో! హతుడైనాడు. అక్కటా! వీరంరా అసమాన వీర్యవంతులు, దోయ్యగవిపాటన శత్రువక్షస్థులు, అహవదోహాలు, శాత్రవదరణులు, సాహసికులు. చివరకు ఒక్కడైనా నాకు దక్కలేదుగా? వీరేమిటి? వారేమిటి? నాకై యుద్ధంలో మరణించినవారంరా మహాయోధులే. మదమ త్రిప్పని కూరులే. మహారథులే. పరమాస్త్ర శస్త్ర విద్యా విఠారులే. పర చిత్త శయ్యలే. దేవ దైత్య దానవ నిషాదనులే. నా పాపం వండి అమ్మో! వీరలోకం చేరారు. జగద్వీరలోక వినుతుడు నా పట్టి ఇంద్రజి. బ్రహ్మదత్త శరాలతో బ్రాతలను దింపించాడు. ఆ దింపాలు త్రెంచటం ఎవరికీ సాధ్యంకాదు. యక్ష గంధర్వ కిన్నరామరులుకూడ శక్తి హీనులై లొంగిపోవటమో, మరణించటమో చేశారు. అట్టి నాగ పాశ బింబాలు, రామ రామానుజులు విప్పుకున్నారు. ఇది కిలో, మాయో :

తెలియకుండావుంది. ఇది వంచనమా? వాళ్ళ స్వీయ ప్రదావమా? ఏమైనా బంధము క్తులు కావటం జరిగింది. నేను పొమ్మన్న వారంతా అటెపోకే కాని తిరిగి రాకేలేదు. ఇది ఎంత విద్వారం? సహజ సాత్త్విక ప్రవర్తనతో సంపాదించుకున్న శత్రులు వదలు వన్నెబంగారు కణికలు. పాశవ తపస్సువల్ల బలవంతంగా తెచ్చెకున్న పరజలలు, కాకి బంగారు కడియ. ఎంత తెలివైనవారైనా, వరాలు కోరేటప్పుడు ఏదోకత్తి ఎక్కడో తెలియకుండా రంధ్రం వుంచనే వుంచుచుంది. అందుకు హిరణ్యాక్ష హిరణ్యకేషులే ఉపాహరణ. నేని ప్రత్యక్షసాక్ష్యం. నరవానరులగూర్చి నిర్లక్ష్యం ఎందుకు చేశాను? అక్కడే అతీతశక్తి వున్నట్లు భావించాల్సిన అవసరం వచ్చింది. కాలగర్భంలో కలిశుని ప్రాణి ఇంతవరకు ఎక్కడా కనుపించలేదు. ఎవడైనా కొంతవరకే పూహిస్తాడు. అనంతకాలంలో వచ్చే ప్రకృతిలోని మూర్ఖులన్నీ ముందే భ్రాహ్మచరం ఎవరికితరం? అది మహర్షులకే సాధ్యమైంది. వాళ్ళు ఎరించిన విధి విషేషాలు సృష్టి కొనసాగినంతకాలం సత్యంగా జరుగుతై. అవి అనుసరించి మహాశక్తి మంతుడనయ్యాను. అవి తిరస్కరించి అదోకతి పాలవుచున్నాను. చేతులు కాలితై. ఇంక ఆకురెండుకూ ఇప్పుడు రామలక్ష్మణులను, వానరేశ్వరుణ్ణి, పావని షిష్యులను గెలిచే వీరుణ్ణి తోచించిపూడా ఒక్కణ్ణి చూడలేను. ఏమా రాముని పరాక్రమం? ఏమా అత్రబలం? సర్వలోక విచారణ సమర్థులైన నావారంతా పేరులేకుండా పోయాడు? ఇంతటివాడు కనుకనే సీత నన్ను తృణీకరించింది. యోధవరులైన నావారంతా అయోధ్యనంలో ఎవని చేత హరులైనారో ఆతడు మానవుడుగా వచ్చిన అదినారాయణుడే. శ్రీమహావిష్ణువే అని నేననుకుంటాను. ఎన్నడు ఎరుగని అంతర్వహిద్వా రాలు మూయుటం అతని కయంచేతనేకదా? విధ్వంసమైన లంకను ఇంకా హెచ్చరికతో కాపుంబు. మీరంతా అప్రమత్తులై శత్రువులను ప్రదేశించకుండా నిరొచ్చిందారె. నా ఆజ్ఞలేకుండా అశోకవనానికి రాకపోకలు చేయవచ్చు. ఇది కఠిన శాసనం. వైరులు సేనల ఎక్కడెక్కడ నిలిపారో, మీరు అక్కడక్కడ కగిన బలాన్ని వుంచండి. అది పగలుకాని, ఉదయంకాని, సంజాకాని, అర్ధరాత్రికాని, తెల్లవాడు సమయమైనా కాని జాగరూకులై వానరుల రాకపోకలు, ప్రయత్నాలు పరికించండి. ఏమాత్రం

అగచరులపట్ల ఆలక్ష్యం చేయకండి. వాళ్లు సమర సన్నద్ధులుగావున్నారో, విశ్రాంతి తీసుకుంటున్నారో, మనమీదికి ఎత్తి వస్తున్నారో ఎప్పటికప్పుడు వేగవంతమి. ఇకపోండి. చెప్పినట్లు చేయండి. మీమీద నగర రక్షణం ఆవారపడివుంది" అని నిర్దేశించాడు. ప్రభువు చెప్పినట్లు లంకను దళపతులు కట్టుదిట్టం చేశారు. పరివారం నిష్క్రమించగానే పంక్తి ముఖుడు మందిరానికి పోయాడు. అతికాయాది మహావీరుల మరణానికి అతి వేలంగా శోకించాడు. కర్తవ్యతా మూఢుడై కలకలో మునిగాడు.

ఇంద్రజిత్తు రావణుని ఓదార్పుట

ప్రయోజకులు, ప్రబుద్ధులు, ప్రతిలేసేకూరులు తనయులూ, తమ్ముళ్ళూ రామలక్షణ వానర ప్రముఖులచే ఆహవంలో హతులుకాగా, దారుణ శోక భారాన్ని భరించలేక దిగులుతోళయనంపై డిక్కులుచూస్తూ కూర్చున్న తన తండ్రి సీతి తెలిసి, ఇంద్రజిత్తు సరాసరి జనకుని సన్నిధానానికి పోయాడు. జీవితంలో వెలితి ఏమిటో, కష్టం ఏమిటో, కడుపు శోకం ఏమిటో ఎరుగక, స్వీయ సింహాసనంపై అభివసించి ముక్కోటి దేవతల అనుభాసిస్తూ, మ్రొక్కులుకొంటూ, గ్రీష్మకాల రవిదిబింబంవలె తీప్తిదై, శరత్కాల చంద్రునివలె సుప్రసన్న శేఖోవిరాజితుడై, విశ్వ స్రష్టకు ప్రతిగా వెలుగుతున్న తండ్రి, తీసుడై, దుఃఖితుడై, కర్తవ్యతా మూఢుడై, శయనపండిరంలో శయ్యపై పడివుండటం చూచి, ఇంద్రజిత్తు నిలుపు ని సారం కంపించిపోయాడు. క్షణకాలం నోటమాటరాకేదు. క్రమంగా నిగ్రహించుకుని "తండ్రి! సుర దానవ దర్శనిహంత ఇంద్రజిత్తు నీ దర్శనార్థం వచ్చాడు. వేనుండగా నిబ్బరం కోలుపోవటం నీకు ధర్మమూ, ఇంతవరకు జరిగిన పరిణామం సహించరానిదే. అయినా నీవంటివాడు ఈవిధంగా విచారిస్తూ, కూన్యాన్ని చింతిస్తూంటే ముందు కాగల కార్యం ఎలా జరుగుతుంది? పోయినవారికంటే వేనధికుణ్ణి కాక పోయినా, వాళ్ళకులేని, మాయాద్య నాకువుంది. మరణించిన మన వాళ్ళంతా వాళ్ళతో కలియబడి పోరాడారు. సాహసమే తప్ప శత్రువుల యొక్క ప్రయత్నాలు తెలిసి యుద్ధం ఎవ్వరూ చేయలేదు. వాళ్ళ కళ్ళకు

కనుపిస్తూ పోరితే జయించటం సాధ్యంకాదని తేలిపోయింది. ఇంద్రుని యుద్ధానికి పోతున్నారంటేనే మాయాదేవి పూర్ణస్వరూపంతో పోతున్నదే యని నీకు తెలుసు. పొందిన నష్టాన్ని నేను పూరిస్తాను. నామొదటి సారి యుద్ధానికే రామలక్ష్మణులతోనూ పాపం నెస్యం అలకల్లోలమే పోయిందని కూడా నీవు ఎరిగిన విషయమే. నేను వచ్చానని తెలిస్తే వానరులు పంచబంగళంగా పారిపోతారు. రవిపుత్రాంగడు నన్ను సమీపించలేదు. ఇక దాళరతులున్నారు. వాళ్ళ దృష్టిలో నేను పదను. వదేపన్నీ ప్రాణాయతీనే దాదాతే. నీ విరోధులైన రామలక్ష్మణులభూతయ నుల చేయించి నీకు చూపుతాను. తండ్రి! నేడ్రతినడేసి పోతున్నాను. దైవ పాపపశువులు రెండూ నాకు నమంగావున్నాయి. నా విషదృష్టాంతాలతో నీ విద్విషదృష్ట్యాన్ని సంగరాంగదానికి సంతరిస్తాను ఇంద్రుని పుత్రులైనా కృతాను చంద్ర యమాక్షులు నా ఉద్ధరి పీడించి “రసాశలా న్నుంచి పట్టవే వచ్చాదా” అని దానించేటు చేస్తాను. నాకు అనుజ్ఞ దయ చేయి. నీవు కోరించవద్దు. మనచేత యుద్ధంలో మరణించలేదు; జయప జయాల నిర్వయాతీరాల” అని అనుజ్ఞనంది గృహానికి వచ్చాడు. దళ వాయులకు కలుగుపెట్టాడు. రథాన్ని అలంకరించి తెమ్మని సారథికి ర్తవా పంపాడు. అంతా సర్వసన్నద్ధంగా వచ్చారు.

ఇంద్రుని ప్రథమ యుద్ధం

వాయుదేవ మనో వేగాలతో నమంగా జవంగల రాసదాలను కట్టి, నకల రథసాధనాలను సంతరించి సారథి రథం తోడుకుని వచ్చాడు. పొడవు కొందపైకివచ్చే పట్టినీ దాంధళులులాగా రథాన్ని ఇంద్రుని అరిపోపించాడు. భేరి శంఖరావాల శ్రుంగం కటాహం శ్రద్ధకాగా మ్రోగిస్తూ, సూర్యరతుల నిజకాయలతో అపహృతం చేస్తూ, కూల ముద్గరగవది సాధనాల ప్రకాశించగా రాక్షస సైన్యం వెంటరాగా, శంఖ శతవర్ణ చిక్కుకచ్చుత్రాల సీదను కారదా పూర్ణ సీరేజువైలాగా రావణి రథంపై దానించాడు. చాపధారులలో సరిలేని మేటియైన మందోదరీపుత్రు వకు దంగారు పిడుగు కిరిన చాపరాలు రాక్షస యువకులు పీచారు.

సూర్యునిచే ఆరాళం శోభించినట్లు రావణి రజనన్నాహం లంకను శోభింప చేసింది. జయజయవానలతో సమరక్షేత్రం ప్రవేశించి నాదాదిశల సక్తం చర వీరుల బలంగా కాపుంచి హోమకుండం నిర్మించి అగ్ని ప్రజ్వలంప చేసి, లాజలు, గంధమాల్యాలు హవిస్సుతో అర్పించి శస్త్రాస్త్రానిను వమిధలుగా వ్రేల్చి, ఎర్రని వస్త్రాలనుగట్టి, ఇనుప స్రువంతో శరపత్ర మధ్యంలో నల్లమేకను బలిపెట్టి హుతంచేశారు. ఆ అనివారహోమానికి ఆనందించి తృప్తితో అగ్ని పొగలేచి మంటలలో విజయ లక్షణాలను వెలికిచూపిస్తూ, ప్రదీప్తబలంగా జ్వాల ఎగబిమ్మారు. సర్వాధరజహ్నులై కుండం మధ్యనుంచి హుతవహుడు సాక్షాత్కరించి హవిస్సు గ్రహించాడు. అనంతరం ప్వయ రథచాప బ్రహ్మస్త్రాది సర్వమారణాయుధాలను పసుంత్రంగా ఆజ్యంవలె అగ్నిలో దహించాడు. రావణి చేస్తున్న బ్రహ్మహతానికి సేందుగ్రహ నక్షత్రంగా బృందారక పథం సందర్శించి పోయింది. సంకృప్తతై న జ్వలనుడు, సైంధవచాప మారణ రథసారథులను తిరిగి ప్రసాదించాడు. వెంటనే రథచూపుకై అదృశ్యుడై నాడు. తన సైన్యాన్ని రానున్న వైపుకు రప్పించి సమరం సాగించాడు.

ఇంద్రుడి మాయాబలంతో కపిసేనల చంపుట

ఉభయ సైన్యాలు ఉచ్చాహంతో ముందుకురికినై. మొదటిపోటు లోనే నిళాటుల వనజులు రెక్కకుమీరి బలిగొన్నారు. రావావళంలో నక్షత్రాలవలె గజన కందని కపి సేన దురిసే రాళ్ళువానకు, ప్రయోగించే వృక్ష సంవోహానికి, రన్నసి గుంపు గుట్టలు గుట్టలుగా నేల కూరిపోయింది. పోలేక, పోలేక, నిస్తేజులై నిలిచిన అసురుల చూచి ఇంద్రుని జయించినవీరుడు ఎరుగెత్తి “వీరులారా! వెనుకంజ చేయకండి. నేనుండగా భయమెందుకు? మీరు విమిత్తమాత్రంగా నిలవండి. క్రోధులు పడేసాటు కుక్కలు కూడా పడవు. ముందుకురికి ముద్దర గదాది సాధన సంతానంతో శత్రుశ్రీ చక్కపెట్టండి. మనకు జయో తక్షణం” అని హెచ్చరించాడు. సైన్యం ఒకవంక, రానొక వంక కపిసేనను వివిధ యుధాలతో అపారంగా సంహరించాడు. యు కౌండుద్రుడు లాగా సైన్యాన్ని సంహరిస్తుంటే, సహించక కీశముఖుడు ప్రాచారను పఞంగా

పెట్టి భయంకర భండనం చేశారు. రాక్షస సైన్యం రక్తసిక్తంగాతో
 తెగిన చేతులు, కాళ్ళు, కంఠాలు, తరిగిన శిరాలతో ఓకత్తుంగా మారి
 పోయింది. రావణ తనవారి భంగపాటుకు ప్రతికృతిగా దళపతుల కరకు
 టమ్ములతో శక్తిహీనుల చేశారు. అంగలు భంగమైనా, ఉత్తమాంగాలు
 బ్రహ్మలైనా, ద్రుపదరులు దృఢిమంతులై సీతావతి విజయంకోసం చివరి
 శ్వాశ వదలేచారా పోరి గరాసులైనారు. మహాసేనానులు ఇంద్రజిత్తును
 పరిషేషంపరై చుట్టి విడిచిదివ్వాలేకుండా వృక్షం వైల శిలా బంధాలు కురి
 పించి విడవరించారు. మర్కట మూర్తస్థుల కిర్రకమాతలను స్రుక్ష్మిన
 ఇంద్రజి గంధమాదనుణి వదులెంచి దిద్దాలతోనూ, నలుది లొమ్మిది
 నారాచాలతోనూ, మైమిరి నల్ల మార్గచాలతోనూ, పంచ శరీముచాలతో
 జాంబవంతునీ, వడింట నీడునీ, మున్నుడింట సుగ్రీవునీ, అంగద బుష్ప
 ద్వివిధుల వరలర్పి తీవ్ర దాదాలతో నొంది, కీకవాహినిని బహు లాంచా
 లతో నిర్బంధించారు. ఐరకర విభవిశిఖ వరంపరలతో శత్రుసేవి విశ్లేషం
 గావించారు. కాశ్రవసేనల హింగు చల్లారగానే రథంతో అవృక్ష్యుడై
 కురిసే శరాలు, పడిపోయే వానరులుతప్ప తన పునికి తెలియకుండా నంద
 రించారు. హతమైన సైన్యంపోగా, అంతకు శతగుటిరంగా అగదరసేన
 ఆమోధన రంగంలో ప్రత్యక్షమై అరిపీరుల మర్రించసాగింది. ఇంద్రజి
 కోపంతో పరాక్రమించారు. కన్నెత్తిచూస్తే లెండు కళ్ళల్లో దాదాలు.
 తల వంచిరే తలమీద పిడుగుపంటి దాదాలు. దాద భరిస్తే కేద
 బండనం. పర్వతం పైకిఎత్తిరే చెవిక్రిందనే మరణం. అర్బుటించటానికి
 నోరువిప్పిరే నోటినిండ దాదాలు. అగదరుడన్నవాడు అతవి శరపారానికి
 అహూతి రావటం తర్ఫు చేసేది ఏమీ లేకుండా చేశారు. ప్రదావంతు
 లైన హనుదున్నుగ్రీవాంగద గంధమాదన గవయ గవాక్ష
 మైంద ద్వివిధ హరిలోను నీల గోముఖ దేగదర్శి సుషేఖ దధిముఖ
 గజజ్యోతిర్ముఖ సూర్యానన వహ్నినయన కేసరి నల కుముద జాంబ
 వంరాది అజేయ మహాపరాక్రమవంతుల మంత్ర సహిత హూరహూర్గణ
 ప్రాస గదా ముద్గర కూలాది ముఖ్యసాధన విరానంతో దాచింది, బదుపు
 బెరచి నిర్వ్యవసాయులునుగా చేశారు. అంతతో తృప్తిపడక హెరారి

ఘోరాస్త్రిలతో రామలక్ష్మణుల ముంచి ఎత్తాడు. అసురుల అరుపులు, అగధుల ఆక్రందనలు దిక్కులు నిండినై.

రాముడు లక్ష్మణునకు బ్రహ్మవరం

మన్నించమని చెప్పాడు

పరమాద్భుత దైత్యశ్రీ నిరతుడైన రాముడు జడివానవలె వచ్చి పడుతున్న శరనందోహాన్ని సహిస్తూ, "సోదరా! ఆగ్రహానికి ఇది అదను గాదు. అనువుగానివేళ అదితులమని పొంగటం అనర్థానికి కారణం అవుతుంది. దీనికి ప్రతిక్రియ లేకపోలేదు. కాని, నేను చేయను. రావణి ఇతరాస్త్రిలతో మనలను మార్కొనజాలక బ్రహ్మాస్త్రిన్ని ఆశ్రయించాడు. అందుచేతనే ఆప్రతిహత వీరులైన మనవారంతా స్మృతిహీనులై పడివున్నారు. అగణితంగా హరి పై న్యం నాశం పొందింది. బ్రహ్మదత్త వరణలంతో అదృఢుడై మాయాయుధం చేస్తున్నాడు. స్వభువు, భగవంతుడైన అజని అత్రం ఇది. దీని మహిమ అచింత్యం. పరిచామం ఏమైనా ప్రతిక్రియ ఆలోచించవద్దు. నావలెనే నీవు సహించు. దాదాంతో భూమ్యంతరిణులు కప్పారు. ఈయత్రం ప్రయోగించిన తర్వాత ఇతరాస్త్రిలేవీ వసించేయవు. మన యత్నాభావంవల్లా, మనవాళ్ళ ప్రతిఘటన లేకపోవటంవల్లా విజయలక్ష్మితో పురానికి తిరిగిపోతాడు. ఏమైనా, మనం తార్కాళిక ప్రమాదంలో మునిగినా విజయం మనకే లభిస్తుందని అంతరాత్మ చెబుతుంది" అని చెప్పటాండగానే అవ్యాహతంగా అత్రవర్షం రావణి రామలక్ష్మణులపై వర్షించాడు. ఆ తీవ్ర శరవేదన భరించలేక ఐశ్వర్యులు మూర్ఛపోయారు.

విభీషణాంజనేయులు జాంబవంతుని వెదకుట

అగధరసైన్యంలో హాహాకారాలు మిన్నుముట్టినై. రవిసుతాంగద జాంబవంరాది వైన్యాధిపతులు రావణి ఏటులపోటు తరిగి చేటులో మునిగారు. ఆ బ్రహ్మశక్తికి ఇద్దరే ఇద్దరు తెలివితో వున్నారు. వారు విభీషణ హనుమంతులు. విభీషణుడు మర్కట సైన్యం అపారంగా మరణించటం, మహా సేనావరులు శక్తిహీనులై పడివుండటంచూచి

హారంగా దుఃఖించాడు. చావక మిగిలిన సైన్యాన్ని, కొంచెం స్మృతి కలిగివున్నవారిని చూచి, “కపులాదా! ఇప్పుడు శోకించటం కార్యమా? దాశరథులు అవశులై పడివున్నంతమాత్రాన కర్తవ్యం వదలుకుంటామా? వారికి వచ్చిన ప్రాణభయం ఏమీలేదు. త్వరలో కోలుకుంటారు. శత్రువు బ్రహ్మాస్త్రం ప్రయోగించాడు. దానికి ప్రతిగా మన రామచంద్రుడు తాను బ్రహ్మాస్త్రం ప్రయోగించవచ్చు. ఆ పనిచేయటం ఇష్టంలేక గౌరవభావంతో ఆ శక్తికి కట్టబడి పడి వున్నాడు. అది అమోఘాస్త్రం. దానిని శక్తి కలిగి వుండికూడ గౌరవించినవారికి అపభాలా, అపాయాలరావు. మీరు విచారం మానండి. త్వరలో అన్ని కార్యాలూ చక్కబడగలవు” అని ఆహ్వానిస్తూంటే, హనుమ, రానాకమాటు గౌరవించి బద్ధుడై, స్వేచ్ఛను పొందినవాడైనా, మళ్ళీ ధక్తితో సమ్మానించి, సందానించి, విభీషణునితో “పూజ్యుడా! మరణించిన వారిలో ఇంకా ఎవరైనా సజీవంగా వున్నారేమో వాళ్ళనుచేరి ఊరకించటం మన ధర్మం. అవిధంగా చేద్దామా?” అని అడిగాడు. “చె నొను. అది మంచి పనే. తప్పకుండా చెదరువాం” అంటూ, కిరణీసాలు ధరించి, కిటిక చీకటిలో కనుచూపుమేర హతులై పడిన కపుల కంకాలాలలో కదనక్షేత్రం కలయ తిరుగుతూ పరికిరించ సాగాడు. చిన్నలాంగూలుడు, చిన్నదాహాశయులు, కృత్వాగుళులు, వికృతపదులు, ఖండితపస్తకులై, రక్తపు లాంపిలో దొరలాడుతూ కొండలాగా పడివున్న కపులను చూచారు. అస్త్రాలు చాడింపగా, శస్త్రాలు చేడింపగా, ఒడళ్ళు భేడింపగా, స్మారకం లేకుండా పడివున్న గంధ మాదనాంగద నీలసుగ్రీవ ద్వివిధ సుషేణ వేగదర్శి, నల పనస జ్యోతిర్ముఖ మైందగవాక్, ఆహూరులను ఆలోకించారు. ఆ మహాపీరుల పాటుట హనుమ ద్విభీషణులు గారంగా శోకించారు. అరవై యేడుకోట వానరులు, భీషణులు అయినది నానం యుద్ధంలో అణ్ణసనుని ప్రీతికి పాత్రులైనారు. ఇంతవరకు జరిగిన సంగరంలో ఉభయపక్షాల్లో వైస్య నష్టం జరిగినా కపులింతమంది కాలధర్మం చెందలేదు. తండ్రిని తృప్తి పరచదలచి ఇంద్రజిత్తు శత్రుశేషం లేకుండ చేయాలని సములపై ప్రయోగించదగిన బ్రహ్మాస్త్రం ఆసములమీద ప్రయోగించి సముద్రంవరే అపా

రంగా వున్న కీకసైన్యాన్ని నాశనం చేశాడు. ప్రధాన వ్యక్తులందరు కనుపించారు. కాని, జాంబవంతుని జాడ తెలియలేదు.

జాంబవంతుడు హనుమ కుశలం విభీషణుని అడుగుట

ఆ కాశరాత్రిలో, ఆ అనంత మోరకశేబరాలను విషర్షగాచూస్తూ పోయి పోయి, మండిమండి చల్లారిన అగ్నివలె శరీరంవిండా శరాలు గ్రుచ్చబడి, చైతన్య రహితుడై పడివున్న వృద్ధు, విభాతృనందసుడు, జాంబవంతుని ఎట్టకేలకు పోయ్యకుని నమిపించారు. వెంటనే విభీషణుడు “ఓ మహాగుణశీలా! ఆ కరకు రక్కసుని శరాలు విన్ను ప్రాణహీనునిగా చేయలేదుగా? మా అదృష్టంమేరకు నీవైనా జీవించావా? మహావీరులతో కపిసైన్య మంతా ఇంద్రజిత్తుచే మరణించింది. జీవంతో ఎవరైనా వున్నారా? అని అన్వేషిస్తున్నాం. నీవుగత తక్కిన వారంతా కనుపించారు. నీవేమయినావో అని వెదకుతు వచ్చాం” అని బొంగురుపోయిన కుత్తుకతో, నీరునిండిన నేత్రాలతో ప్రశ్నించాడు. ఆ స్వరాన్ని పోయ్యకుని, ఎంతో శ్రమమీద శక్తితెచ్చుకుని, “రాక్షసేంద్రా! కంఠధ్వనితో నిన్ను పోయ్యకున్నాను కన్నులతో చూచికాదు. శరపీడనంవల్ల శక్తి పోవటంతో చూపు మందగించింది. నా బ్రదుకునకేమీ కాని, అంజనా గర్భ కుక్తిముక్తా ఫలం హనుమ జీవించి వున్నాడా? ముందు నాకీ సంగతి చెప్పు” అడిగాడు. “వీరవరా! అడగదగినవారు దాశరథులు కదా? వారిని వదలి మారుతి క్షేమం కోరావు. ఆయనమీద వున్న ప్రేమ రాఘవుల మీద నీకులేదా? అంగదునిపైనగాని, సుగ్రీవుని పైనకాని అనలేలేదా?” అని విభీషణుడన్నాడు. “కారణం చెప్పరా ఏను. ఇప్పుడు కావలసింది గౌరవ మర్యాదలు కావు. కార్యసిద్ధి. అందుకు హనుమను అడిగాను. ఒక్క హనుమ జీవించివుంటే మన సైన్యం, మన పెద్ద వారు మరణించినా బ్రదికివున్నట్లే. అకడే లేకపోతే అందరం బ్రదికి వున్నా చచ్చినట్లే. దృతిమంతడూ, మతిమంతడూ అయిన హనుమంతుడు మనస్సువలె సర్వశక్తి వ్యాపకత్వాలు కలవాడు. తండ్రి పనుమని వలె వేగంకలవాడు. వైనతేయునివలె భుజవీర్య పరాక్రమాలు కలవాడు. అగ్నివలె పరిశుద్ధ రేణుస్వి. కనుక ఆయన జీవించివుంటే బ్రదుకుతానవే

ఆ నన్ను బాధించింది. అందుకని అడిగాను. నన్ను అపారం చేసు కున్నామనిచే" అని అన్నాడు. ఆ మాటలువిన్న హనుమ ఆ వృద్ధు అంఘ్రులపై వ్రాలి "మహారా! నేనే హనుమను. జీవించే వున్నాను. నన్ను ఇంద్రజిత్తుగాడు, పితామహుడు కూడా చంపలేదు. ఆయన తన అస్త్రిన్ని ఒక్కసారి మాత్రం ఆదరించు. అంతే. ఆపై నిన్నేమీ చేయ లేదు. అప్పుడు కూడా నీకు మరణంలేదు. స్మృతిపోదు. నష్ట పుటికాకాలం నీవు బద్ధుడవలె వుంటావు అని అనుగ్రహించాడు. ఇం నేను రెండవ సారి ఇంద్రజిత్తు ప్రయోగించినా సమ్మానించి సంధావించాను. ఇక ఆ అత్తంతో నన్ను వాడేమీ చేయలేదు. నా దృష్టివలనలోపడి ఒకదకనూ లేదు. నిన్ను అపారం ఎవరు చేసుకుంటారు? నేనా? దైత్య ప్రభువా? నా కుళలం అడిగింది నీ స్వార్థంకోసం కాదనీ, సకల వానర సంరక్ష కారం అనీ మాకు తెలుసు. నీ కోరిక ఏమిటో చెప్పితే అది తప్పక నెర వేయిస్తాను" అని సమాధానంగా అన్నాడు. తన్ను పునర్జీవితునిగా భావించుకుని జాంబవంతుడు, తృప్తితో విట్టార్చాడు.

జాంబవంతుడు హనుమను సంతోషని

తెమ్మని చెప్పుట

"తండ్రీ! హరిశార్దూలా! రావయ్యారా. ఇకివిజయం మనదే. మన మర్కట బలాన్ని ఉద్ధరించటానికి నీవేగతి. తండ్రీకి తిలోదకాలు ఇవ్వవల సిన రావణ తన తండ్రి ఇచ్చే తిలోదకాలు అందుకుంటాడు. సందేహంలేదు. దక్షిణభాగం స్పందించి కుభం సూచిస్తుంది. శౌర్య సాహసాల్లో నీకు సాటి ఎవ్వరులేరు. మాకు నీకంటే ప్రాణబంధువు మరెవ్వరు లేరు. నీవే ఈ హత వానర పుంగవులను పునర్జీవితుల చేయాలి. నీ సర్వక క్షుణ్ణ చూడవలసిన అవసరం ఎంతైనా ఇప్పుడు వుంది. నీ సహాయంతో వానరలూ, రామ లక్ష్మణులూ సంతృప్తరై సమరం సాగించి విజయం పొందాలి. నీవు చేయవలసిన పని చెప్పరాదును. నీవు సముద్రం తరించి, శ్రమ అనుకో కుండా హిమాలైలాన్ని చేరాలి. శర్వత స్వర్ణపద్యమైన ఋషభత్వైలాస మహాదళాలను కనుగొనాలి. ఆ రెండు గిరులమధ్య ప్రభావంతమైన సర్వా ప్షులచేత జానుమీలే ఓషధగిరి వుంది. దానిలో స్వప్రభతో పర్వరాన్ని

వెరిగించే ఓషధులు నాలుగున్నై. వాటి ప్రకాశమానం ఆహారంగా మృత సంజీవని, విశల్యకరణి, సావర్ణ్యకరణి, సంధానకరణి అనే పేర్లుగల నాలుగు పరమోషధుల గురుతించాతె. అనంతరం నభక్తి కంగా అంజలింది వాటిని విగ్రహించి కొని రావాలె. వాటి శక్తితో పవగులకు, పవగ శ్రేష్ఠులకు, దాశరథులకు ప్రాణనిక్ష పెట్టాలె. ఆపదుర్దారకురనీ, అవక్ర విక్రమ పరాక్రమశాలి అనీ, ప్రాణప్రదాత అనీ, ఆకల్పాంతం నీ నామానికి అలంకారప్రాయంగా విశేషణాలై వెలయాలె. పో తంక్రి. వెంటనే పో. మనోజవంతో మరలివచ్చి సుస్మిల్ని పుద్గరించు. “మనోజవం, మారుత క్యువేగం, జితేంద్రియం, బుద్ధిసురాం, చరిష్టం, వాతాత్మజం, వానరయూధ ముఖ్యం, శ్రీరామదూతం, శిరసానమామి. శ్రీరామదూతం శిరసానమామి. శ్రీరామదూతం శిరసానమామి” అని జాంబవంతుడు దగ్గుత్తికతో స్తవించాడు.

హనుమంతుడు సంజీవని తెచ్చుటకై పోవుట

వృద్ధుడు జాంబవంతుడు హనుమంతునికి కర్తవ్యం బోధించి, స్వశక్తి ప్రేరేపణార్థం స్తుతించాడు. ఆస్తుతి వాక్యాలు విని హనుమ “పూజ్యుడా! భల్లూకపతి! నీ ఆజ్ఞ బాదల ధరిస్తున్నాను. ఈ పని చేయగలవారు మనలో ఎందరో వున్నారు. వివి వక్రించటంవల్ల ఇప్పుడు తేజోరహితులై పడివున్నారు. ఇది నాకు దక్కటం నా పూర్వపుణ్య విశేషంకాని, నాశక్తి కారణంకాదు. స్వామికార్యార్థం మహావీరులంతా ప్రాణాలనే ర్యాగం చేసినప్పుడు నేరదిహూత చేయలేకపోతినే అని దుఃఖించాను. అవశేషంగా మిగిలిన ఈ నా శరీరం ఈ కార్యమైనా సాధించి చారిర్యూ సంగ్రహిస్తుంది. ఇంచుకు నన్నింత చ్లామించటం ఎందుకు? తెలియలేదుకాని తెలిస్తే ఈసరికే ఆ పని చేసేవాణ్ణి. నా విధికదా?” అని వినయంతో విన్నవించాడు. తండ్రినీ, సీతారాములను ద్యానించాడు. వీటిచే నముద్రంపూర్ణ త్వం పొందినట్లు, దేహాన్ని పెంచాడు. గిరిశిఖరం ఆరోహించి తొట్రుపాటు కలిగించాడు కొండపై మరో కొండ నిల్పించా! అన్నట్లుగోచరించే రూపంతో కుంచించేసరికి పర్వతం పాదువరకు కంపించిపోయింది. వైలకృంగలతో, వైలస్థ భూరుహాలు నేలకడినై. ఆ పర్వతంపైన వున్న

ప్రవగులు నిలువలేక చతికిలపడ్డారు. మూరితద్వారమై, కుంతిరహస్యమై, భగ్నుగోపురమై పట్టణం సాధ్యసాకులమైంది. ఆ నడుమ, హాటక మందర నగోపమమైనదీ, అకుల ప్రస్రవణమైనదీ, సుహన్విరమైనదీ, బహువృక్ష లతాకీర్ణమైనదీ, నానావికసిత పుష్ప సంరాసమైనదీ, అనేక మృగ కిందర మునిజనాంచికమైనదీ అయిన మలయగిరిని పాదమట్టనంతో బడలువరచి, బడదానదృశముబుడై, గంభీరంగా గర్జించారు. ఆ ఘోషకు కూత సమూహం బీతి పొందింది. అరుదులు కదలి షేదలలేక కడు భయంతో కంపనరహితులై నాడు. బీచ పరాక్రముడైన మహాకపి, మగ్ని జనక సీతా దాశరథుల తలంచి, జవనర్హ్యం నర్థించి, రామ కార్య కర్మచుడై, ముఖం పిచ్చి వాసుకి నన్నిభమైన వాలాన్ని పైకెత్తి పీపున కానించి వంచి, శ్రవణవ్యయాన్ని కుంచి, చంద వేగంతో కుప్పించి ఆకాశానికి లంఘించాడు. ఆ లంఘన జవానికి కుధరస్థ శిలయా, పృథ్వి షంధాలా మెటదారి వేగం తగ్గానే అంబుశిలో పడిపోయినై. గరుడ వేగుడై, కాలరస్యసంతాళ హస్త ద్వయం చాచి, దిక్కులు కంపించగా, విష్ణుకర విముక్త చక్రంలాగా పోతూ, సామూరిత తరంగ సందోహం, చ్రామిత సర్వనర్త్వం అయిన అంబుశి వీక్షిస్తూ, పోయి పోయి, మార్గ మధ్యంలో నదీ నద మహిష బృంద మనోహర పట్టణాలను తిరికిస్తూ సీహారనాన్ని చేరుకున్నాడు. జాంబవంతుని గుర్తులు స్మరించాడు. ఆ గుర్తుల ఆధారంగా, బహుకందరనిర్భరమై, బహుళ ప్రస్రవణయుక్తమై, నానామహిష గహ్వరమై, మహిత సితాద్రాభ శృంగమంజరిమైన హిమ గిరి దర్శించి, ప్రసిద్ధ శృంగతలం, పుణ్యాశ్రమ పూర్ణం, మునిజన సాయుకం, అయిన ప్రదేశాలు పరమానందంతో పరికించి, బ్రహ్మకేశం, రజతాశ్రీ, హరిహరాయం, ఉగ్రబాణ ప్రమోక్షం, హయముఖ సందీప్త బ్రహ్మశిరం, యమకింకర వక్రాలయం, అంబుశి తేజస్వంబుధి కుదేర విలయం, అర్కబంధరతలం, బ్రహ్మసనం, వసుమతీనదీ, కైలాస నమీపన్న హిమవద్విలా, ఋషభధరం, సర్వాషధి సందీప్తం, సకలౌషధి నగం, సూర్యసన్నిధం అయిన హిమగిరిని విలోకించి సంద్రమాశ్చర్యాలు చాచుదూత ఏక కాలంలో పొందాడు.

హనుమ సంజీవని తెచ్చుట

అనంతరం ఓషధుల అన్వేషణ విమిత్తం వేయి యోజనాద తిరిగి గాడు. నిజ సంగ్రహణంకోసం ఎవడో వచ్చాడని ఆలోచించి ఓషధులు ప్రకాశాలను ఉపసంహరించుకున్నా. ఎంత వెదకినా వాటి వునికి తెలియటంలేదు. కాలం గడుస్తూంది. అంజనేయునికి ఆగ్రహం అధికమవుతూంది. సాత్త్వికం వ్యర్థమైంది. తన రాక నిరర్థకం కాబోతున్నది. ప్రమాదం పరిధి హెచ్చుతూంది. నేత్రాలు తామ్ర వర్ణం సంతరించుకున్నా. పర్వతాన్ని ఉద్దేశించి “ఏమయ్యా పర్వతరాజా! అరుదెంచినవాడు అంజనపుత్రుడనీ, కొరకం రామసంబంధమైందనీ, కరుణించి కార్యసిద్ధి కలిగించటం జేచుం, అవసరం అనీ ఆలోచనలోకే రాలేదా! ఏ కారణంచేత ఓషధిప్రకాశం ఉపసంహరించావు? స్వరలోక హితశరథి అయిన దాశరథి నీకు అల్పుడుగా కనపడ్డాడా? చిన్నవాడు కేవలం క్రోధి అనుకున్నావా? దుష్టశిక్షణకు, శిష్టరక్షణకు మునులచేత, మహర్షులచేత, యోగులచేత, సిద్ధులచేత ప్రార్థితుడైన రాముడు నీకు పూజనీయుడు కాలేదా? ఇదే నీ మనోవిశ్మయమైకే గ్రుడ్డివాడు లోకం కూన్యమని భావించిన చందమే అవుతుంది. గుండ్రాయి దాచుకుంటే పెండి అగి పోతుందా? అవమానంతో, ఆగ్రహంతో ఉక్తిపొతున్న నాముష్టిహితంతో భుజ ప్రవీడనంతో ఏమవుతావో ఇంకె నా ఆలోచించావా? అయినా ఆడు వితో నాకు పనేముంది? ఈతని అనుగ్రహం ఎవరికి కావాలి? ఏంచేస్తాడో నేనూ చూస్తానంటూ, సకాంచనం, సనాగం, సహతుసహస్రం, సమన తరశృంగం, సరవిలేజం, అయిన నైలాన్ని పాతుతో పెల్లగించి జూదాధ్వంమీదికి ఉద్గమించాడు. వాహభారహీతుడై, వామవోణిని పర్వతం, దక్షిణపాణిని గదభుజస్ఫుర్తిగా ధరించి లంకాముఖుడై సంకల్ప మాత్రంగా సమీపిస్తుంటే భేదరులంతా ‘అహో’ అని స్తుతలు చేస్తూ అమంచానందభరితులై నాడు. భాస్కర మార్గంలో, భాస్కర శిష్యుడు, భాస్కర సంకాశమైన పర్వతాన్ని ధరించి, భాస్కర సమీపవర్తిగా ప్రయాణిస్తుంటే రెండో భాస్కరుడువలె తీవ్రభాస్కరుడై వెలిగిడు. పర్వతచారి అయిన పావని సహస్రచారకల చక్రం ధరించిన విష్ణువులాగా

రాక్షసులు భీతిల్లగా రాజిల్లారు. అతని గమనానికి వైనతేయ వాయు దేవులు అనందం పొందారు.

సంచీవనిచే వానరాదులు పునర్జీవితులగుట

విశిష్టాదిత కర్మవృత్తి అహస్కరుడు కరకరమంటూ ఉదయగిరి చేరవచ్చినట్లు హనుమ ఓషధీసహిత హిమవత్పర్వరాన్ని పాణిధరించి సమరక్షేత్రం వమిపిస్తుంటే ఆ ఓషధుల కాంతి కోటి సూర్యుడులతో గాఢతిమిరావృత కాళరాత్రిని పట్టవగలుగా మార్చుతుంది. పవమానుడు ఆ పర్వతస్థ పుష్పవిరాన సౌరభంతో ఓషధుల సువాసనలుగాని మృత ప్రాయంగా వున్న వానర సన్యక్షేత్రంపై విహరించాడు. ఆ వాయుసంస్పర్శతో, ఆఘ్రూణంతో విరీవ వానరసైన్యం సజీవమైంది. గాఢ సుషుప్తి పొందిన జీవి హాయిగా మేల్కొన్నట్లు మేల్కొన్నకప్పులు ప్రజ్వలి వదనార విందులై, కాంతితో వెలుగుతున్న కదలికలై చూచారు. ఆ మహాకపిరాక అనిదంభూర్వంగా, అమృతంగా అగచదులకు కానుపించింది. పలు కులు వలకలేని బ్రహ్మానంద పారవశ్యంతో కృతజ్ఞతా పురస్కృత కోలాహలం చేశారు. ఆ ధ్యాసంవిన్న హనుమ తన యత్నం ఫలించి నందుకు సంతోషంతో పొంగిపోయి ప్రతిధ్వనం చేశాడు. హనుమచేసిన గరకు ఆశరులు అత్యంత భీతులై ఆక్రోశించారు. జ్ఞానాశ్రమంలో రణక్షేత్ర మధ్యంలో పర్వతందింది పావమాని పెదలకు అభివాదం చేసి, విభీషణుని ఆరింగనం చేసుకున్నారు. అంతలో మూలికం తెచ్చి సోదరులకు ప్రూణతర్పణం కావించారు. ఆ మూలికా ప్రణావంపల్ల రామ లక్ష్మణులు లేచుకున్నారు. శరణంపై శరభూతంచేత ఏర్పడిన ప్రణామనటమేం గొప్ప? మచ్చలు కూడా మాయమైనై. సహజ సౌందర్య సంపన్నులైన రామణులు సహస్రాక్షనకే అనూయ కలిగేట్లు ప్రకాశించారు. సహజ శక్తి సంపన్నులైన దశరథులు దిగ్గంతులకే కోవచారణ మయ్యారు. ఏ తస్మాలికా ప్రణావంచేత వనాటలు సప్రాణులైనారు కాని, నిశాటలు మాత్రం జీవితులు కాలేదు. ఆక్షేపదాశ్చర్యాలకు రామ లేచి, ఏమంటే, ఓషధులకు సజ్జపాతం లేదు. రావణుని పాపకర్మఫలం బుద్ధి జాద్యం కల్పించి, స్వీయ గౌరవార్థం వచ్చినవాళ్ళను సాగరంలో

పారేయమనే లాకేసుని ఆజ్ఞగా రూపుదిద్దుకుంది. స్వయంకృతాపరాధానికి ఎవరు మాత్రం ఏం చేస్తారు? పని ముగిసింది, పర్వత ప్రయోజనం తీసింది. హనుమ సత్వరమై అచలాన్ని కొనిపోయి యధాస్థానంలోవుంచి రామదర్శనార్థం తిరిగి ప్రయాణించాడు.

సుగ్రీవుడు లంక కల్పమని కప్పులకు చెప్పుట

భలూకపతి సందేశం, హనుమ అమృత కార్యసాధనం రావణ కృత ఘోరపీడా నివారణం కావించినై. మళ్ళీ మర్కట సైన్యం యుద్ధసన్నద్ధమైంది. పరిపంథివేత పొందిన అనమానం భరించలేని సుగ్రీవుడు పట్టరాని దురాగ్రహంతో పవగవీరుల అవలోకించి “రామకార్య ధురంధరులారా! కపి వీరులారా! పాపని అపారకరుణా ప్రవాహం ప్రవహించి మనం పునర్జీవితులమైనాం. ఇప్పుడు చేయవలసిన గొప్ప కార్యం ఒకటి వుంది. మన శత్రువు రావణుడు, తమ్ములు చచ్చినా, కొడుకులు చచ్చినా, సేనాపతి మంత్రులు చచ్చినా, సైన్యం చచ్చినా, శోకిస్తూ యుద్ధానికి రాకుండా గృహంలోనే వున్నాడు. ఎలాగైనా వాడిని సమరంలోకి ఈర్ష్యలీ, అందుకే నేనొక ఆలోచన చేశాను. మీలో, దృఢశక్తి మంతులు లామవ వేగాలుకలవారు, లేక ఉత్సాహంకలవారంతా కొర్రపులు కొని పోయి లంకను తగులపెట్టండి. మీ అగడాన్ని నిరోధించటానికి లంకలో ఇంకా ఎవ్వరులేరు. ఉన్నవారంతా యుద్ధంలో మనచేతిలో మరచించారు. కనుక వాడే వస్తాడు. రాగానే మేమంతా అక్కడికి వస్తాం. రామచంద్రుడు రావణుని చంపుతాడు. రాకుండా వుంటే లంకతోపాటు వాడూ మాడి బూడిద అయిపోతాడు. రెండూ మనకు మంచివే. మీరంతా మీ మీ శౌర్యాన్ని ప్రదర్శించి ఇంద్రజితరె శత్రుని శ్లేషం సరిపండి. మీకందరకూ పాపవి రక్షగా వస్తాడు. ఆయన ఆదేశానుసారం వర్తించండి” అని ఆదేశం ఇచ్చాడు. ఆదేశం అందుకున్న అగదారులు ఉద్వేగపూరితంగా “జయరవిపుత్రా! జయవీరహనుమా! జయరామచంద్రా!” అని కోలాహలంవేస్తూ, కొర్రపులువల్ని, రాద్రనిశాముఖంలో దుషారంధులై పగబట్టిన పన్నుగలవరై ఉరుస్తూ, లంకలో నిరాకంకంగా చొచ్చి కావలి

వాళ్ళను కాలువి పురిపంపి నగరం ఆక్రమించుకున్నారు. అప్పటికి విశ్వ
బ్రంహ్మ పున్న అంకాపురి క్రోతుల గోలతో, కేకలతో నిండిపోయింది.

అంకాపురి పునర్దహనం

అళదుల అవరోధం లేదు. పట్టణం విద్రాసమారింగితం. జీవకోటి
చైతన్యరహితం. పంక్తి ముఖం సరివేదనాదోదాయమాన మానసుడు.
రావణి విజయ గర్వోన్మత్త విచిత్ర స్వస్థావస్థాముద్రితుడు. కాళరాత్రి.
మూడవయాత్రం. ప్రవేశాలు వానరులు. కార్యం అంకాదహనం. చెప్ప
వలసిందేముంది? చేసేదని నల్లరుపై బండినడకలాగా సాగింది. ప్రాసాద
గేహాలు, గోపురాట్టా, శ్రోతృకలు, కూటాలు, అగ్ని సంతర్పణం
కావించబడినై. పర్వతసదృశాలైన ప్రాసాదాలు దబడబ ధ్వనులతో కూరి
పడుచున్నై. గంధపు చెక్కలు, హరివందన బృందాలు మండుతుంటే
ఘుమ్మని కమ్మని పరిమళాలు ప్రసారింపమైనై. ముత్యాలు, వజ్రాది
మణులు, ప్రవాహాలు, శంఖాలు కారి భస్మరాసులై నై. కౌశేయరాసులు,
జెనునంచానాలు, మధరలతోనే మాయమైనై. కంఠాలు, కాంచన
కుంభాలు, లాజభాండాలు రూపుమాపినై. ఏనుగుల, రథాల హయాల
అలంకారాలన్నీ ఆహూతి అయినై. కవచాలు, గజవాజాలపై కప్పే భర్మ
చేలాలు, బద్గాలు, ధనుస్సులు, మౌర్ఖులు, ఆయుధాలు, కూలాలు, శక్తులు
చూర్ణమైనై. వారిజరోమ జవ్యాఘ్ర చర్మజ బహుగాంధ జనిరార పరిక
రాలు పాతైపోయినై. ముత్యాలు కూర్చిన చిత్రవిచిత్ర గవాక్షాలు, ద్వార
బంధాలు, షేడలు, అత్తమండిరాలు, ఆదృశ్యమైనై. వేలకు మించిన
రాక్షస సాధాలు భస్మీకరమైనై. దామహారాంజరచారులు, మధుపాన
చలన్నేత్రులు, జాతాకోమలు, భర్తృసమారింగిత మానసిమణులు,
నిద్రాత్తులు, త్రాగేవారు, తినేవారు, బీతిలేవారు, పారిపోయేవారు, ఆయుధ
హస్తాలు, జూదగాళ్ళు, రేడ్డిమ్మరులు అంతా అగ్నిహోత్రుని ఆగ్రహానికి
పాత్రులైనారు. భార్యలు కొంగు పట్టుకుంటే పడికించకుండా గుర్తజారినా
పారిపోయేవారు, పొగలుక్రమ్మి దిక్కుతోచనివారు, చంకల్లోనున్న దిద్ద
లతో జలదరించేవారు, పడగెత్తుతూ పడేవారు, తమవారి రక్షణకపోయి
రాము కాలేవారు, తొంగిపోయేవారిని పిలిచేవారు, “కొడుకా! కోడలా!

విధా! అర్థా! మామా! తండ్రి! అంటూ ఆక్రోశించేవాడు, స్వర్ణ విరచిత పూర్వార్థచంద్ర రూపాలుగల చంద్రశాలలు, మణిగవాణలు, రత్నవిద్రు మూడితాలు, బహువిధ పక్షిసంతాన మందిరాలు స్రజ్వల ద్వప్పీకీలల్లో భస్మసాత్కృతాలైనై. అగ్ని దగ్ధాలవుతున్న హర్యాలు వాచక చంచలాసహితజలధరాల్లాగావున్నై. కాలి కూలివడే శాలలు కులిశాహతి లైళ్ళివడే తైలశృంగాలువలె తోచినై. ఆ పదుతున్న చప్పుళ్ళు శ్రవణ విదారణం చేస్తున్నై. మిదెలమీదా, మేడలమీదా, ఒడళ్ళుమరచి నిద్రించే మగువలు మంటలుసోకి విగతభూషలై "అయ్యో! అయ్యో!" అంటూ హాహాకారాలు చేస్తున్నారు. జ్వలనజ్వాలామాలికలతో దగ్ధమవుతున్న సౌధాలు ఓషధి ప్రయుక్త మిహికాచల శిఖరాల్లాగా దూరదర్శులకు గోచ రించుతున్నై. శిఖరాగ్రాలపై వ్యాపించిన అగ్నికీలాపంక్తులునిండా పూచిన మోమగుచ్చెటవలె చూచేవాళ్ళకు బ్రాంతి కల్పిస్తున్నై. కట్లు త్రెంచుతున్న కరువు, హరులు సంచరించే లంక విలయవేళా సముద్రాంత వివిధ నక్ర తిమింగిల ఫణి కమలాది జలజాతుప్రయుక్త జల నిధివలె తోచింది. బెడరి పారిపోయే గుర్రాన్ని చూచి ఒక్కొక్కచోట ఏనుగు తప్పుకుంటుంది. ఏనుగు పరిగెత్తి వస్తుంటే మరోచోట గుర్రం తప్పుకుంటుంది. లంకానగరం దహించే అగ్నిహోత్రుని దుస్సహ జ్వాలలు జలంతో ప్రతిఫలించి సముద్రం రక్తసముద్రంగా భావుకుని ఊహకు ఉపమానమైంది. కాచామృగ నిక్షిప్తజ్వలనాబీలమైన లంకా నగరం ప్రళయ సమయదహ్యామానచాత్రిలాగా చూపరులకు చూపట్టింది. పొగకన్నులు కప్పి, తప్పుకోలేక తగులబడుతున్న తరుణుల ఆక్రంద నాలు దళయోజనాలు వినిపించినై. మంటల గృహాల్లోనుంచి బయటికి వచ్చే రాక్షసులతో వనాటలు పెనగుతుంటే, ఉభయులు చేసే ఆర్పులులు దిక్కులు నిండినై. నిరామయులైన రామలక్ష్మణులు సంద్రాంత రహి తులై చాపాలను ధరించి మౌర్విటంకారం చేశారు. ఆ హేరనివానికి నిశాచరులు కలగుండు పద్దారు. వేదమయమైన మౌర్విని శంకరుడుమీటితే విశ్వం కంపించినట్లు శ్రీరాముడు గుఱు సారించిన శబ్దం నిశాచరవనే చరకృత హేషణాన్ని మ్రింగింది. రామ రాక్షస వానర కల్పితారావం దిగ్దిగంతాలను నిండి ఘర్జిల్ల చేసింది. అభానానికి రణక్షేత్ర సహిత

లంకానగరం కంపించటంతో ఉన్నత గోపురాట్టపూర్వాయులు అగ్ని
ధ్వంసశేషాలు అవనిపాలై పోయినై. నగర రక్షణార్థం కాపున్న రాక్షస
వీరులు సంకుల సమదానికి రారసిలారు. ఆ వీరవరుల ఆర్కటులతో
లంకంతా నిండింది. సమరక్షేత్రంలోవున్న శాపాచరేంద్రుడు కోపంతో
రిపునవచ్చి కపులముందు వ్రాలాడు. ఉభయసేనలు యుద్ధానికి తలవద
టంతో విశాసమయూరొద్రమైంది. సుగ్రీవుడు ఆసర్వద్యారాన్నిచేరి “కపు
లారా! ఇది రావణుని నివాసం. తీర్చిముట్టించి, దహించండి. సర్వంపోయినా
వీడు ప్రాణాశతో సోమరిగాగృహంలో దాగివున్నాడు. నేనిపుడేరాజరాసన
చిక్కారం చేసిన వీణి శిక్షిస్తాను” అని ఆజ్ఞ పెట్టగానే సన్నిహిత కపి
నైన్యం కొరవులు దరించి విశచరనాథుని నివాసాన్ని నిర్మంపించారు.
అది చూచి ఆగ్రహోదగ్ర రూక్షుడై, రూపుకైకొన్న రుద్ర కోపంలాగా
మంటలు క్రక్కుతూ లేచి, తన సన్నిధానంలో వున్న కుంభకర్ణ ఛత్రుల
కుంభవీరులకు, యూపాక్ష శోణితాక్ష కంపన ప్రజంఘుల చటుల సేనా
సమేతంగా శత్రువులపైకి పంపాడు.

కుంభనికుంభులు యుద్ధానికి వచ్చుట

పెద్దతండ్రి ఆజ్ఞానువర్తులైన కౌంభకర్ణులు తీవ్రవేగులై, సహ
సైన్యులై, శత్రు వహుధిసీ ధయంకరులై, అలంకృతులై, సమశోజ్జ్వల
చిత్తులై సమరమూషి ప్రవేశిస్తుంటే, ఆయుధకాంతులు, అలంకారరూపులు
ఆ విశాసమయంలో ఆకాశానికి వింతద్యుతులు మార్చినై. వానరాత్మిక
హవ్య వాహన జ్వాలంతో రక్ష వానరాలంకృత భూషణ ప్రదలతో
ఉభయ సైన్యాలు విస్ఫుష్టంగా గోచరించినై. సౌధ శిథిలాలు దావ
పావమనిచేదగ్ధపుమంటే ఆ కాంతులు సముద్రంలో ప్రతిఫలించి చల
మూర్చికా కాండాలకు వింత శోభ ప్రసాదించినై. అశ్వమాతంగ శరాంగ
సంకలితం, పదతి విరుదుంది సుదాభితం, జ్వలన్తోమర ప్రాసకాదుక
గదా కూల కృపాపాన సంశోభితం, జ్వలితవర్మం, కనక వికార భూషా
జాలాంధితాంగం, కంకిట కింకిరీ శత సహస్ర సంకులం, శరపూర్ణదావం,
వ్యామూర్తిక సాంద్రశత్రుం, గంధమూల్య మధుమోదిత మారుతం, మేఘ
మోషం, కూరవీరనికర సమూర్ధం, కాలకింకర సన్నిభం అయిన అసుర

వాహిని, వర్షాకాల సముజ్జ్వలిత గమన వేగ సంఘట్టితోడయ తట ప్రవాహంలాగా రావటం చూచి మర్కట మహా సైన్య సాగరం సింహ నాదం చేసింది. జ్వలనుణ్ణి చేరబోయే శలదాలవలె శాఖాచరులు తరులతో, గిరులతో తలపడి రక్షస్సైన్యాన్ని భారంగా దాదిస్తుంటే, నిశాటులు వనాటుల కృపాణ దారలతో తలలు చేదించారు. ఆత్మ సైన్యం హతమై పోతుంటే నగచరులు నిశాచరులపై దూకి చెట్లు కదల్చి ఫలాలు రాల్చి నట్లు, పండ్లరాల మూతులపై గ్రుద్ది, కిపోల కర్ణాంతం చపేటాలు తల తిరిగేలాగా ప్రహరించి, ముద్దు మాతాలతో తలలు బ్రద్దలుకొట్టి, రాళ్ళతో తనువులు ముద్ద ముద్దగా చేసి చంపి పగదీర్చుకుంటున్నారు. భటులు సంకుల సమరం చేస్తుంటే, వైవారు పరస్పరం దూషించుకుంటూ పోరి ప్రాదాలు హరిస్తున్నారు కొట్టబోయేవాణ్ణి కొట్టి పోయేవాడొకడైతే, త్రోసేవాణ్ణి పడద్రోసిపోయేవాడొకడు. ఒకడు చంపబోతుంటే ఇంకొకడు వాడినే చంపాడు. కొరికేవాణ్ణి కొడకుతూ, తిట్టేవాణ్ణి తిట్టుతూ, గ్రుద్దేవాణ్ణి గ్రుద్దుతూ, పదాతులు చిత్రపీచిత్ర యుద్ధం కొంతకాలం చేశారు. “ఇల హీనులపై పౌరుషం చూపటం గాదు. నాతో పోరి బ్రడికి పోరా” అంటూ కలియబడి, కాళ్ళతో, చేతులతో తన్నుకుంటూ, కొట్టుకుంటూ కొందరు పోరాడారు. పై పంచజాతగా, సాధనాలు పడిపోగా, కౌవదాలు బ్రద్దలుకాగా, ఒడళ్ళుమరచి అసురయూధం, కూలాలతో, గదలతో కత్తులతో కపిపీఠుల కనిమనంగాడు. కాగా, కీశసైన్యంకూడా ఆశర సైన్యాన్ని అలమటింప చేసింది. అత్రశస్త్రితో పడలు వందలుగా పవగుల రాక్షసులు చంపితే, వందలు, వేలుగా అసురుల వెన్నాడి హత మౌర్యుల అగచరులు. దృశ్యం దీభత్సమైంది.

అంగదుడు కంపనుని చంపుట

కంపసుడు వీరజన క్షయం తన పక్షంలో జరగటం చూచికోపంతో రణంలో దూకి కవులను మట్టుబెట్టసాగాడు. కవుల నష్టంచూచి అంగ దుడు అసురునితో తలపడ్డాడు. “రా. వచ్చావా! దావునుకోరి తెచ్చావా!” అంటూ గదతో వారిపుత్రుని బలంగా కొట్టాడు. చెబ్బి తగిలినా, దాద పెట్టినా భరించి రారేయుడు ఆ గదలాగి దానితోనే అసురుని మోదాడు.

వారు సొమ్మసిల్లి, తెలివితెచ్చుకుని చేతితో చెంపపై కొట్టాడు. పక్క-
వానిచేతిలో వున్న పర్వతం గ్రహించి కంపముని కరంపై విసిరాడు.
దాన్ని ఆపుకోలేక దానివుడు ఆక్రోశ్టు అనువులు వదిలాడు. కంపముడు
దూరిపోగానే శోణిరాజుడు శరవర్షంకుదుస్తు రావేయునిపై తాపసిలాడు.
అంగముడు అగ్రహించి వసుకాయకుయ రవంపైకి లంఘించి, వాషాన్ని,
రచాన్ని, గుర్రాలను ధ్వంసం చేశాడు. ఒకచేత వేటం, ఒకచేత భద్రం
భరించి అసిసానికి విగిరాడు. వాడి వెంటనే అంగముడు ఉద్దమించి
హస్తంలో వున్న కత్తి బలాత్కారంగా లాగి అంశఫలరాన్ని కుక్కున
నరికాడు. ఆ భగంతోనే అమరనేనపై పది ఓడకోత కోశాడు. చెట్టు
తన్న చెట్టులివరే శోణిరాజుడు గదగొని చూశాడు. వాడితో యాషా-
జుడు తోడైనాడు. ఇద్దరు రాక్షసులయ్య కిక్కింపా యువరాజు విభావ
నమీదు పూర్ణచంద్రుడులాగా పొరుపు మీరాడు. ఇంతలో ప్రజంఘుడు
దురొదైపు రాశాడు. ఎక్కడిగా పోరుతున్న అంగమునిపై ముగ్గురు
మోరుదుముసుకుట చూచి మైందద్దివిన సోదరులు సాయంగా సమరిం-
కొరబడి వచ్చిన ఇద్దరినీ చుట్టుముట్టారు. ఉపయులకు పోరు ఘోరంగా
సాగింది. వానర పీఠులు కొంచలు చెట్లు తెచ్చి కుమ్మరిస్తుంటే రథికు
లైన రాక్షసులు దాదాంతో వాటిని చుట్టుచెట్టారు. గదతోనూ భవంతోనూ
ప్రజంఘుడు వారి సుతునిమీదికి చూశాడు. చూకినచూకుతో గదతోనెత్తిపై
దాచాడు. అతాయనంగా ఆ ప్రహారాన్ని అంగముడు తప్పుకున్నాడు. తన
చేతిలో వున్న భద్రం ఎనరి చుచీకట్టు తెగనరికాడు. దనితో గద నేలపడి
పొరలాడింది.

అంగదుడు ప్రజంఘుని హతమార్పుట

గద పడిపోయినా, చుచీకట్టు తెగినా ప్రజంఘుడు వెనుదగలేదు.
భద్రం వాడుహస్తంలోపట్టి అంగదుని మీదికి దాటిబరింగా ప్రహరించాడు.
చతురశక్తున శాధవర యువక ప్రభువు తప్పుకున్నా తగిలి గాయం
కల్పించింది. ఆ క్షణం అశ్వకర్ణ నామంగల అవనీవారంతో కిరిగి
శత్రువును ప్రహరించాడు. పాపం దైవాపహరుడైన దైత్యుని చేతి కర

వారిం జారి దూరంగా పడిపోయింది. పిడికిలి బిగించి ముఖంపై గ్రువ్చాడు. ఆ దెబ్బకు అంగదుకు అల్లాడిపోయాడు. పడిన కత్తిని లిప్తకాలంలో గ్రహించి తారేయుడు కంఠం చేదించాడు. తల పది చారల దూరంలో పడింది. మొదెం నేల అదిరేలాగా చూపాతమైంది. పినతండ్రి చాపటం చూచిన యూపాక్షకు కన్నీరుగారగా, చేతిలో శరదాపాచి సాధనాలు లేక పోయినా కరవాం అచారం చేసుకుని కపి నాయకుని కలిసాడు. ప్రజం ముడు అంగదునిపై పడగానే ద్వివిదుడు దూకి రాక్షసుణ్ణి రొమ్ముపగిలేట్లు పెద్దగా గ్రువ్చాడు. సొమ్మునీలిన వాడిని రెండు చాపాపుల్లో బంపించాడు. శత్రువు చేతిలో చిక్కి చాపనున్న సోదరుణ్ణి రక్షించటానికి శోణిరాక్షసు ద్వివిదుణ్ణి తలపై గదతో పెట్టుపెట్టాడు. దెబ్బతిన పడి బంతివలె లేచి, వాడి చేతిలో గద లాగి రూక్షశక్తి సంపన్నుడు ద్వివిదుడు రెండు భుండేలుగా పెళ్ళున విరిచి చేతికొలది చెంపపై కొట్టాడు. మహా బల వంతుడు మైందుడు యూపాక్షణ్ణి ఇంతలో గుండెపైతన్ని చూచుద్రోశాడు. ఇటు రాక్షసులూ, అటు వానరులూ మళ్ళీ తెప్పరి మోరంగా పోరు సాగించారు. ఆ దొమ్మి కయ్యంలో ద్వివిదుడు శోణిరాక్షసు గుండెలో గ్రుద్ది పడద్రోసి రొమ్మును కాలుతో త్రొక్కి వాడిగోళ్ళతో పోడిముఖాన్ని చీల్చి, కుత్తుకను నరికి పంచత్వం ప్రసాదించాడు. అదే సమయంలో అంగదుడు తన వాకితో కలిసి దనుజుల కాకాడు. మైందుడు యూపాక్షణ్ణి మృత్యుకణకంగా చేశాడు.

కుంభుడు మోరంగా యుద్ధం చేయుట

హతవీరమైన సైన్యం వెలతెలబోయి కుంభుని ఆశ్రయించింది. కుంభుడు వాళ్ళను ఓచార్చి కురివాన్ని తలపించే చాపాన్నీ, విషజ్వాలలు గ్రక్కే పాములవంటి శరాలనూ ధరించి సరోవరంలో దిగిన మాతంగం లాగా కపిసేనను కలచివీచుశాగాడు. ఆ వేగబోవంలో ద్వివిదుణ్ణి ఆశ్ర వణాకృష్ట శరజాలం పరచి మర్మభేదనం చేశాడు. ద్వివిదుడు విహ్వలించి కొండలాగా పడ్డాడు. తమ్ముని పాటుకు రాకలేక పెమ్మ పెరిగిన కోపంతో వెను కల తెచ్చి కుంభుని పైకి ఎసరి వేశాడు. అయిదు చాపాంతో అచలాన్ని బ్రద్దలుకొట్టి కాల సర్పాల

వంటి వాడిదబాలు తనువు చూలగా నాటాడు. ఆ ప్రహరణనానికి నిలవలేక మైండును మహిపై మహిధరంవలె వదాడు. మేనమామలు రక్కసునిచే స్రుక్కంగానే తెంపుచేసి ఎదిరించి నిల్పాడు. అదోవంతో వస్తున్న అంగడుణ్ణి దాణ పంచకంతో నిరోధించి, శరశ్రయంతో స్రుక్కించాడు. అయినా అంగడుడు ఆగక వానకాలంలో మునుకువలె శిలావర్షం కురిపాడు. ఆ శిలాపాదాన్ని శరనందోహంతో విడగించి అను దుడు చాలెయుని నొనరిపై తీవ్రశరీ ముఖాలు చిమ్మాడు. రక్తస్రావంతో కనులు కానరాక టక్కిరిదిక్కిరి అయి ఎడమచేత నయనాలు మూసి ఒక వృక్షాన్ని కుడిచేత్తో బట్టి గుండెతో కుదిపి చివరంట పెరికి దాన్ని దర్శనంతో చాలెయును దనుజునిపై చిమ్మాడు. మందరభుజ్యం, శతమన్యుధనుః శ్రుతిధం అయిన ఆ వృక్షాన్ని విజృంభంతో విచ్చిన్నంచేసి, రాతశర ప్రయోగంతో కుంభుడు అంగడుని అంగాంగ సంఘట ధంగించాడు. సహించరాని చేదన సత్త్వం హరించగా అరచి, మూర్తివహించిన శౌర్య వంతుడు మూర్ఖ ముగ్ధుడు. ఆహార సంఘటనచూచి అగచరులు రథ సంగా పోయి రామునిరో అంగడుని అడన చెప్పాడు. ఆకాశి రోదుడదే నిమిత్తం జాంబవంతుని రాముడు పంపాడు. సముద్రతీరంలో తెలివి తప్పి పడియున్న యువరాజు చెంతకు జాంబవంతుడు చేరదోయాడు. అంగడుడు మూర్ఖులగానే కొందరు కప్పలు చేతనైనార యుద్ధంచేసి కొంత అరుర సైన్యాన్ని ఆహూతి గొన్నాడు. ఇంతలో జాంబవంతుడు చేగదర్శి, సుషేణుల వెంట చెట్టుకుని ప్రవాహంలాగావచ్చి పడదోరుంజీ, నదిని, రాళ్ళచేత, చెట్లచేత గడుస నిరోధం చేసినట్లు దూరంగానే వాళ్ళను కుంభుడు ఆపాడు. చేలవాటలేని సముద్రంలాగా, వాడి దబాలుని నిగ్రహించి ముందుకుపోలేక అగచర నాయకులు ఆగిపోయారు. కుంభుని చాటికి అన్న పృథ్రుడు మూర్ఖపోవటం, జాంబవంతుడు, చేగదర్శి, సుషేణుడు దరిలేక శరీముఖ పర్వంలో చిక్కకొనటం రవి సూనునికి ఆగ్రహ కారణమైంది. ఏడును చెప్పురి తరిమినట్లు, తనవారిని వెనుక వేసుకుని వచ్చి దైత్యుని తరిమాడు. వృక్ష సైలంతో గుణపాతం నేర్పాడు. కుంభుడు చాప నైపుణ్యం చూపి అన్నీ అంకించాడు.

సుగ్రీవుడు కుంభుని దెప్పి పొడుచుట

తన చేతకు దానవుడు ప్రతిచేయటం, పై పెచ్చు ఇవ్వకలతో దాచించటం సుగ్రీవునికి అవమానకారణం అయింది. ఆ అవమాన జాత రోషంతో ఒక్క గంతులో అరదంపై దూకి ధనువు విరిచి దవడపై పండ్లాడేట్లు బాదాడు. దంత భగ్గుమైన దంతిచందంగా వున్న కుంభుణ్ణి “కుంభా! నీవు శౌర్యంలో రావణునంతవాడివి. బలిప్రహార బలవైశ్రవ దాదులకు శక్తిలో సాచివస్తావు. నీతండ్రికి నీ వొక్కడివేసముదవు. నైజ బలాలోనూ, దేహశేఖరాలతోనూ నిరరులుకూడ నిన్ను మీరలేరు. ఆచి సంతానం ఇంద్రియచేతను దరిచేరలేనట్లు పరిపంథులు నిన్ను సమీపించ లేరు. ఓ బుద్ధిమంతుడా! నీ సర్వ శక్తులు చూడాలనే సంకల్పంతో వచ్చాను. దాచకుండా నాకు చూపించు. నీ పెత్తంత్రి రావణుడు నిరుపసు వరశక్తితో, నీ తండ్రి కుంభకర్ణుడు సహజశక్తితో నిరరులను నిర్మించారు. నీవు ధనుర్విద్యలో దానవనేత యంతటి దిట్టవు. రాక్షసలోకంలో నిన్ను గాదని చెప్పే యోధుడే లేడు. అందుచేత నీవు నేనూ పోరు కుండాం. మన బలాబలాలు భూతకోటి గుర్తిస్తుంది. అస్థాగ్నికారంతో మా వాళ్ళు చాలామందిని చంపావు. నీ ధైర్యం ఎంత గొప్పదో? నిరాయుధుడవై, నిస్సహాయుడవై వున్న నిన్ను చంపితే నా గౌరవానికి భంగం. అవిషేకులు అపనిందలు చేస్తారు. ఆయాసం అవసీతం చేయకో. కోరినంత విప్రాంతికాను. కావలసిన ఆయుధాలను సిద్ధపరచుకో. అప్పుడు నీ బలం నేను చూస్తాను. నా బలం నీవు చూడవచ్చు” అని నిండా గర్భిత గౌరవ వాక్యాలు వనాటవతి వలికాడు. ఆ వాక్యాంతం అవుతుండగానే రవిసూనుణ్ణి రాక్షసుడు దాహువుల్లో బంధించి నవ్వాడు.

సుగ్రీవుడు కుంభుని చంపుట

దానవుడి పట్టు తప్పించుకుని తరణీసూతి దంతి వృక్షాన్ని తుండంతో పట్టినట్లు పట్టి విసరివేశాడు. వాడా పాటుకు పడకుండా నిబ్బరించుకుని పాదాలు తెండూ పట్టుకుని పడలాగాడు. వంగి లాగుతున్న నికాటుణ్ణి నడుం చేతులతో బిగించి తలక్రిందుగా ఎత్తి వెన్నుపై తన్ని

వనాటపతి తొలద్రోశాడు. వాడు పడి లేచి సుగ్రీవునిపైబడి ముష్టితో దొక్కలో పోడిచి వెలికిల పడేశాడు. ఈ విధంగా అన్యోన్యం తీసి పోకుండా సమంగా వృషభద్వయం ధీకొన్నట్లు, పొడేళ్ళు పోరినట్లు చాలాకాలం పోట్లాడారు. జ్వజక్షణం నిట్టూరుస్తూ, మళ్ళీ తలపడుతూ, తాడు పేనినట్లు పెరవేసుకుని దొరుతూ, కొట్టుకుంటూ, తిట్టుకుంటూ, నెట్టుకుంటూ, పొడుచుకుంటూ, ఈచ్ఛుకుంటూ, సొక్కతూ, సోయతూ, పొగలేచి కీలం విరుస్తూ, పొంచుతూ, బడలిపట్టు ద్రెంచుతూ, చేతులతో కంచాలనూ, కాళ్ళతో కాళ్ళను దిగించి మహా క్రూరంగా మల్లయుద్ధ నైపుణ్యం చూపారు. అంత జాగ్రత్తలోనూ అదను చూచుకుని అంత ఐదుకాలిరి వడినెల త్రిప్పినట్లు త్రిప్పి సుగ్రీవుడు సముద్రంలోకి విసిరాడు. సముద్రంలో పడ్డ కుంభుడు వింధ్యపర్వతం రెండవ ఒడ్డు కరిప్పించినట్లు కల్పించాడు. అక్కడుడు కోపం చూపంగాన్నట్లు అంబుధినుంచి ఆహారం అంబరానికి ఉద్భవించి సుగ్రీవుని ముందు ప్రారి పర్వతంపై పవిపారం లాగా గుండెల్పై గ్రుచ్చాడు. ఆ దెబ్బకు గుండె చిటిచి రక్తం ప్రవాహంగా పారింది. వజ్రసన్నిధిలోనే అడ్డలు చాపకుండా సంతరించిరై. కుడిశక్తితో ఇంద్రుడు కొండరెక్కలు చూలేక్షిప్పుడు పొడసూపిన పిన్నురింగాలవరె కీలేమనికీ తగిలిన భూతం శరీరానికి వింతకోద చేకూర్చింది. పట్టలేకు సర్వశక్తులు కూడలేదుకుని వానరవంశుడు వజ్రసంహారం, మేడునగ రుక్మం, చాననహస్రమండల ప్రభాతానమానం అయిన దక్షిణహస్త ముష్టితో తండ్రిని ధ్యానించి దైత్యుని వజ్రంపై గ్రుచ్చాడు. ఆ దెబ్బకు కుంభుడు విహ్వలించి కూలిపోయాడు. కూలి తిరస్కృత ఒకరక మారి పత్రైవగపతి మర్చియె కుంభుడు అకాశం నుంచి పడిన ఉల్కాజాలం వరె సమరక్షేత్రంలో సమసిపోవటంతో అపరపైన్యం రోదిస్తూ నిరోధం లేకుండా పారిపోసాగింది.

నికుంభుడు మర్కటపైన్యాద్ధి మధించుట

కీలేమరితో పోరి ఆకరప్రముఖుడు మరణించగానే పైన్యం బెడరి లంకాముఖం పట్టింది. నికుంభుడు అన్నపాటు చూచి, రోషనరంధ విజృంభితుడై మంటలు గ్రక్కతున్న నేత్రాలతో రాక్షస పైన్యాన్ని

అపి అహవరంగంలో దూకాడు. కాంచనగంధమాల్య కలితం, ఉత్తం
 భితగిరి శృంగతుల్యం, అంగుళీపంచకాబద్ధం, యదుదండనిభం, రక్షో
 లోకభయనాశకం అయిన పరిఘం పైకెత్తి సూర్యమండలంగా భ్రమ
 హుస్తూ, శంపాలతాయుత జలధరంచందంగా గిరగిర త్రిప్పుతూ వానర
 కాననానికి వహ్నిగా తలపడ్డాడు. అసురుని పరిఘా పరిభ్రమణం చేత
 పుట్టిన ఉహా వాయువులు మంటల్లాగా పోకినై. గ్రహ తారకా రవి
 చంద్రులు, భువనసప్తకం, ఇంద్రపురంతో కంపించినై. పరిఘా సంజాత
 భయంకరజ్వలజ్వలన కీలామాలికలు నలుదిక్కుల వ్యాపించి, నహించటా
 నికి సాధ్యంకాక మండిస్తుంటే వానరులు పోరుమాని దూరదూరంగా
 పోసాగారు. రక్కసులు కూడా ఆ వేడిమికి లాళిత పెదవులు ఎండి,
 కదలలేక, మెదలలేక వెరవుతో ఉదంతరిగి నిలబడ్డారు. ఆ దుర్బర
 స్థితిలో హనుమ కనుగండకుండ నికుంభుని ఎదుటికి వచ్చి కయ్యానికి
 రమ్మని గద్దించాడు.

హనుమ నికుంభుని చంపుట

ప్రాణికోటి దుస్సహవేదనతో దాధనడుతుంటే, చీమకుట్టినమాత్రం
 కూడా దావించక అనిముఖంగానిల్చి అహవానికి ఆహ్వానిస్తున్న హనుమ
 తెంపరితనానికి ఆశరుడు దిగ్ర్రుచుచెందాడు. అంశలోనే ఆగ్రహం తెచ్చు
 కుని పరిఘ త్రిప్పుతూనే గుండెప గురిచూచి కొట్టాడు. అపి పావని
 వక్షండాకి భూరునకరై పోయింది. అయినా అంజనాసురుడు ఆ దెబ్బకు
 కంపించి, భూకంపంతో నైలం చరించిన విధంగా సామ్రం పొందాడు.
 వెంటనే ఒక్క దూకుదూకి దవడపగిలేట్లు తాచాడు. దెబ్బ తిన్నాజంకక
 అడుగు కదలకుండా చేతుల్లో బిగించి సంపసాగాడు. రాక్షసులు పెద్దగా
 కేకలు వేశారు. దాహా సంజరంలో బంపించబడినా గుండెల్లో గుడి
 హనుమ పట్టుకన్నించుకుని తట్టుకోలేని దెబ్బకొట్టి నేలకూలత్రోశాడు.
 పవనవాసిపైబడి మోకాలితో గుండెలు నొక్కి రెండుచేతులతో మెడ బిగ
 బట్టి కేకలు పెడుతున్నా విసకుండా మెల్లితిప్పి లేచి కాలితో నులిమి
 జ్ఞానంలో మృత్యుగృహానికి మూటాముల్లే నవరించాడు. నికుంభుడు నేల

కూలటం, రక్కసులు పారిపోవటం, వానరులు ఉత్సాహంతో ఉప్పొంగి
తేరింతలు కొట్టటం ఏకకాలంలో జరిగినై.

మకరాక్షసు యుద్ధానికి వెడలుట

హతశేషులైన నివాచరులు రణభూమిలో త్షణంకూడ నిలవలేక
రావణుని చేరి కుంభనిరుంధులు, కంపన ప్రణంఘులు కుంభిని పాటుగావ
టం చెప్పి మోరంగా రోదించారు. క్రోధరోషభోరాలతో పంక్తిముఖుడు
దాడియై, మంటలు మండి, మూర్ఛిల్లి లేచి, భరపుద్రుడు మకరాక్షణి
గాంచి, “నాయనా! నా యాజ్ఞతో ప్రబలి సైన్యం పరిష్కేపంగా భండన
భూమికిపోయి, వానరులూ, రాసులక్ష్యులులనువదింది నా అత్తకు కాంతి
కల్పించు” సని చెప్పాడు. పాతపగ, ప్రభువు అజ్ఞ ప్రేరేపన నడున్న
రింది సైన్యానికిపరికి సైన్యాన్ని ఆసుర్తం చేయమనీ, రచాన్ని సిద్ధం
చేసి తెచ్చుననుచి చెప్పి అవసర విజులన్నీ ముహూర్త కాలంలోమించి
అలంకృతమై వచ్చిన అరచానికి ప్రదక్షిణించి అసేపదై “హుదా!
సముగ్రజవంతో స్వందనాన్ని సమరభూమికి నడుపు. చమూచటి!
సైన్యంతో నాకు ముందుగా ఘంటి యుద్ధం చేయండి. నేను రాజ్యా
చొప్పున రాసులక్ష్యుల వానరవీరులను ఒక దాజులాది సాధనాలను
ప్రయోగించి దావాన్ని కుష్మరాననంవలె విడిచి స్థాను. మహానేనాపతి
ఆజ్ఞనంది మాంసభోజులు సునిశితనానా యుద్ధాలు రోధించగా కరుణ మీంరా
రంవలె గరిస్తూ, కామరూపదరులై, భరకరుడు దిరదిర నానాన్ని అక్ర
మిస్తూ పైకి వస్తున్నట్లు శంఖచేకివడవ రక్కాహుడుక్కాది వాద్య విశే
షాలను మోగిస్తూ దాదగుణటంకార సురులంగా మొనరుంటి క్రమ
బద్ధంగా కదనరంగానికి కదిలి వెళ్ళారు. అత్యుత్సాహంతో రామాది శత్రు
వుల గడ్డివలె మాక్కి నీళ్ళల్లో కలిపి త్రాగుచున్నట్లు బయలు చేరిన
మకరాక్షసు లంకాద్వారం దాటి కదనభూమిలోకి ప్రవేశిస్తుంటే సిర్పిమి
ర్తంగా తేరిపై దెక్కుం విరిగి ధరణి దొరలించి, గుర్రాలను అదరి
స్తుంటే చేతిలో చమక సారది గుర్తించకుండానే జారిపోయింది.
గుర్రాల కాళ్ళు తొట్రువ పడై, కన్నుల నీరు కార్పినై. ముఠలు రోధ
చకినై. ప్రతికూల వాయువులు ససాంసులై ప్రచండగా వీచసాగినై.

బహువిధదుశ్శకునాలు పొడగట్టినా సహించి మేఘ గజాహి సమః
అసురులు అహమహమికతో దుస్సహ విక్రముడైన దాశరథి
ప్రదేశానికి జనునాదాలు చేసుకుంటూ ప్రయాణించారు.

ఇది యుద్ధకాండ, మిందున
వదలిరి ప్రాణాలు రెండు వర్గంబులలో
బ్రదుకుల తీసి వదలుచు
సదసుల చిత్తముతోడ సమరమునందున్.

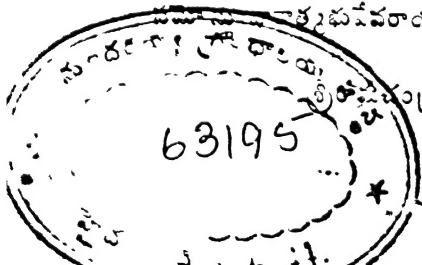
వారి యాత్మలు శాంతి తోవలుగాక !
వారి యాత్మల దుఃఖముల్ బాటుగాక !
పరితలరు వచ్చు దాదలు దాసిపోయి
బహుళ పుభకార్య సంతతి ప్రబలుగాక !

నిన్ను పాసింది నిష్ఠతో నిరతమేను
నీకు మారుగ వ్రాసెడి నాకు కూడ
సర్వ విఘ్నంబులందరించి సర్వభద్ర
ముంసొసగుచు పావనీ ! మోడ్తుకిరము.

“సహనావవతు సహనాభునక్తు సహవీర్యం కరవావహై
రేషస్వినావశీతమస్తు చూవిద్విషావహై. ఓం శాంతి శాంతి శాంతి”

నమోస్తు రామాయ సలక్షణాయ, నమోస్తుదేవైజనకాః
సహనావవతు సహనాభునక్తు సహవీర్యం కరవావహై. ఓం శాంతి శాంతి శాంతి

నమోస్తు రామాయ సలక్షణాయ, నమోస్తు దేవైజనకాః
సహనావవతు సహనాభునక్తు సహవీర్యం కరవావహై. ఓం శాంతి శాంతి శాంతి

ఎమెస్కో పబ్లికేషన్స్

నామమాత్రం కోట వీరికి జేయగల

Volume Ten

Price Rs. 5/-

cover printed at nandini art printers, hyderabad-29

5

5/-